

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГІРНИЧИЙ КОЛЕДЖ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Посібник для самостійного вивчення дисципліни

«Економічна теорія»

спеціальність: 5.03050401 «Економіка підприємства»
5.05080201 «Конструювання, виробництво
та технічне обслуговування засобів
обчислювальної техніки»
5.05030105 «Маркшейдерська справа»
5.05030102 «Підземна розробка корисних копалин»

Укладач Пуляєва К.М.

Розглянуто і схвалено
на засіданні циклової комісії
економічних дисциплін
Протокол № ____ від " ____ " ____
Голова циклової комісії _____
Н.О.Онофрієнко

Кривий Ріг, 2016

Тема : Тема: Предмет, основні функції економічної теорії
Тема: Зародження та етапи розвитку економічної теорії
Тема: Виробничі ресурси. Виробництво та продукт економічної діяльності.
Тема: Ефективність суспільного виробництва та його показники
Тема: Технологічний спосіб виробництва та його еволюція

1. Становлення і розвиток політичної економії
2. Предмет та об'єкт політичної економії
3. Закони та категорії політичної економії
4. Позитивна та нормативна економічна теорія
5. Методи політичної економії
6. Функції політичної економії та її місце в системі економічних наук

1. Становлення та розвиток політичної економії

Політична економія як наука бере свій початок із першої в світі школи політичної економії – **меркантилізму** (від італійського mercantilism – торговець, купець) і епохи пізнього Середньовіччя (остання третина XV ст.). Це вчення відображало інтереси торговельної буржуазії в період первісного нагромадження капіталу. Саме представник цієї школи Антуан Монкрет'єн вперше ввів термін “політична економія”.

Класична політична економія. Цей напрям світової економічної думки розвивався до першої половини XIX ст. Його засновники – У. Петті (Англія), П. Буагільбер (Франція), які започаткували теорію трудової вартості. Свого розвитку класична політична економія набула у працях фізіократів Ф. Кене та Д. Тюрго (Франція). Найвище її досягнення – праці англійських економістів А. Сміта (1723 – 1790) та Д. Рікардо (1772 – 1823). Класики започаткували теорію трудової вартості, досліджували доходи основних класів буржуазного суспільства, механізм конкуренції, кредиту, грошового обігу.

Марксистська політична економія. К Маркс, по-перше, довів до рівня наукової теорії ідеї класиків політичної економії про двоїстий характер праці (в їхніх працях змішування споживчої вартості та вартості, абстрактної та конкретної праці переважало над розмежуванням цих категорій).

Історична школа та маржиналізм. Історична школа – один із напрямів західної економічної думки. Виникла в Німеччині у середині XIX ст. Назву отримала від своєрідного тлумачення предмета політичної економії та історичного методу дослідження, відповідно до якого ця наука не вивчає економічні закони, а описує конкретно-історичні форми у країні. Тому саму назву “політична економія” представники цієї школи ототожнювали з поняттям “національна економіка”.

У середині XIX століття виникає і в 70-ті роки набуває поширення новий напрям політичної економії – маржиналізм (від французької marginal – граничний). Засновниками були австрійський економіст К. Менгер та англієць У. Джевонс, швейцарський науковець Л. Вальрас. Основою маржиналізму є теорія граничної корисності.

Основні напрями сучасної економічної теорії. Усю сукупність течій, шкіл сучасної західної економічної думки можна умовно згрупувати у такі основні напрями:

- 1) неокласична економічна теорія (монетаризм та неолібералізм);
- 2) інституціоналізм;
- 3) кейнсіанство;
- 4) марксистська політична економія.

Найвидатнішими постатями економічної думки в Україні у XIX – напочатку XX століття були В.І. Вернацький, І.В. Вернацький, М. Драгоманов, С. Подолинський, Є. Слущкий, І. Франко, М. Туган-Барановський.

2. Предмет та об'єкт політичної економії

Політична економія – це суспільна наука, що досліджує проблему такого використання чи переміщення рідкісних ресурсів (засобів виробництва), при якому досягається найбільше, максимальне задоволення безмежних потреб суспільства (мета виробництва). Політична економія вивчає шляхи “найкращого використання того, чим ми володіємо”. Оскільки наші потреби практично безмежні, а наші ресурси обмежені відносно, то ми не можемо задовольнити всі матеріальні потреби суспільства. Єдине, що ми можемо, це прагнути досягати найбільшого задоволення всіх матеріальних потреб суспільства.

Оскільки політична економія пов'язана з дослідженням функціонування економічної системи, то її предметом є дослідження виробничих відносин, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг у світі обмежених ресурсів. Виробничі відносини формуються під впливом відносин власності і знаходяться в основі функціонування економічної системи.

Політична економія вивчає механізм дії економічних законів, що керують розвитком цієї системи.

Об'єктом вивчення і дослідження політичної економії є відповідна сфера суспільства, а саме економіка (практика господарювання). Будь-яка національна економіка є структурно організована і в структурі суспільства виступає як відносно самостійна економічна система.

Під **економічною системою** розуміють певну сукупність механізмів чи інститутів функціонування і розвитку національної економіки.

Типи економічних систем з позицій **фаз руху виготовленого продукту**: виробнича, ринкова або система обміну, система споживання матеріальних благ і послуг.

Типи економічних систем з позицій **характеру регулювання**: адміністративні, ринкові, змішані, традиційні.

Типи систем з позицій **характеру власності**: докапіталістичні, капіталістичні, посткапіталістичні, соціалістичні, постсоціалістичні.

3. Закони та категорії політичної економії

Закон – внутрішньо необхідні, сталі й істотні зв'язки між протилежними сторонами, властивостями явищ, процесів, елементів матеріальної системи.

В класифікації економічних законів слід виділити декілька груп законів:

- **перша група** – це закони, що діють впродовж різних історичних періодів, тут виділяють кілька їх типів:
- 1) всезагальні економічні закони, тобто закони, притатманні всім суспільно-економічним формаціям (закони економії часу, зростання продуктивності праці, адекватності виробничих відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил;
- 2) загальні економічні закони, тобто закони, що діють у декількох суспільно-економічних формаціях (закони вартості, грошового обігу, попиту, пропозиції;
- 3) специфічні економічні закони, які діють лише в одній суспільно-економічній формації (основний економічний закон, закон концентрації окремих форм власності та капіталу);
- **друга група** – закони різних сфер суспільного відтворення, тобто законів безпосереднього виробництва, обміну, розподілу та споживання (закони спадної віддачі, визначення вартості товарів суспільно необхідним робочим часом, зростання екологічних витрат);
- **третья група** – закони розвитку та функціонування окремих економічних підсистем (закони конкуренції, пропорційного розвитку, посилення державного регулювання);

- **четверта група** – закони, що діють на різних рівнях економічної системи: мікро-, макро-, метарівнях та у масштабах світового господарства;
- **п'ята група** – виявляє закономірності розвитку перехідних систем (закони звуження сфери дії законів попередньої економічної системи, становлення нового типу економічних законів).

Економічні категорії. Економічні закони, передусім специфічні, розкривають найглибшу (або внутрішню) сутність певної економічної системи, то менш глибока її сутність виражається у певних економічних категоріях.

Економічні категорії – теоретичне вираження, мисленні форми економічних відносин у взаємодії з розвитком продуктивних сил, економічних явищ і процесів, які реально існують.

Економічні категорії рухливіші, мінливіші, ніж економічні закони. Прикладами економічних категорій можна назвати: зміст праці, робоча сила, споживча вартість, процес праці і т.д.

4. Позитивна та нормативна економічна теорія

Позитивна економічна теорія – доктрина позитивізму, згідно з якою аналіз економічних процесів та явищ національної економіки загалом не має набувати характеру оціночних суджень, отже, дається без оцінок ученого з погляду справедливості або несправедливості, без рекомендацій як здійснювати економічну політику тощо. При чому констатуються загальновідомі факти у такій формі, наприклад: збільшення витрат виробництва зумовлює зростання цін на товари і послуги.

Оціночні судження може давати тільки **нормативна економічна теорія**. Вона не тільки оцінює, а й дає рекомендації щодо здійснення економічної політики на рівні держави.

5. Методи політичної економії

Метод (від грецького *metodas* – шлях до чогось) – засіб пізнання як сукупність методів та прийомів і операцій для мисленого відтворення предмета, що вивчається.

Загальнонаукові методи -- ними користуються фактично всі науки (закон єдності боротьби протилежностей, закон переходу кількості в якість).

Методи економічного дослідження.

Метод абстракції означає відмову від поверхневих, несуттєвих сторін явища з метою розкриття його внутрішніх, суттєвих, сталих і загальних зв'язків, дійсної тенденції руху.

Метод аналізу – розкладання цілого явища на частини і вивчення його по ним.

Метод синтезу – обернений до методу аналізу, тобто збирання частин в ціле. В основному використовується після синтезу.

Індукція – це перехід від конкретного до загального.

Дедукція – протилежний до індукції, тобто перехід від загального до конкретного.

Кількісні методи дослідження – економетричні, економіко-математичні, економіко-статистичні, графічні, єдності позитивних і нормативних підходів.

6. Функції політичної економії

Із предмета, а, отже, і змісту політичної економії як науки випливають основні функції даної науки, у яких розкривається її роль та призначення. Такими функціями є:

- **теоретико-пізнавальна функція** полягає в тому, щоб розкрити зміст економічних законів та категорій, а отже, -- сутнісні причинно-наслідкові зв'язки економічних явищ і процесів і форм їх вияву, притаманні їм внутрішні суперечності, розвиток яких забезпечує поступальний економічний прогрес суспільства, а також механізм дії законів. Її підфункцією є **прогностична** – обґрунтування соціально-економічних моделей майбутнього розвитку країн та світового господарства;
- **практична** полягає в тому, щоб комплексно обґрунтувати конкретні шляхи використання економічних законів та подолання тих форм суперечностей, які гальмують розвиток народного господарства, а отже – сформувати наукову основу економічної політики держави;

- **світоглядна функція** покликана сформувати новий тип політекономічного мислення, насамперед, у керівників різних ланок уряду;
- **методологічна функція** політичної економії полягає, по-перше, в тому, що вона служить основою використання загальнонаукових та філософських принципів, законів і категорій діалектики для більшості конкретних економічних дисциплін, а також для економічної теорії;
- **ідеологічна** полягає в тому, що політична економія сприяє формуванню наукової економічної свідомості чи економічного світогляду людей. Ця функція розкривається перш за все через розкриття і узагальнення реальної дійсності, розробку сучасного економічного і політичного мислення.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.—С.9—50.

Основна література:

1. Башнянін Г.І. та ін. Ринкова економіка.—К: ІСДО, 1996.—С.123—135.
2. Башнянін Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Політична економія.—К.: Ніка-Центр Ельга, 2000.—С.6—32.
3. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1./ Ред.кол. С.В.Мочерний (відповідальний редактор) та ін.—К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.—С.813—817.

Додаткова література:

1. Анкин А.В. Юность науки.—М.: Политиздат, 1975.—С.14—258.
2. Сакс Д.Д., Ларрен Б.Ф. Микроекономіка. Глобальний підход.—М.: Дело, 1996.—С.20—38.

Тема: Ефективність суспільного виробництва та його показники

Тема: Технологічний спосіб виробництва та його еволюція

1. Безпосереднє виробництво і його основні чинники.
2. Виробничі можливості і потреби суспільства.
3. Виробнича система та її типи.
4. Поняття капіталу та його форми.
5. Сутність економічної системи та її матеріальна основа.
6. Суспільний поділ праці й технологічний спосіб виробництва.
7. Економічні відносини як форма та спосіб економічної системи.
8. Суспільний спосіб виробництва.
9. Типи та моделі економічних систем.

1.Безпосереднє виробництво і його основні чинники.

Суспільне виробництво є вихідною і вирішальною сферою життєдіяльності людини. Це основа життя і джерело прогресивного руху людського суспільства, розвитку всієї цивілізації.

Суспільне виробництво – це сукупна організована діяльність людей із перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування та розвитку.

Будь-якому виробництву притаманні певні загальні ознаки.

По-перше, виробництво завжди виступає як суспільне виробництво. Воно, починаючи із первіснообщинного суспільства, здійснюється як сумісний суспільно-кооперативний процес з участю великої кількості людей. Існування виробництва, в якому бере участь великої кількості людей так само безглуздо, як і існування і розвиток мови без спілкування людей, що спільно живуть і спілкуються між собою.

По-друге, в процесі виробництва між людьми виникають **виробничі відносини**, соціально-економічний зміст яких визначається формою власності на засоби виробництва.

По-третє, суспільне виробництво має безперервний характер, тобто воно постійно повторюється, відновлюється. Суспільство не може припинити виробляти, так як не може припинити споживати. Відтворювальний аспект суспільного виробництва включає чотири стадії (фази) щодо створення суспільного продукту: власне виробництво, розподіл, обмін і споживання.

По-четверте, суспільне виробництво є важливою складовою тієї чи іншої соціально-економічної системи, яка функціонує і розвивається на основі властивих їй об'єктивних законів.

Найважливішими **елементами процесу виробництва** у будь-якому суспільстві є праця, предмети праці і засоби праці.

Праця виступає як процес функціонування робочої сили.

Робоча сила – це сукупність фізичних та інтелектуальних здібностей людини, які вона використовує у процесі праці. Іншими словами, робоча сила – це здатність до праці, а праця є процесом функціонування робочої сили.

Предмети праці – всі речовини природи, на які спрямована праця людини і які становлять матеріальну основу майбутнього продукту.

Засоби праці – це річ або комплекс речей, якими людина діє на предмети праці.

Сукупність предметів та засобів праці складають **засоби виробництва**, які є одним з елементів продуктивних сил.

Оскільки результатом процесу суспільного виробництва є створення матеріальних і нематеріальних благ, то структурно воно поділяється на дві великі сфери: **матеріальне та нематеріальне виробництво**.

Відповідно, **благо**, як засіб задоволення потреб, теж може бути матеріальним (товар) і нематеріальним (послуга).

Для здійснення процесу виробництва необхідні певні умови – фактори виробництва.

Фактори виробництва – це всі необхідні елементи, які використовуються для виробництва матеріальних і нематеріальних (духовних) благ.

В економічній літературі поряд з поняттям “фактори виробництва” використовується і така категорія як “ресурси виробництва”. Фактори виробництва – це “працюючі ресурси”.

Сучасна вітчизняна і світова економічна наука до складу факторів виробництва відносить наступні:

- **праця** – є фізичною та інтелектуальною діяльністю людини, спрямованою на виробництво економічних благ і надання послуг;
- **капітал** – це економічний ресурс, що визначається як сукупність усіх технічних, матеріальних і грошових засобів, використовуваних для виробництва товарів та послуг;
- **земля** – включає в себе землю, лісові й водні ресурси, родовища корисних копалин та інші природні багатства, що використовуються у виробничому процесі;
- **наука** – це специфічна форма людської діяльності, спрямована на отримання та систематизацію нових знань про природу, суспільство і мислення;
- **інформація** – система збирання, обробки та систематизації різноманітних знань людини з метою використання їх у різних сферах життєдіяльності й насамперед в економічній сфері;
- **екологічний фактор** – можна визначити як сисему спеціалізованих видів трудової діяльності та витрат, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища, а також на його відтворення;
- **підприємницькі здібності** – діяльність людини стосовно поєднання та ефективного використання всіх факторів виробництва з метою створення благ.

2. Виробничі можливості і потреби суспільства.

В курсі політичної економії нас цікавлять ті потреби, які можна задовольнити за допомогою товарів та послуг. Назвемо ці потреби **економічними**.

Економічні потреби це бажання споживачів придбати і використати різні товари і послуги, які приносять їм користь.

Корисність – це суб’єктивна (індивідуальна) цінність, яку споживач надає певному товару або послугі.

Існують декілька класифікацій потреб:

- матеріальні та нематеріальні;
- первісні та породжені розвитком людини;
- класифікація згідно з пірамідою потреб Альфреда Маслоу.

Внаслідок рідкості ресурсів обсяг виробництва є обмеженим. Суспільство не здатне виробляти і споживати той обсяг товарів і послуг, який воно бажало б отримати. Тому суспільство прагне використовувати наявні ресурси ефективно, тобто бажає виробляти максимальну кількість товарів і послуг з обмежених ресурсів. Для досягнення ефективного використання ресурсів суспільство повинно забезпечити повну зайнятість і повний обсяг виробництва.

Повний обсяг виробництва досягається при наявності двох видів ефективності – розподільної та виробничої.

Розподільна ефективність означає, що ресурси скеровуються на виробництво тих товарів та послуг і в такому їх співвідношенні, як найбажаніше для суспільства.

Виробнича ефективність передбачає використання сучасної технології, яка забезпечує максимальну віддачу від залучених ресурсів.

Ефективність у виробництві – це така ситуація, у якій за існуючого обсягу економічних ресурсів неможливо виробити більшу кількість одного товару, не зменшуючи кількість іншого товару.

Це ілюструє крива виробничих можливостей.

Крива виробничих можливостей відображає різноманітні комбінації двох товарів або послуг, які можуть бути вироблені в умовах повної зайнятості і повного обсягу виробництва в економіці з постійним обсягом ресурсів і незмінною технологією. Таблично КВМ можна виразити сукупністю точок, координати яких показано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Альтернативні можливості виробництва роботів і булочок

Альтернатива	Булочки (млн.штук)	Роботи (тис.штук)
А	0	14
Б	1	13
В	2	11
Г	3	8
Д	4	4
Е	5	0

3. Виробнича система та її типи.

Виробнича система – це сукупність певних механізмів, способів і методів трансформації економічних ресурсів в економічні блага. Основою виробничої системи є процес виробництва.

Виробничі системи розвиваються в просторі та часі внаслідок складної взаємодії економічних, соціальних, природно-ресурсних, культурно-історичних, суспільно-політичних факторів під впливом активізації прогресивних форм суспільної організації виробництва, розширення використання досягнень НТП.

Залежно від розвитку технічної технологічної основи ВС вони поділяються на три фундаментальні типи:

- **доіндустріальними** називають ВС, які базуються на ручній праці. Технічна основа: прості знаряддя праці. Трудова основа: фізична праця. Матеріальна основа: природні матеріали. Енергетична основа: механічна енергія. Капітальна основа: землеробський капітал. Людська основа: людина – активний елемент процесу виробництва;
- **індустріальними** називають ВС, які базуються на механізованій праці. Технічна основа: машини і системи машин. Трудова основа: механізована праця. Матеріальна основа: природні і штучні матеріали. Енергетична основа: парова і електрична енергія. Капітальна основа: промисловий капітал. Людська основа: людина – пасивний елемент процесу виробництва;
- **постіндустріальними** називають ВС, які базуються на автоматизованій праці. Технічна основа: автоматизовані системи виробництва. Трудова основа: автоматизована праця. Матеріальна основа: природні і штучні матеріали. Енергетична складова: електрична і атомна енергія. Капітальна основа: фінансовий або корпоративний капітал. Людська основа: пасивний елемент процесу виробництва.

4. Поняття капіталу та його форми.

Первісне значення слова “капітал” походить від латинського слова capitalist, що означає “головний”.

Капітал – це будь-який елемент багатства, який надає його власникові регулярний дохід протягом тривалого періоду, а його вартість визначається за принципом дисконтування.

Існують різні види капіталу:

- **технічний капітал** являє собою сукупність матеріальних засобів, які використовуються у різних фазах виробництва і збільшують продуктивність людської праці: верстат, комбайн, машина тощо;
- **грошовий капітал** – це сукупність грошових засобів призначених для виробничих вкладень. Грошовий капітал виникає внаслідок відмови мільйонів осіб від споживання;
- **юридичний капітал** – це сума прав розпорядження деякими цінностями, причому ці права надають їх власникам дохід не докладаючи відповідної праці;

- **людський капітал** – це міра втіленої в людині здатності приносити дохід. Він включає вроджені здібності, талант, а також освіту і набуту кваліфікацію.

4. Сутність економічної системи та її матеріальна основа.

Економічна система – це сукупність всіх видів економічної діяльності людей (механізмів, інститутів функціонування, регулювання національної економіки) у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг, а також у процесі регулювання такої діяльності.

Функціональна структура економічних систем передбачає виділення в їх структурі таких функціональних елементів, як виробничої, ринкової, цінової, фінансової, грошової підсистем, підсистеми формування і розподілу доходів, підсистем споживання і регулювання.

Національна економічна система складається з:

- **національної ринкової системи** – конкурентні ринки, монополістичні ринки, конкурентно-монополістичні ринки, олігополістичні ринки;
- **національна грошова система** – реальні знаки вартості, парерові гроші, номінальні знаки вартості, депозитні гроші;
- **національна фінансова система** – акції, облігації, сертифікати, інші фінансові активи;
- **національна виробнича система** – доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна;
- **національна система регулювання** – централізовані, децентралізовані, традиційні, змішані;
- **соціально-економічна система власності на ресурси** – індивідуальна приватна, колективна приватна, суспільна (державна), змішана;
- **національна система споживання** споживання традиційних та інтелектуальних благ і послуг, споживання матеріальне та духовне, індивідуальне і суспільне чи квазісуспільне споживання.

Відомий американський економіст Пол Самуельсон визначив будь-яку економічну систему, незалежно від її соціально-економічної форми, як таку, що має відповідати на три запитання: Що? Як? Для кого?

Важливою характеристикою економічної системи є визначення її структурних елементів. Економічна система складається з трьох ланок:

- **продуктивних сил** – тобто сукупності засобів виробництва, працівників з їхніми фізичними і розумовими здібностями науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечить створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення людських потреб людей. Вони становлять матеріально-речовий зміст економічної системи;
- **економічні відносини** – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ;
- **господарський механізм** є структурним елементом економічної системи, що складається із сукупності форм і методів регулювання процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних важелів, правових норм та інституційних утворень. Найважливіша функція господарського механізму – забезпечення ефективного розвитку суспільного виробництва на основі динамічної рівноваги між виробництвом та споживанням, попитом і пропозицією.

6. Суспільний поділ праці та технологічний спосіб виробництва.

Суспільний поділ праці – сукупність різних видів виробничої діяльності. Світовий поділ праці – основна форма суспільного виробництва, існує в різних формах, що відповідають рівню розвитку продуктивних сил та виробничих відносин. Світовий поділ праці ділиться на **загальний**, що означає суспільного виробництва на крупні роди (промисловість, землеробство, транспорт тощо); **частковий** – поділ родів на види, підвиди; **одиничний** – поділ праці всередині підприємства відповідно до технологічного процесу і його організації

Поряд з цим існує професійний поділ праці, тобто спеціалізація працівників; територіальний – спеціалізація виробництва в межах однієї країни, економічних регіонів, міжнародний – спеціалізація окремих країн у випуску певних товарів.

Суспільний поділ праці – один із головних чинників розвитку знарядь праці, технології та організації виробництва.

Генезис суспільного поділу праці включає три етапи.

1 етап -- виділення ремесла від землеробства, відособлення торгівлі;

2 етап – виділення ремісництва;

3 етап – поділ праці всередині підприємств.

Технологічний спосіб виробництва – спосіб виробництва, який базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва і складається із системи продуктивних сил і техніко-економічних відносин.

Розвиток людства супроводжувало три технологічні способи виробництва, які базуються на ручній праці, праці машин, автоматизованій праці.

7. Економічні відносини як форма та спосіб економічної системи.

Як вже зазначалось, економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ.

Система економічних відносин складається з:

- **техніко-економічних відносин** – це відносини між людьми з приводу створення та використання ними знарядь та предметів праці у процесі виробництва, за допомогою яких вони впливають на сили природи і виробляють необхідні життєві блага. Техніко-економічні відносини відображають технологію і є матеріально-речовим змістом суспільного виробництва;
- **організаційно-економічні відносини** – це відносини між людьми з приводу застосування способів і методів організації та управління суспільним виробництвом: відносини обміну діяльності між людьми, спеціалізація праці, кооперація, концентрація та комбінування виробництва;
- **соціально-економічні відносини** – насамперед це відносини власності в економічному значенні цього поняття. Відносини власності визначають головне в економічній системі – спосіб поєднання працівника з засобами виробництва. Крім того відносини власності зумовлюють історичну специфіку економічної системи, її соціальну структуру, систему влади.

8. Суспільний спосіб виробництва.

Суспільний спосіб виробництва – це певна форма організації господарської діяльності.

Історично першою формою суспільного способу виробництва було натуральне господарство.

Натуральне господарство – це такий тип організації виробництва, при якому люди виробляють продукти для задоволення своїх власних потреб, тобто продукти праці не набувають товарної форми і призначені для власного та внутрішнього господарського споживання безпосередніми виробниками.

Його ознаки:

- замкнутість економічної діяльності;
- ґрунтується на ручній праці, примітивних засобах виробництва та найпростішій організації праці, законом його розвитку, як правило є просте відтворення;
- відсутність обміну;
- панівна форма суспільного виробництва в усіх докапіталістичних формаціях.

Товарне виробництво – це така форма організації суспільного господарства, за якої продукти виробляються не для споживання їх виробниками, а спеціально для обміну, для продажу на ринку.

Його ознаки:

- це відкрита економічна система;

- між виробниками існують не безпосередні, а опосередковані через обмін продуктами їхньої праці господарські зв'язки;
- функціонує і розвивається на засадах таких економічних законах: закону вартості, закону попиту та пропозиції, закону конкуренції, законів грошового обігу та інших.

Дві обов'язкові передумови необхідні для виникнення і функціонування товарного виробництва:

- наявність суспільного поділу праці;
- економічне відокремлення виробників.

Розрізняють два типи товарного виробництва:

- **просте товарне виробництво** – це дрібне виробництво індивідуальних самостійних ремісників і селян, що працюють на ринок. Притаманне докапіталістичним суспільствам;
- **розвинута форма товарного виробництва** – це вищий і ефективніший ступінь товарної організації господарства, заснований на приватній власності, найманій праці й машинній індустрії. Притаманна капіталістичному суспільству.

Товарне виробництво є основою виникнення і розвитку ринкової економіки.

9. Типи та моделі економічних систем.

Найпоширенішою в економічній науці є класифікація економічних систем за двома ознаками:

- за формою власності на засоби виробництва;
- за способом управління господарською діяльністю.

На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем:

- **традиційна економічна система** – на даний момент деякі її риси характерні для слаборозвинутих країн. Вона характеризується багатоукладністю економіки, збереження натурально-общинних форм господарювання, відсталою технікою, широким застосуванням ручної праці, нерозвинутою інфраструктурою, найпростішими формами організації праці і виробництва, бідністю населення. На соціально-економічні процеси значний вплив справляють освячені століттями традиції та звичаї, релігійні та культові цінності, кастовий та соціальний поділ населення;
- **ринкова економічна система** – (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. Всі макрота мікроекономічні процеси регулюються виключно ринковими механізмами;
- **командна економічна система** – базується на пануванні державної власності, одержавленої та монополізації народного господарства, жорсткому, централізованому директивному плануванні виробництва і розподілі ресурсів, відсутності реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення;
- **змішана економічна система** є адекватною формою функціонування сучасних розвинутих країн і характеризується такими рисами: високий розвиток продуктивних сил, різноманітністю форм власності, оптимальним поєднанням ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, орієнтацією на посилення соціальної спрямованості розвитку економіки.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С.50—95.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Бойчук І.В., Дубовий Б.В., Роміх А.В. Виробничі системи в перехідних економіках.—Львів: Коопосвіта, 1990.С.7—50.
2. Башнянин Г.І., Копич І.М., Шевчик Б.М. Економічні системи: проблеми структуризації та типологізації.—Львів: Коопосвіта, 1999.С.22—30, 107—105.

Тема: Споживчі блага та їх структура.
Тема: Теорії вартості. Альтернативна вартість.
Тема: Товар і його властивості.

1. Сутність економічних потреб.
2. Класифікація потреб.
3. Закони розвитку економічних потреб.
4. Шляхи подолання суперечності між безмежними потребами й обмеженістю ресурсів.
5. Сутність економічних інтересів.
6. Структура економічних інтересів та їх взаємодія.
7. Взаємодія потреб та інтересів як рушійна сила соціально-економічного прогресу.

1. Сутність економічних потреб.

Потреби як визначальний чинник доцільної поведінки економічних суб'єктів є однією з фундаментальних категорій економічної науки.

Потреба – це нужда в чому-небудь, об'єктивно необхідному для підтримки життєдіяльності і розвитку людини, колективу, нації, суспільства в цілому; внутрішній збудник активності.

Потреби відбивають внутрішні спонукальні мотиви діяльності людей і утворюють складну систему, яку можна структурувати за різними критеріями. У найзагальнішому вигляді виділяють:

- **біологічні потреби**, зумовлені існуванням та розвитком людини як біологічної істоти (їжа, одяг, житло тощо);
- **соціальні потреби**, зумовлені соціальною (суспільною) природою людини (спілкування, суспільне визнання, самореалізація тощо);
- **духовні потреби** (творчість, самовдосконалення, самовираження тощо).

За критерієм нагальності потреб та ієрархічності взаємозв'язків між ними вирізняють моделі ієрархій потреб:

- **Ф. Герцберга** (досягнення, можливості зростання, відповідальність, кар'єра, визнання, статус, стосунки з керівництвом, стосунки з колегами, стосунки з підлеглими, надійна робота, умови роботи, оплата праці);
- **А. Маслоу** (саморозвиток та самореалізація, повага та визнання, соціальні потреби, безпека та захищеність, фізіологічні потреби);
- **К. Алдерфера** (потреби зростання, потреби взаємозв'язків, потреби існування).

Економічні потреби – це потреби в економічних благах.

Засобами задоволення людських потреб є **блага**.

Розрізняють такі блага:

- **неуречевлені** (сонячне світло, здоров'я, спілкування, знання) й **уречевлені** (дари природи, а також продукти праці: їжа, одяг, житло тощо);
- **неекономічні** (необмежені, їхні обсяги перевищують наявні людські потреби) та **економічні** (обмежені, обсяги яких менші за існуючі потреби).

Носіями економічних благ виступають найрізноманітніші **товари** та **послуги**. В їхній структурі розрізняють:

- **споживчі блага** (товари та послуги, призначені для безпосереднього задоволення людських потреб) і **виробничі блага** (товари та послуги, призначені для виробництва споживчих благ);
- **матеріальні блага** (товари та послуги сфери матеріального виробництва) і **нематеріальні блага** (створюються у сфері нематеріального виробництва);
- **теперішні блага** (перебувають у безпосередньому користуванні економічних суб'єктів) і **майбутні блага** (товари та послуги, якими економічні суб'єкти зможуть скористатися у майбутньому) тощо.

2. Класифікація потреб.

За характером виникнення:

- **первинні** (базові), пов'язані з самим існуванням людини: їжа, одяг, безпека, житло тощо;
- **вторинні**, виникнення та зміна яких зумовлені розвитком цивілізації: модний одяг, комфортне житло, інформація та інше.

За засобами задоволення:

- **матеріальні** (потреби в матеріальних благах);
- **нематеріальні блага** (духовні потреби).

За нагальністю задоволення:

- **першочергові** (предмети першої необхідності);
- **другорядні** (предмети розкоші).

За можливостями задоволення:

- **насичені, вгамовні** (мають чітку межу і можливість повного задоволення);
- **ненасичені, невгамовні** (не можуть бути задоволені повністю, не мають меж насичення).

За участю у відтворювальному процесі:

- **виробничі** (потреби у засобах виробництва);
- **невиробничі** (потреби у споживчих благах).

За суб'єктами вияву:

- **особисті** (виникають і розвиваються у процесі життєдіяльності індивіда);
- **колективні, групові** (потреби групи людей, колективу);
- **суспільні** (потреби функціонування та розвитку суспільства в цілому).

За кількісною визначеністю та мірою реалізації:

- **абсолютні** (перспективні потреби, які мають абстрактний характер і є орієнтиром економічного розвитку);
- **дійсні** (формується залежно від досягнутого рівня виробництва і є суспільною нормою для певного періоду);
- **платоспроможні** (визначаються платоспроможним попитом);
- **фактичні** (задовольняються наявними товарами та послугами).

3. Закони розвитку економічних потреб.

Найважливішою ознакою потреб є їхній динамічний, мінливий характер.

Безперервний економічний та духовний прогрес суспільства неминує зумовлює як кількісне, так і якісне зростання потреб. Виникнення нових потреб супроводжується постійним урізноманітненням, примноженням, збагаченням та ускладненням їхньої структури. Прагнення задовольнити зростаючі потреби є спонукальним мотивом удосконалення економічної діяльності, нарощування виробництва економічних благ та поліпшення їхніх якісних характеристик. Однак зростання та розвиток потреб завжди випереджає можливості виробництва економічних благ та поліпшення їхніх якісних характеристик. Однак зростання та розвиток потреб завжди випереджає можливості виробництва і не збігається з рівнем фактичного споживання.

Всезагальний економічний закон зростання потреб відбиває внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між виробництвом та споживанням, потребами та існуючими можливостями їхнього задоволення.

Відповідно до цього закону безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного прогресу людства, що, у свою чергу, стимулює появу дедалі нових і нових потреб. Таким чином, потреби і виробництво перебувають у суперечливій залежності взаємовпливу та взаємозумовленості. Потреби у споживанні породжують стимули до виробництва. Виробництво задовольняє існуючі та породжує нові потреби. Складний механізм взаємодії потреб та виробництва забезпечує безперервність суспільного відтворення.

4. Шляхи подолання суперечності між безмежними потребами та обмеженістю ресурсів.

Постійний процес удосконалення людської особистості, людська фантазія, конкуренція виробників і сучасні комунікації стимулюють постійний розвиток та урізноманітнення потреб.

Вирішення протиріччя між невгамовністю та безмежністю ресурсів породжує проблему вибору й визначає мету економічної діяльності.

Тобто, ми знаємо, що потреби безмежні, невгамовні, безперервно зростають кількісно та якісно, а ресурси кількісно та якісно обмежені, вичерпні, рідкісні. Ця суперечність лежить в основі економічного розвитку, визначає мету економічної діяльності, породжує проблеми вибору.

Ці проблеми можна представити трьома питаннями:

- які блага, якої якості, у якій кількості виробляти;
- які ресурси та технології використовувати для виробництва благ;
- кому дістануться вироблені блага і в якій кількості?

Виявлення **шляхів** найкращого застосування обмежених ресурсів з метою максимально можливого задоволення безмежних потреб пов'язане з постійною оцінкою та відбором альтернативних варіантів підвищення ефективності економіки. розуміння потреб споживачів та вміння задовольнити ці потреби одночасно з вирішенням завдань раціонального використання обмежених ресурсів стає вирішального передумовою успіху підприємницької діяльності. Сучасний бізнес неможливий без оволодіння чіткою інформацією стосовно якісних параметрів, обсягу та динаміки потреб, їхнього прогнозування, а також активного впливу на формування обсягів та структури споживання.

5.Сутність економічних інтересів.

Усвідомлення потреб і прагнення задовольнити їх зумовлюють мотивацію поведінки людини, спонукаючи її до певної дії. У реальній дійсності потреби людини набувають конкретної форми **інтересів**.

Інтерес (від латинського *interesse* – мати важливе значення) – форма вияву потреби, усвідомлення прагнення людини до задоволення її. Вони є сутнісною характеристикою рушійних сил формування та розвитку економічних суб'єктів.

Економічні інтереси – усвідомлене прагнення економічних суб'єктів задовольнити певні потреби, що є об'єктивним спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності.

Суб'єкти економічних інтересів окремі індивіди, сім'ї, домогосподарства, колективи, групи людей, держава, суспільство в цілому.

Об'єкти економічних інтересів – економічні блага (товари, послуги, інформація тощо).

Економічні інтереси є формою економічних потреб, відображують певний рівень та динаміку задоволення економічних потреб, спонукають економічних суб'єктів до діяльності для задоволення потреб.

Класифікація економічних інтересів здійснюється за такими ознаками:

- **за суб'єктами** – особисті, колективні (групові), суспільні;
- **за нагальністю, важливістю** – головні, першочергові, другорядні;
- **за часовою ознакою** – поточні, перспективні;
- **за об'єктами** – майнові, фінансові, інтелектуальні;
- **за ступенем усвідомлення** – дійсні, уявні.

6.Структура економічних інтересів та їх взаємодія.

Суб'єкти економічних відносин є виразниками специфічних економічних інтересів. У ринковій економіці:

- **економічні інтереси домашніх господарств** спрямовані на максимізацію корисності благ з урахуванням існуючих цін та доходів;
- **економічні інтереси підприємців** спрямовані на максимізацію прибутку, зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності продукції;
- **економічні інтереси держави** спрямовані на реалізацію потреб суспільства в цілому.

Система взаємопов'язаних та взаємодіючих інтересів суспільства завжди суперечлива. Тому кожне суспільство постає перед проблемою пошуку ефективного механізму їхнього узгодження. Єдність інтересів досягається у процесі їхньої взаємодії та взаємореалізації.

Шляхи поєднання економічних інтересів:

- субординоване підпорядкування одних економічних інтересів іншим;
- координоване узгодження різнобічних інтересів усіх економічних суб'єктів.

7.Взаємодія потреб та інтересів як рушійна сила соціально-економічного прогресу.

Решійні сили економічного розвитку – взаємодія потреб та інтересів економічних суб'єктів.

Потреби у свідомості людини перетворюються на інтерес або мотив спонукальної дії. Мотив від латинського *movere* означає “приводити в рух”, “штовхати”. Мотив у літературі використовуються у значенні усвідомленого спонукання.

Спонукування економічних суб'єктів до певних дій породжує конкретний результат у вигляді задоволення, часткового задоволення або незадоволення потреби, утворюючи, таким чином, логічний ланцюжок активної діяльності.

Отже цей ланцюг такий: потреба 1 – інтерес – мотив – дія – результат (задоволення потреби, часткове задоволення, відсутність задоволення) – потреба 2.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С.57—68.

Основна література:

1.Базилевич В., Лук'янов В., Писаренко Н., Квіцинська Н. Мікроекономіка. Опорний конспект лекцій. К.: «Четверта хвиля». 1997. С.9-17.

Додаткова література:

1.Економічний словник-довідник. Під редакцією професора Мочерного С.В.

Тема 3. Нецінові чинники попиту та пропозиції.

1. Формаційний підхід до суспільного розвитку.
2. Цивілізаційна періодизація суспільного розвитку.
3. Сутність економічної системи суспільства.
4. Сутність продуктивних сил суспільства.
5. Структура економічних відносин.
6. Сутність господарського механізму як елементу економічної системи.
7. Типи економічних систем.

1.Формаційний підхід до суспільного розвитку.

Вчені-економісти минулого і сучасного по-різному трактують сутність та особливості розвитку суспільства. Найбільшого поширення набули **формаційний та цивілізаційний підходи**.

Формаційний підход був розроблений К. Марксом і його послідовниками. Суть його полягає в тому, що продуктивні сили суспільства у сукупності з виробничими відносинами становлять певний *спосіб виробництва*, а спосіб виробництва у поєднанні з політичною надбудовою суспільства – *соціально-економічну формацію*. Основоположним економічним ядром кожного способу виробництва, а відповідно і формації, є **панівна форма власності**, оскільки саме вона визначає спосіб поєднання працівника із засобами виробництва.

Формаційний підхід передбачає, що розвиток людського суспільства відбувається як послідовна зміна одного способу виробництва іншим:

- первіснообщинний;
- рабовласницький;
- феодальний;
- капіталістичний;
- комуністичний.

Формаційний підхід виходить із того, що вирішальна роль у суспільному розвитку належить процесу виробництва, відносинам власності, а його рушійною силою є протиріччя між продуктивними силами та виробничими відносинами і загострення класової боротьби в суспільстві.

Однак у сучасних умовах формаційний підхід при визнанні його певних положень піддається критичному аналізу.

По-перше, п'ятиланкова періодизація розвитку суспільства не має всеохоплюючого значення. Вона більш-менш прийнятна в основному для країн Західної Європи, але не відображає повною мірою своєрідності розвитку азійського способу виробництва, еволюції цивілізацій Китаю, Індії, а також не висвітлює особливостей історичного розвитку Росії, України.

По-друге, формаційний підхід не розкриває багатоманітності життя, збіднює історію людського суспільства, зводячи її в основному до одного фактора – розвитку матеріального виробництва, практично не враховує ролі соціокультурного та інших неекономічних факторів у розвитку суспільства.

По-третє, уявляючи історію розвитку людства як процес “революційного” руйнування старого способу виробництва і заміни його новим, формаційний підхід, таким чином, припускає певну перервність (дискретність) природно-історичного процесу.

По-четверте, формаційний підхід надмірно абсолютизує класову конфронтаційність між власниками і не власниками, між роботодавцями і найманими працівниками.

2.Цивілізаційна періодизація суспільного розвитку.

На потребу глибшого наукового пізнання закономірностей розвитку суспільства світова суспільна наука розробила і широко використовує *цивілізаційний підхід* щодо пізнання історії розвитку людства.

Цивілізація – історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливою формою виробництва і відповідною духовною культурою людей.

В основу цивілізаційного підходу покладено такі принципи:

- 1) багатовимірності аналізу економічних систем;
- 2) природної еволюції поступовості історичного процесу;
- 3) відмови від класових, конфронтаційних оцінок змісту і цілей системи;
- 4) пізнання системи в єдності її економічних і соціокультурних елементів;
- 5) посилення ролі людського фактора у суспільному розвитку, визнання світової історії як єдиного планетарного цілого.

Американський економіст У. Ростоу висунув теорію “стадій росту”, в якій виділив п’ять стадій економічного розвитку:

- традиційне суспільство;
- перехідне суспільство;
- стадія зрушення;
- стадія зрілості;
- стадія високого рівня масового споживання.

Основою цієї теорії є технократичний підхід до періодизації історії людства, визнання пріоритетності розвитку техніки.

Інший американський вчений **Л. Г. Морган** виділив три етапи в розвитку людської історії:

- епоха дикості (мисливське господарство);
- епоха варварства (скотарство);
- епоха цивілізації.

Епоха цивілізації, у свою чергу, класифікується поетапно у горизонтальному та вертикальному аспектах.

Горизонтальний аспект характеризує співіснування і взаємодію неоднорідних за своїм змістом локальних цивілізацій окремих країн і народів, що розвивалися в історично визначені періоди часу (давньогрецька, давньоримська, візантійська, азійська, англійська, північно-германська, інків тощо).

Вертикальний аспект відбиває розвиток цивілізації у широкому розумінні цього слова: історичну еволюцію суспільства, його поступальний рух від одного ступеня зрілості до іншого – вищого.

Сучасні дослідження розвитку суспільства визначають сім цивілізацій:

1. **Неолітична** – 7—4 тисячоліття до н.е.
2. **Східнорабовласницька** – 3—1 тисячоліття до н.е.
3. **Антична** – VII ст. до н.е. – VI ст. н.е.
4. **Ранньофеодальна** – VII—XIII ст.
5. **Передіндустріальна** – 60-ті роки XIV—XVIII ст.
6. **Індустріальна** – 60-ті роки XVII ст. – 50-ті роки XX ст.
7. **Постіндустріальна** – починаючи з 60-х років XX ст.

Сучасна зарубіжна економічна наука (**Дж. Гелбрейт, А. Арон** та інші), використовуючи критерій “ступінь індустріального розвитку суспільства”, виділяє три стадії **індустріальної цивілізації**:

- доіндустріальне суспільство;
- індустріальне суспільство;
- постіндустріальне суспільство.

3. Сутність економічної системи суспільства.

Економічна система – це сукупність всіх видів економічної діяльності людей (механізмів, інститутів функціонування, регулювання національної економіки) у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг, а також у процесі регулювання такої діяльності.

Функціональна структура економічних систем передбачає виділення в їх структурі таких функціональних елементів, як виробничої, ринкової, цінової, фінансової, грошової підсистем, підсистеми формування і розподілу доходів, підсистем споживання і регулювання.

Національна економічна система складається з:

- **національної ринкової системи** – конкурентні ринки, монополістичні ринки, конкурентно-монополістичні ринки, олігополістичні ринки;
- **національна грошова система** – реальні знаки вартості, парерові гроші, номінальні знаки вартості, депозитні гроші;
- **національна фінансова система** – акції, облігації, сертифікати, інші фінансові активи;
- **національна виробнича система** – доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна;
- **національна система регулювання** – централізовані, децентралізовані, традиційні, змішані;
- **соціально-економічна система власності на ресурси** – індивідуальна приватна, колективна приватна, суспільна (державна), змішана;
- **національна система споживання** споживання традиційних та інтелектуальних благ і послуг, споживання матеріальне та духовне, індивідуальне і суспільне чи квазісуспільне споживання.

Відомий американський економіст Пол Самуельсон визначив будь-яку економічну систему, незалежно від її соціально-економічної форми, як таку, що має відповідати на три запитання: Що? Як? Для кого?

Важливою характеристикою економічної системи є визначення її структурних елементів. Економічна система складається з трьох ланок:

- **продуктивних сил** – тобто сукупності засобів виробництва, працівників з їхніми фізичними і розумовими здібностями науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечить створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення людських потреб людей. Вони становлять матеріально-речовий зміст економічної системи;
- **економічні відносини** – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ;
- **господарський механізм** є структурним елементом економічної системи, що складається із сукупності форм і методів регулювання процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних важелів, правових норм та інституційних утворень. Найважливіша функція господарського механізму – забезпечення ефективного розвитку суспільного виробництва на основі динамічної рівноваги між виробництвом та споживанням, попитом і пропозицією.

4. Структура продуктивних сил суспільства.

Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників з їхніми фізичними і розумовими здібностями, науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечують створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб людей. В процесі історичного розвитку продуктивні сили як в цілому, так і окремі їх елементи, постійно оновлюються, збагачуються і перебувають у діалектичній ждності, кількісній і якісній функціональній залежності.

Продуктивні сили становлять матеріально-речовий зміст економічної системи, є найважливішим показником і критерієм досягнутого нею рівня науково-технічного прогресу і продуктивності праці.

До системи продуктивних сил належать: працівники, засоби праці, предмети праці, використовувані сили природи, наука як специфічна продуктивна сила, особливий фактор, форми і методи організації виробництва, інформація.

Наука перетворилась в окремий елемент продуктивних сил з початку розгортання НТР, тобто з середини 50-тих років, а інформація з середини 70-тих років, тобто з початку другого етапу НТР.

Головною продуктивною силою суспільства є працівники виробничої та невиробничої сфери. Продуктивні сили виражають ставлення людини до природи, ступінь оволодіння людини силами природи.

Водночас головним критерієм суспільного розвитку є розвиток людини, її потреб, інтересів, цілей. Взаємодія особистісних (людини) і речових (засобів виробництва) факторів виробництва є найважливішою умовою зростання продуктивності праці, національного багатства, у процесі такої взаємодії виникає нова продуктивна сила, не властива жодному із цих факторів.

5. Структура економічних відносин.

Економічні відносини – сукупність відносин між людьми у процесі виробництва та привласнення матеріальних та духовних благ у всіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні, споживанні).

Відносини між людьми у сфері виробництва складаються з двох елементів:

- 1) привласнення предметів природи через процес праці;
- 2) відносини спеціалізації, кооперування, комбінування виробництва тощо як всередині окремого підприємства, так і між підприємствами.

Економічні відносини також формуються у результаті взаємодії двох відносно самостійних підсистем: техніко-економічних та соціально-економічних відносин.

Таким чином, розвиткові продуктивних сил можуть сприяти або гальмувати як техніко-економічні, так і соціально-економічні відносини.

Найшвидше прогрес продуктивних сил здійснюється тоді, коли їх рівню відповідають названі дві підсистеми відносин.

Соціально-економічні відносини – це і є виробничі відносини, або економічна власність на засоби виробництва. В сучасних умовах вона виступає насамперед у формі привласнення акцій, облігацій та інших цінних паперів.

Економічні відносини – це є **базис суспільства**, на якому ґрунтуються надбудовчі відносини – соціальні, правові, політичні, національні, культурні, моральні, спихологічні та інші.

6. Сутність господарчого механізму як елементу економічної системи.

Господарчий механізм – система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства.

З моменту становлення капіталістичного способу виробництва ядром господарського механізму були ринкові важелі регулювання економіки (механізм стихійного встановлення цін, коливання попиту та пропозиції, механізм конкуренції тощо). Тому економічна система того періоду називалась ринковою.

З 1929 – 1933 років утворився господарський механізм поєднання державного регулювання та ринкових механізмів. Державне регулювання включає адміністративні (прийняття законів, законодавчих актів і норм) та економічні важелі (податкова, кредитно-фінансова, амортизаційна, регіональна політика, індикативне планування тощо).

Основними функціями господарчого механізму є:

- використання економічних законів;
- розв'язання соціально-економічних суперечностей;
- реалізація відносин власності на засоби виробництва;
- всебічний розвиток людини, її потреб;
- узгодження інтересів окремих індивідів, колективів, соціальних груп, класів.

7. Типи економічних систем.

На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем:

- **традиційна економічна система** – на даний момент деякі її риси характерні для слаборозвинутих країн. Вона характеризується багатуокладністю економіки, збереження натурально-общинних форм господарювання, відсталою технікою,

широким застосуванням ручної праці, нерозвинутою інфраструктурою, найпростішими формами організації праці і виробництва, бідністю населення. На соціально-економічні процеси значний вплив справляють освячені століттями традиції та звичаї, релігійні та культові цінності, кастовий та соціальний поділ населення;

- **ринкова економічна система** – (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. Всі макро- та мікроекономічні процеси регулюються виключно ринковими механізмами;
- **командна економічна система** – базується на пануванні державної власності, одержавленої та монополізації народного господарства, жорсткому, централізованому директивному плануванні виробництва і розподілі ресурсів, відсутності реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення;
- **змішана економічна система** є адекватною формою функціонування сучасних розвинутих країн і характеризується такими рисами: високий розвиток продуктивних сил, різноманітністю форм власності, оптимальним поєднанням ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, орієнтацією на посилення соціальної спрямованості розвитку економіки.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С.57—68.

Основна література:

1.Базилевич В., Лук'янов В., Писаренко Н., Квіцинська Н. Мікроекономіка. Опорний конспект лекцій. К.: «Четверта хвиля». 1997. С.9-17.

Додаткова література:

1.Економічний словник-довідник. Під редакцією професора Мочерного С.В.

Тема: Грошова маса та її показники.

1. Різні підходи до власності.
2. Сутність економічної власності.
3. Власність як категорія надбудовних відносин.
4. Структура економічної власності.
5. Закон адекватності відносин економічної власності рівню, характеру та структурі продуктивних сил.
6. Особливості розвитку відносин власності в Україні за роки незалежності.

1.Різні підходи до власності.

Власність – складна та багатогранна категорія, яка виражає всю сукупність суспільних відносин – економічних, соціальних, правових, політичних, моральних, релігійних тощо.

Вона займає центральне місце в економічній системі, оскільки зумовлює спосіб поєднання робітника із засобами виробництва, мету функціонування і розвитку економічної системи, визначає соціальну структуру суспільства, характер стимулів трудової діяльності і спосіб розподілу результатів праці.

Тобто в науці існують два підходи до визначення власності: **юридичний** та **економічний**.

Власність юридична – загальна умова виробництва, вияв волі певного класу і правове оформлення цієї волі в юридичних актах і нормах, у праві власності. Оскільки власність юридична є виразом вольових відносин між людьми, пов'язаних з певним видом матеріальних або нематеріальних благ або з речами, то вона, як і економічна власність, має дві сторони:

- вольове ставлення людини до іншої людини або групи людей до іншої групи;
- ставлення людини до речі.

У дугому випадку речі (засоби праці, предмети праці, предмети споживання та інше) належать певним особам і становлять їхнє майно, при цьому виявляється вольове ставлення людини до речей як до своїх, тобто як до самого себе, або поширення себе на зовнішні предмети втягування у свою орбіту, коли власник може розпоряджатись ними на свій розсуд. Речі при цьому уособлюються, персоніфікуються і протиставляються іншим речам, які або взагалі не перебувають у чиемось володінні, або перебувають у володінні інших суб'єктів. Вільний доступ до таких речей інших суб'єктів не допускається. Певні речі як об'єкти володіння, становлять майно конкретної особи, стають монопольною сферою вияву виключно волі її власника. У його свідомості цей процес відбивається через ставлення до речей як до своїх, що не перебувають у сфері вияву волі інших індивідуумів. У свідомості інших осіб це відбувається як ставлення до чужих речей, не свого майна. Найважливіші категорії юридичної власності – володіння, розпорядження, користування.

Власність як економічна категорія виражає відносини між людьми з приводу привласнення об'єктів власності й перш за все засобів виробництва та його результатів.

2.Сутність економічної власності.

Власність економічна – система виробничих відносин між людьми (класами, соціальними верстами, групами, окремими індивідами) щодо привласнення різноманітних об'єктів власності (засобів виробництва, предметів споживання, послуг, робочої сили, патентів і таке інше) у всіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні).

Вона включає в собі дві сторони:

- **кількісну** сукупність матеріальних благ у суспільстві, різноманітних об'єктів власності, основними з яких є: засоби праці, предмети праці, предмети споживання, робоча сила, послуги, цінні папери, золото, гроші, патенти, ліцензії, “ноу-хау”, використовувані людиною сили природи, форми і методи організації виробництва, корисні копалини. З середини 70-х років ХХ-ого століття, тобто з початку другого етапу НТР, окремим об'єктом власності стає інформація.;

- **якісну** сторону визначає процес привласнення різними суб'єктами власності чи інших об'єктів власності (або всієї сукупності) у безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні.

Основними **суб'єктами** власності є окремих індивід, колектив, акціонерна компанія, держава, наднаціональні органи.

Привласнення здійснюється насамперед у процесі праці, при якому відбувається взаємодія людини з природою, пристосування предметів природи до потреб людини.

Крім того, процес привласнення здійснюється різними суб'єктами власності у формі заробітної плати, торгового прибутку, ренти, процента, через механізм цін, соціальні виплати тощо, тобто через соціально-економічну форму суспільного способу виробництва (або виробничих відносин).

Таким чином власність економічна охоплює систему виробничих відносин.

3. Власність як категорія надбудовних відносин.

Виражаючи найглибинні зв'язки і взаємозалежності, власність, таким чином, розкриває сутність соціально-економічного буття суспільства.

Власність визначає:

- суспільний спосіб поєднання робочої сили із засобами виробництва;
- специфічність дій економічних законів певної економічної системи;
- цілі та мотиви виробництва;
- характер розподілу і споживання створеного продукту;
- класову і соціальну структуру суспільства;
- панівну систему політичної та економічної влади.

Власність охоплює не всі виробничі відносини, а лише їх систему, тобто комплекс внутрішньо необхідних, суттєвих, причинно-наслідкових зв'язків. В неї не входять форми прояву цих зв'язків, поверхові і випадкові зв'язки.

У сучасній економічній науці й господарській практиці розвинутих країн світу застосовується деталізована система прав власності. Так, англійський юрист, представник інституціоналізму А. Оноре запропонував систему прав власності, яка складається з 11 елементів.

1. Право володіння.
2. право користування.
3. Право управління (право вирішувати, хто і як забезпечуватиме використання благ).
4. Право на дохід (право на володіння результатами використання благ).
5. Право суверена на капітальну вартість (право на використання, відчуження, зміну чи знищення блага).
6. Право на безпеку (право на захист від експропріації або від пошкодження в навколишньому середовищі).
7. Право на передачу благ у спадок.
8. Право на безстроковість володіння благом.
9. Заборона на використання шкідливим способом.
10. Право на відповідальність (можливість стягнення блага на сплату боргу).
11. "Зворотний" характер прав власності, тобто повернення переданих кому-небудь правочинностей після закінчення терміну угоди або достроково у випадку порушення її умов тощо.

4. Структура економічної власності.

Право власності визначається ще з часів римського права трьома основними правочинностями – **володіння, користування і розпорядження.**

Володіння. Початкова форма власності, яка виражає відносини, пов'язані з наявністю у того чи іншого суб'єкта об'єктів власності з господарським володінням ними. Саме по собі

володіння не означає повної власності. Володарем об'єкта може бути як власник, так і не власник (наприклад, орендар).

Користування. Виражає економічні відносини власності з приводу виробничого та особистого використання корисних властивостей її об'єктів відповідно до функціонального призначення останніх.

Розпорядження. Вища і всеохоплююча категорія прав власності, яка передбачає, що розпорядник об'єкта є його повним власником, отже, має право (використовувати, продавати, обмінювати, здавати в оренду, дарувати, ліквідувати тощо) або делегувати таке право іншим суб'єктам ринкової системи.

Горизонтально-структурний підхід визначає класифікацію **економічних форм власності**, а також її види і типи.

Умовами і критеріями означеної класифікації є:

- рівень розвитку продуктивних сил;
- характер поєднання працівників із засобами виробництва;
- ступінь правочинностей суб'єкта на ресурси, результати й управління виробництвом;
- механізм розподілу доходу.

Існує два типи власності: **приватна і суспільна.**

Приватна власність – це такий тип власності, коли виключне право на володіння, користування та розпорядження об'єктом власності та отримання доходу належить приватній (фізичній чи юридичній) особі.

Приватний тип власності виступає як:

- **індивідуально-трудова власність** характеризується тим, що фізичні особа в підприємницькій діяльності одночасно використовує власні засоби виробництва і свою робочу силу;
- **сімейна трудова власність** – якщо в господарстві використовується праця членів сім'ї (наприклад, сімейне фермерське господарство);
- **партнерська власність** є об'єднання капіталів або майна кількох фізичних чи юридичних осіб. З метою здійснення спільної підприємницької діяльності кожний учасник партнерського підприємства зберігає свою частку внесеного ним капіталу чи майна у партнерській власності;
- **корпоративна (акціонерна власність)** – це капітал, утворений завдяки випуску і продажу акцій. Об'єктом власності акціонерного товариства, крім капіталу, створеного за рахунок продажу акцій, є також інше майно, придбане в результаті господарської діяльності. Тобто акціонерний капітал поєднує приватну власність і колективну форму її використання.

Суспільна власність означає спільне привласнення засобів виробництва і його результатів. Суб'єкти суспільної власності відносяться один до одного як рівноправні співвласники. У цих умовах основною формою індивідуального привласнення стає розподіл доходу, а мірою його розподілу – **праця**.

Суспільна власність існує у двох формах: **державній і колективній.**

Державна власність – це така система відносин, за якої абсолютні права на управління і розпорядження власністю здійснюють органи (інститути) державної влади.

В свою чергу державна влада поділяється на загальнодержавну та муніципальну (комунальну).

Загальнодержавна власність – це спільна власність усіх громадян країни, яка не поділяється на частки і не персоніфікується між окремими учасниками економічного процесу.

Муніципальна (комунальна) власність – це власність, яка перебуває в розпорядженні регіональних державних органів (області, міста, району тощо).

Кооперативна власність – це об'єднана власність членів окремого кооперативу, створена на добровільних засадах для здійснення спільної діяльності. Власність кооперативу формується в результаті об'єднання майна, грошових внесків його членів і доходів, одержаних від їхньої

спільної трудової діяльності. Кожен член кооперативу має однакові права на управління та дохід, який розподіляється відповідно до внесеного паю і трудового вкладу членів кооперативу.

Власність трудового колективу – спільна власність, передана державою чи іншим суб'єктом у розпорядження колективу підприємства (на умовах викупу чи оренди), яка використовується відповідно до чинного законодавства. Колективна власність може існувати в різних видах залежно від джерела викупу. Якщо підприємство викуплене за рахунок накопиченого прибутку, то створюється неподільна власність трудового колективу підприємства. Якщо підприємство було викуплене за рахунок особистих доходів його працівників, то утворюється пайова власність.

Власність громадських та релігійних об'єднань створюється за рахунок власних коштів, пожертвувань громадян чи організацій або шляхом передачі державного майна. Суб'єктами такої власності є партії, профспілки, спортивні товариства, церкви та інші громадські організації.

Змішана власність поєднує різні форми власності – приватну, державну, колективну, кооперативну та інші, в тому числі й власність іноземних суб'єктів (державно-кооперативна, державно-приватна, державно-колективна, приватно-колективна, спільна із залученням іноземного капіталу, комбінована, інші види).

Комбіновані форми власності. у розвинених країнах світу Заходу з метою забезпечення ефективнішого функціонування виробництва відбувається процес об'єднання підприємств різних форм власності, однак за умови збереження кожною із них своєї базової якості. У результаті створюються комбіновані форми власності: концерни, трести, холдинги, фінансово-промислові групи та інші об'єднання. Кожен учасник такого об'єднання делегує органу управління такий обсяг своїх повноважень, який не спричиняє втрати основних властивостей притаманної йому форми власності.

5. Закон адекватності відносин економічної власності рівню, характеру та структурі продуктивних сил.

Закон адекватності – загальний закон, який виражає внутрішню необхідність, сталі та суттєві зв'язки між прогресом продуктивних сил та еволюцією виробничих відносин (або відносин економічної власності). Сучасна система продуктивних сил формується у процесі взаємодії таких основних елементів, як робочої сили (у широкому аспекті – безпосередньо працівника), засобів праці, предметів праці, використовуваних людьми сил природи (енергії Сонця, ядерної та термоядерної енергії тощо), науки, інформації та ін. Для забезпечення їх прогресу необхідний розвиток різноманітних форм власності (приватної, колективної, суспільної, інтернаціональної) та різних форм їх поєднання. Провідною, більш активною і динамічною стороною дії цього закону є розвиток продуктивних сил, а їх суспільною формою – виробничі відносини, які є менш активною стороною суспільного способу виробництва і здійснюють зворотній вплив на розвиток продуктивних сил. Оскільки їх змістом є активне ставлення людини до природи у процесі праці, то для гармонійного співвідношення людини з природою необхідні такі форми власності, які б забезпечували нормальне відтворення індивіда як біологічного виду, задовольняли його екологічні потреби; були спроможними подолати сучасну екологічну кризу. Враховуючи те, що до стану глибокої екологічної кризи призвів розвиток індивідуальної, колективної і державної форм власності за умов капіталістичного способу виробництва та тотально одержавленої власності за умов адміністративно-командної системи в колишньому СРСР, інших країнах Східної Європи адекватною формою власності для забезпечення гармонійної взаємодії людини з природою є суспільна власність на засоби виробництва, природні ресурси, землю тощо.

Для розвитку людини як основної продуктивної сили (основними її рисами в сучасних умовах є високий рівень освіти, кваліфікації, культури і насамперед техніко-технологічної культури, здоровий фізичний стан тощо) необхідне раціональне поєднання суспільної, колективної та приватної власності (остання може базуватися як на власній, так і на чужій праці).

Для розвитку освіти адекватною формою власності є суспільна власність; здобуття високого рівня освіти окремими індивідами, соціальними групами можуть краще забезпечити приватні елітарні вузи.

Для розвитку фундаментальних досліджень найширший простір дає державна власність.

Прикладна наука найкраще розвиватиметься в середовищі приватного та колективного бізнесу.

Особливістю дії закону адекватності є діалектичний (а не повний) характер заперечення кожною більш розвинутою формою власності попередньої, менш розвинутої, що означає збереження її сильних позитивних сторін і призводить до реального плюралізму форм власності, до зростання ефективності та стабільності існуючої економічної системи.

Разом з тим закон адекватності на певному етапі еволюції того чи іншого суспільного виробництва приводить до суттєво (принципово, кардинально) нової форми власності, яка поступово діалектично заперечує всю систему попередніх форм власності.

6. Особливості розвитку відносин власності в Україні за роки незалежності.

В Україні в результаті реформування відносин власності на основі роздержавлення й приватизації склались і законодавчо закріплені такі форми власності:

- **приватна;**
- **колективна;**
- **державна.**

Допускається також існування змішаних форм власності, власності інших держав, власності міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С.104—127.

Основна література:

1.Грабинський І.М. Сучасні економічні системи: Навчальний посібник. – Львів: Інтереко, 1997.

Додаткова література:

1.Барр Раймон. Политическая экономия: В 2-х томах. М.: -- Международные отношения, 1995.

Тема: Особливості ринку інформації.

1. Натуральна форма організації виробництва.
2. Товарна форма організації суспільного виробництва.
3. Товар і його властивості.
4. Розвиток товару і товарного виробництва за сучасних умов.
5. Закони розвитку товарного виробництва.
6. Гроші, природа та функції грошей.
7. Грошова система, типи грошових систем.
8. Номінальна та реальна вартість грошей.
9. Основні види грошової пропозиції.
10. Основні формули (агрегати) грошей.
11. Кількісне рівняння обміну.
12. Грошова пропозиція і процентна ставка.

1. Натуральна форма організації виробництва.

Форма суспільного виробництва – це певний спосіб організації господарської діяльності.

Людство пройшло довгий історичний шлях розвитку і знало дві основні форми організації суспільного виробництва **натуральну та товарну**. Історично першою формою суспільного виробництва було натуральне господарство.

Натуральне господарство – такий тип організації виробництва, при якому люди виробляють продукти для задоволення своїх власних потреб, тобто продукти праці не набувають товарної форми і призначені для власного та внутрішнього господарського споживання безпосередніми виробниками.

Натуральне господарство має наступні характерні ознаки:

- замкнутість економічної діяльності. Кожна господарська одиниця відокремлена від інших, спирається на власні виробничі та природні ресурси, забезпечує себе всім необхідним для життя, тобто є самодостатньою;
- ґрунтується на ручній праці, примітивних засобах виробництва та найпростішій організації праці. Законом його розвитку, як правило, є просте відтворення;
- відсутність обміну. Продукція розподіляється між учасниками господарства і безпосередньо надходить до їхнього особистого й виробничого споживання без зворотніх зв'язків;
- панівна форма суспільного виробництва в усіх докапіталістичних формаціях.

2. Товарна форма організації суспільного виробництва.

Поступово на зміну натуральному господарству прийшло товарне виробництво як розвинутіша і ефективніша форма організації суспільного виробництва.

Товарне виробництво – це така форма організації суспільного господарства, за якої продукти виробляються не для споживання їх виробниками, а спеціально для обміну, для продажу на ринку.

Товарне виробництво на відміну від натурального господарства є не замкнутою, а відкритою економічною формою господарства.

В товарному господарстві між виробниками існують не безпосередні зв'язки, а опосередковані через обмін продуктами їхньої праці як товарами. При цьому виробники є економічно вільними у виборі товарів і партнерів.

Товарне виробництво функціонує і розвивається на засадах таких економічних законів: закону вартості, закону попиту і пропозиції, закону конкуренції, законів грошового обігу та інших.

Які ж причини зумовили виникнення і функціонування товарного виробництва, товарних відносин?

По-перше – наявність суспільного поділу праці, за якого відбувається спеціалізація виробників на виготовленні певних продуктів або на певних видах діяльності.

По-друге, наявність економічного відособлення виробників благ як власників. Продукти праці протистоять один одному як товари, якщо вони вироблені економічно самостійними виробниками, що самі розпоряджаються результатами своєї праці. Власник самостійно вирішує на свій страх і ризик **що, де, коли і скільки** виготовляти, з ким здійснювати обмін і на яких умовах.

Розрізняють два типи товарного виробництва: **просте і розвинуте**.

Просте товарне виробництво – це дрібне виробництво індивідуальних самостійних ремісників і селян, що працюють на ринок. Притаманне докапіталістичним суспільствам.

Розвинута форма товарного виробництва – це вищий і ефективніший ступінь товарної організації господарства, заснований на великій приватній власності, найманій праці й машинній індустрії. Притаманна капіталістичному суспільству.

Проста і розвинута форма товарного виробництва мають **спільні риси і відмінності**.

Спільні риси:

- наявність суспільного поділу праці;
- приватна власність на засоби виробництва;
- ринкова форма зв'язків між виробниками;
- конкуренція.

Відмінності:

- перше базується на особистій праці виробника, а друге – на системі найманої праці;
- мета першого – задоволення особистих потреб виробника та членів його сім'ї, а другого – отримання прибутку підприємцем;
- у першого виробництво товарів має обмежений характер, а у другого – набуває загального панівного характеру, товаром стає і сама робоча сила;
- у першого – незначні масштаби виробництва, кустарна техніка і переважно ручна праця, у другого – великі масштаби виробництва, передова техніка, механізована праця.

3. Товар і його властивості.

Економічне благо в умовах товарного виробництва набуває форми **товару**.

Товар – продукт праці, виготовлений з метою обміну або продажу. Обмін або продаж, є одним із засобів задоволення тих чи інших потреб суспільства і з'являється разом із суспільним поділом праці та економічним відособленням окремих виробників, які спеціалізуються на виробництві різних продуктів.

Товар – це економічне благо, що задовольняє певну потребу людини і використовується для обміну. Найважливішими характеристиками товару є його **споживча вартість і вартість**.

Споживча вартість – це здатність товару задовольняти будь-яку потребу людини.

Оскільки товар задовольняє потреби не самого виробника, а іншої особи, то він має не просто **споживну вартість**, а **суспільну вартість**, тобто є споживною вартістю для інших.

Вартість товару – це уречевлена в товарі суспільна праця виробника.

Вартість проявляється за допомогою зовнішньої форми її відбиття – **мінової вартості**.

Мінова вартість є певним кількісним співвідношенням (пропорцією), в якому товар одного роду обмінюється на товар іншого роду.

Наведена вище концепція товару і його властивостей в економічній науці відома як **теорія трудової вартості**. Вона була започаткована ще класиками політичної економії – А. Смітом та Д. Рікардо. Згодом вона розроблялась К. Марксом і його прихильниками.

Однак у сучасній **неокласичній економічній теорії** існують деякі інші підходи до характеристики товару та його властивостей. Зокрема введені в науковий обіг такі поняття, як “корисність”, “цінність” та “рідкість” товару.

Корисність у неокласиків, навідріз від споживчої корисності, поняття чисто суб'єктивне, індивідуальне для кожної конкретної людини. Вона показує ступінь задоволення

або приємності, яку отримує конкретна людина від споживання того чи іншого товару чи послуги.

Цінність. Люди, купуючи ті чи інші товари, тим самим ніби **оцінюють ступінь їхньої корисності** конкретно для себе. Неокласики оцінку ступеня корисності блага індивідом подають як цінність. Тому корисність для цих категорій суб'єктивна. Цінність має лише те, що є цінним в очах покупця, чий суб'єктивні оцінки і є основою для визначення виробленого блага **як вартості**.

Поєднання вартості і цінності та їхнє суспільне визнання відбивається в **ціні**.

Ціну можна вважати формою грошового вираження вартості й цінності товару.

Рідкість – характеристика економічних благ, що відображає обмеженість ресурсів для задоволення безмежних потреб суспільства.

Є й альтернативні теорії вартості:

- **теорія факторів (витрат) виробництва** визначає вартість товарів за затратами на їхнє виробництво;
- **теорія попиту та пропозиції** визначає вартість товарів за співвідношенням попиту і пропозиції на них у процесі обміну;
- **теорія трудової вартості** оцінює вартість товарів залежно від затрат суспільно необхідної праці на їхнє виробництво (поділяє працю на **конкретну та абстрактну**, К. Маркс показав, що конкретна праця створює в товарі споживчу вартість, а абстрактна – вартість);
- **теорія граничної корисності** визначає вартість товарів ступенем корисності останньої одиниці товару для споживача.

4. Розвиток товару та товарного виробництва за сучасних умов.

Протягом останнього століття відбувалася подальша еволюція товару, у діалектиці відносин конкретної й абстрактної, приватної та суспільної праці виникли якісно нові сторони. У самому виробництві товарів відбулися важливі кількісні і якісні зміни, зумовлені ускладненням процесу виробництва, виникненням нових суспільних потреб, еволюцією форм власності тощо.

Наочне уявлення про ці процеси може дати виробництво автомобіля, який став звичайним, поширеним видом товару. Сучасний автомобіль складається у середньому із 15 тисяч деталей, виробництвом яких зайняті як гігантські компанії, так і величезна кількість дрібних підприємств-постачальників. За цих умов суперечність між абстрактною працею, яка створює вартість, і конкретною працею, що виробляє споживчу вартість, виступає в новій, більш складній формі.

У створенні споживної вартості автомобіля беруть участь декілька тисяч видів конкретної праці. Гігантська концентрація виробництва, зростання рівня усупільнення праці приводять до того, що конкретна праця все менше проявляється як приватна праця незалежного, економічно відокремленого товаровиробника.

Головна фірма у цьому випадку суворо контролює витрати виробництва у своїх відділеннях-постачальниках, вводить для них обмежений комерційний розрахунок, постійно орієнтуючись при цьому на зовнішніх постачальників. Це означає підрив товарного виробництва за сучасних умов.

Зведення конкретних видів праці до абстрактної праці, до вартості відбувається шляхом купівлі-продажу, але цей процес все більше здійснюється централізовано, за допомогою укладання угод із зовнішніми постачальниками через замовлення монополій, головної фірми, розвитку позаринкових форм обміну, який посилює заперечення товарних форм зв'язку.

У межах сучасного товарного виробництва діють дві протилежні тенденції: до подальшого розширення до його підриву. Перша зумовлена подальшою спеціалізацією суспільної праці. Крім того, тенденція до розширення товарного виробництва зумовлена зростанням кількості населення та дією закону зростання потреб.

Дія тенденції до підриву товарного виробництва визначається дальшим розвитком масштабів одиничного поділу праці, в основі якого лежить подетальна та поопераційна спеціалізація всередині окремих виробничих одиниць.

5. Закони розвитку товарного виробництва.

Закон вартості є законом функціонування і розвитку товарного виробництва. Цей закон регулює зв'язки між товаровиробниками, а також розподіляє і стимулює суспільну працю в умовах товарного виробництва.

Закон вартості – це закон, який передбачає, що виробництво й обмін товарів мають здійснюватися на основі їхньої вартості, тобто як обмін еквівалентів.

Закон вартості відповідає як теорії трудової вартості, так і теорії граничної корисності. Якщо вартість товару повинна детермінувати два фактори – **виртати праці та ступінь цінності його для споживача**, то еквівалентність обміну, відповідно до закону вартості, припускає еквівалентність обох факторів.

Закон вартості діє через відхилення цін від вартості. Коливання цін є механізмом дії закону вартості.

У ринковій економіці закон вартості виконує такі **функції**:

- **регулює пропорції суспільного виробництва**, оскільки на його основі проходить стихійний розподіл (через ринок) капіталів і робочої сили між окремими галузями виробництва;
- **стимулює розвиток продуктивних сил**, спонукаючи товаровиробника вводити нову техніку і вдосконалювати методи організації виробництва;
- **обумовлює диференціацію товаровиробників**, тобто збагачення одних і банкрутство інших.

Закон зростання екологічних витрат суспільства – економічний закон неминучого зростання в часі і просторі суспільно необхідних витрат виробництва та невиробничої сфери на охорону, використання і відтворення природних ресурсів та умов (якості) природного життєвого середовища (довкілля).

Закон зростання потреб – загальний соціально-економічний закон, який виражає внутрішньо необхідний, сталий і суттєвий зв'язок між прогресом технологічного способу виробництва, еволюцією всієї системи суспільних відносин та розвитком сутнісних сил людини, індивідуальних, колективних та суспільних потреб.

Закон економії часу – загальний економічний закон, який виражає сталі, суттєві зв'язки між зменшенням суспільно необхідного робочого часу на виробництво одиниці товару та послуги у процесі розвитку продуктивних сил та зростанням вільного часу працівників. Дія цього закону безпосередньо пов'язана з використанням сукупного фонду робочого часу, тобто робочого і неробочого (в тому числі вільного часу).

6. Гроші, природа та функції грошей.

Згідно з **трудою теорією вартості**, гроші виникли як результат товарного обміну, тобто гроші мають товарну природу.

Ця теорія пояснює виникнення грошей через аналіз **чотирьох форм вартості**:

- **проста або випадкова** у вигляді обміну одного товару на інший, він був епізодичний, один товар знаходиться по відношенню до іншого у **відносній формі вартості**; другий товар до першого – у **еквівалентній вартості**;
- **повна або розгорнута форма вартості** – товару, що знаходиться у відповідній формі вартості, протистоять багато інших товарів-еквівалентів, через яку він може виразити свою вартість;
- **загальна форма вартості** – із всіх товарів стихійно виділяється один товар, у якому починають вимірювати свою вартість усі інші товари;
- **грошова форма вартості** роль загального еквівалента остаточно закріплюється за одним товаром – золотом, яке ісає справжніми грошми.

Функції грошей:

- **гроші як міра вартості** – це головна функція грошей. Суть її полягає в тому, що через гроші вимірюється вартість всіх товарів. Тобто, гроші як міра вартості служать для того, щоб вартість товару перетворювалась на ціну;
- **гроші як засіб обігу** обслуговують процес реалізації товарів;
- **гроші як засіб нагромадження, або засіб утворення скарбів** – гроші можуть випадати з обігу і перетворюватися на скарб. В якості скарбу можуть бути повноцінні золоті та срібні гроші, котрі випали із сфери обігу і перебувають у нерухомому стані;
- **гроші як засіб платежу** – виконують її тоді, коли її рух не супроводжується зустрічним потоком послуг, якщо ці послуги надаються в кредит, а оплата їх здійснюється через певний час після продажу;
- **світові гроші** – гроші функціонують не тільки в сфері внутрішнього обігу країни, а й на міжнародних ринках, де вони виступають як світові гроші.

Гроші, згідно з трудовою теорією вартості – це особливий товар, який стихійно виділився з усіх інших товарів і став загальним еквівалентом.

М.Фрідмен та А. Шварц розглядають **гроші** лише як зручний спосіб організації статистичних спостережень і визначають їх як тимчасове вмістилище купівельної сили.

К. Макконел та С. Брю в “Економікс” визначили **гроші** – це все, що виконує функції грошей.

Представники іншої школи визначають: **гроші** – це будь-який товар, що функціонує як засіб обігу, розрахункова одиниця і засіб збереження (Л. Харріс).

7. Грошові системи, типи грошових систем.

В кожній державі існує національна грошова система.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка склалась історично в країні і закріплена законом.

Основні елементи грошової системи:

- найменування грошової одиниці;
- види державних кредитних і паперових грошових знаків, розмінної монети, що мають законну платіжну силу;
- регламентація безготівкового обігу;
- курс національної валюти;
- установи, які здійснюють регулювання грошового обігу.

Розрізняють два типи грошових систем:

- системи металевих грошових знаків, коли грошовий товар виконує всі функції грошей, або знаходиться в основі системи;
- системи паперово-кредитного грошового обігу, в основу яких знаходяться кредитні гроші.

Виходячи з історичного розвитку, розрізняють два види металевих систем:

- **біметалізм** – це грошова система, у якій за золотом і сріблом законодавчо закріплена роль загального еквіваленту. Валютні метали відіграють рівноправну роль у грошовій системі. В обігу перебувають монети з обох металів;
- **монометалізм** – це грошова система, за якої лише один метал слугує загальним еквівалентом (золото або срібло).

Згідно з рішенням конференції Тимчасового комітету Міжнародного валютного фонду у 1976 році в Кінгстоні (Ямайка), золото було позбавлене грошових функцій. З тих пір світова грошова система базується на паперовій валюті, яка має кредитну природу.

Отже, за своєю економічною природою сучасні гроші характеризуються як кредитні, бо кредит опосередковує всі акти обміну, а відносини перетворилися з товарно-грошових у товарно-кредитні. Тим самим відбувся історичний перехід від грошей-товару до грошей-кредиту.

8. Номінальна та реальна вартість грошей.

Аналізуючи вартість грошей, виділяють два поняття:

- **номінальна вартість** грошей відповідає номіналу, вказаному на грошових знаках;
- **реальна вартість грошей**, як і економічна вартість будь-чого, пов'язана з попитом і пропозицією.

Гроші мають вартість завдяки своїй відносній рідкості порівняно з їхньою корисністю.

Тобто, нижчі ціни підвищують купівельну спроможність грошової одиниці, оскільки треба буде менше грошей, щоб отримати деяку кількість товарів та послуг. Якщо рівень цін зросте вдвічі, вартість грошової одиниці зменшиться наполовину, купівельна спроможність грошової одиниці вдвічі зросте.

9. Основні види грошової пропозиції.

Грошовий ринок, як і будь-який інший ринок, функціонально складається з пропозиції грошей і попиту на гроші.

Грошова пропозиція формується двома каналами:

- власне державою в особі Національного банку і його філій. Держава пропонує на грошовий ринок **готівкові гроші**;
- всіма її банківськими і небанківськими установами, які мають право відкривати рахунки і вільно ними оперувати. Вказані установи формують **безготівкові та депозитні гроші**.

- **Готівковими** називаються такі гроші, які існують у вигляді паперових знаків або монет. Виділяють три види готівкових грошей:

- **банкноти** – це такі готівкові паперові гроші, які запускаються в обіг від імені держави Національним банком;
- **казначейські білети** – це такі паперові гроші, які запускаються в обіг від імені держави державним казначейством. Вони є похідним видом грошей від банкнот, і, як правило, мають банкнотне забезпечення;
- **розмінні монети** – перебувають в обігу, є символічними грошми. Це означає, що внутрішня вартість, тобто вартість зливка металу, який містить монета, є меншою від вартості, позначеної на монеті.

Готівкові гроші характеризуються такими особливостями:

- вони є високоліквідною формою грошей;
- готівкові гроші, на відміну від безготівкових, виступають як реальні знаки вартості товарів та послуг, тому їх часто називають реальними грошми;
- готівкові гроші виступають як декретивні гроші. Декретивними їх називають тому, що вони випускаються в обіг відповідним декретом уряду.

- **Безготівковими, або депозитними** називають такі гроші, як існують у вигляді банківських рахунків. Виділяють такі види безготівкових грошей:

- **чекові вклади в комерційних банках**, вони поступаються за рівнем ліквідності лише готівковим грошам;
- **нечеківі вклади в комерційних і ощадних банках**.

Безготівкові чи депозитні гроші характеризуються такими особливостями:

- за ступенем ліквідності вони є менш досконалими грошми, ніж готівкові гроші, а тому їх часто називають “недосконалі гроші”;
- на відміну від готівкових грошей вони виступають як номінальні (уявні) знаки вартості товарів чи послуг;
- на відміну від декретивних грошей, вони запускаються не тільки Національним банком, але й комерційними банками, ощадним банком, небанківськими установами (страхові компанії, інвестиційні фонди, пенсійні фонди).

10. Основні формули (агрегати) грошей.

Прийнято виділяти:

- вузьку формулу пропозиції грошей **M1** – готівка, тобто монети і паперові гроші, що перебувають в обігу та усі чекові або поточні вклади, тобто вклади у комерційних банках та ощадних установах, на які можна виписати чеки:

Гроші $M1 = \text{готівка} + \text{чекові депозити}$

- широкую формулу $M2$ – “майже гроші” – високоліквідні фінансові активи, як нечекові заощаджувальні рахунки, строкові вклади та короткострокові державні цінні папери:

гроші $M2 = M1 + \text{нечекові заощаджувальні вклади} + \text{депозитні рахунки грошового ринку} + \text{дрібні строкові вклади} + \text{індивідуальні залишки взаємних фондів грошового ринку}$

- гіперширока формула грошей $M3$:

$M3 = M1 + M2 + \text{великі строкові вклади.}$

11. Кількісне рівняння обміну.

Кількісне рівняння обміну ґрунтується на законі грошового обігу, який визначає, що кількість необхідних для обігу грошей дорівнює сумі цін всіх товарів поділену на кількість обертів грошової одиниці. Тобто:

$$K = \text{ціни} * \text{кількість} / \text{кількість обертів}$$

Кількісне рівняння обміну (формула Фішера):

$$MV = PQ;$$

де M – грошова маса;

V – швидкість обертання грошової одиниці;

P – рівень цін;

Q – кількість товарів.

12. Грошова пропозиція та процентна ставка.

Пропозиція грошей пов'язана з діяльністю Центрального (Національного) банку.

Центральний банк безпосередньо керує значною частиною грошової маси, оскільки він контролює грошову емісію. Отже, об'єм грошей залежить не від процента, а від політичних рішень.

На грошову масу впливає діяльність комерційних банків. Банки дають гроші в кредит. Потім зростає загальний об'єм вкладів населення в банках. Банки можуть надавати більше кредитів. Грошова маса збільшується. Таким способом банки можуть “створювати” гроші, почавши експансію видачі кредитів. Однак, Центральний банк різними методами встановлює границі, в яких банки можуть розширювати кредитування.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С.127—151.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –279—315.
2. Гроші і кредит: курс лекцій з навчальної дисципліни. / За ред. С.І. Кручка. – К.: Дія, 2000. –С. 5 --132.
3. Семюельсон П.Е., Нордхауз В.Д. Макроекономіка. – К.: Основи, 1995. – С. 64 – 71.

Додаткова література:

1. Макконелл К., Брю С., Економикс. – М.: Республика, 1992. – Т.1.С. 264 – 281.
2. Финансы, деньги, кредит: Учебник / Под ред. О.В. Соколовой. – М.: Юрист, 2000. – С. 25 – 784.

Тема: Структура витрат. Тема: Способи максимізації прибутку.

1. Ринок як економічна категорія.
2. Функції ринку та умови його існування і розвитку.
3. Попит, пропозиція та закони, що їх регулюють.
4. Закон Сея і закон Вальраса.
5. Конкуренція та її закони.
6. Монополії та конкуренції на вищій стадії капіталізму.
7. Антитрестівське законодавство.
8. Критерії класифікації ринків та їхня структура.
9. Соціально-економічна характеристика елементів ринку та умови їх формування в Україні.
10. Сутність та основні елементи інфраструктури ринку.

1. Ринок як економічна категорія.

З часу, як у 1937 році Р.Коуз порушив питання про природу фірми і дав на нього відому відповідь, увівши категорію трансакційних витрат, не стихають суперечки про відмінності внутрішньофірмових відносин від ринкових трансакцій. У цих дискусіях, як не дивно, у фокусі уваги, в основному, перебуває саме економічна організація, тоді як ринок вважається чимось само собою зрозумілим і таким, що не вимагає подальшої концептуалізації. Ймовірно, це пов'язано з первинною мотивацією роботи самого Коуза – відсутністю в неокласичній теорії власне теорії фірми як основного економічного інституту індустріальної економіки, а також з тим, що вичерпно описала цей предмет.

Поза підручниками з мікроекономіки автори трактують **ринок** як обмін товарами і послугами. Так, С.Мосс, П.Буксманн і Д.Гебауер визначають його як велику кількість продавців і покупців взаємозамінних товарів і велику кількість посередників між ними, Е.Розенбаум вважає, що **ринок** – це добровільний, регулярний і конкурентний обмін, а Ф.Фурі трактує його як фізичний і соціальний простір, на якому товари і послуги обмінюються між покупцями і продавцями. Осібно стоїть австрійська школа, в якій розроблена **парадигма ринку**, як механізму передачі інформації, відкриття і навчання.

Неокласична теорія після А.Маршалла, обходячись без визначення, розглядає ринок, як сукупність автономних агентів (виробників і споживачів), що мають особистий інтерес і зв'язані через ринкові трансакції. Точніше, ринок в неокласиці є сукупністю добровільних операцій обміну між атомарними суб'єктами, які переслідують мету максимізації індивідуальної корисності.

Неоінституціональна економічна теорія фактично зберегла уявлення про ринок, лише додавши до нього своєрідне тертя – витрати трансакцій, які швидше спотворюють безперешкодну дію ринкових сил, що рухаються до “загальної рівноваги”, ніж міняють саму природу мінових відносин між агентами. Тому Х.Демсец небезпідставно стверджував, що *laissez-fair* – це досконала конкуренція плюс трансакційні витрати.

Отже, ми маємо два основні підходи до ринку: неокласичний і неоінституціональний. Перший розглядає його як механізм алокації ресурсів, а другий – як механізм координації, що створює особливі стимули для взаємодіючих суб'єктів, але і там ітам **ринок** – це сукупність трансакцій між індивідами.

Функціонування ринку підпорядковується законам товарного виробництва – закону вартості, попиту та пропозиції та закону конкуренції. Саме на основі дії цих законів формується ринкова ціна, яка врівноважує попит і пропозицію, регулює обсяг і асортимент вироблених товарів, впливає на розвиток виробництва і є основним регулятором господарської діяльності.

2. Функції ринку та умови його існування та розвитку.

Найважливіші функції ринку такі:

- **функція регулювання** – ринок регулює всі економічні процеси – виробництво, обмін, розподіл та споживання, визначаючи пропорції і напрями розподілу економічних ресурсів на мікро- та макрорівні за рахунок розширення або звуження попиту та пропозиції;
- **функція стимулювання** – ринок спонукає виробників товарів та послуг до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів. Він створює дієвий механізм мотивації праці, стимулює підвищення ефективності економіки на основі впровадження найпередовіших досягнень НТП;
- **розподільча функція** – доходи виробників і споживачів у ринковій економіці диференціюються через ціни, зумовлюючи соціальне розшарування суспільства за доходами;
- **функція санації** – ринок через конкуренцію очищає економічне середовище від неконкурентоспроможних господарств і підтримує найефективніші. Цей механізм санації економічного довкілля деперсоніфікований і тому не може бути упередженим і несправедливим;
- **алокаційна функція** – ринок забезпечує виробництво оптимальної комбінації товарів та послуг за допомогою найефективнішої комбінації ресурсів, за якої товари та послуги виробляються з мінімальними витратами;
- **інформативна функція** – ринок через ціни інформує виробника, торговця, споживача про те, що вигідно виробляти й купувати, а що – ні, скільки чого треба запропонувати, на які верстви населення варто орієнтуватися у своїй господарській діяльності;
- **функція інтеграції** – ринок об'єднує суб'єктів економічної системи в одне ціле, сприяючи формуванню єдиного економічного простору як у межах окремої держави, так і в межах світової економіки.

Умови існування та розвитку ринку:

- **суспільний поділ праці**, що ґрунтується на спеціалізації. Спеціалізація визначається порівняльними перевагами або відносно меншою альтернативною вартістю виробництва;
- **економічна відокремленість** суб'єктів господарювання зумовлена наявністю різних форм власності (що, скільки і як виробляти, вирішує сам товаровиробник);
- **величина транзакційних витрат** визначає умови та межі ділової активності;
- **вільний обмін ресурсами**, який забезпечує вільне ціноутворення та ефективне господарювання.

3. Попит, пропозиція та закони, що їх регулюють.

Попит в економічній науці означає платоспроможну потребу, тобто потребу, яку суб'єкт здатний оплатити.

Розрізняють індивідуальний та ринковий попит:

- **індивідуальний попит** – це попит окремого споживача;
- **ринковий попит** – це сума індивідуальних попитів, які

Попит такого визначення впливає, що попит на той чи інший товар (послугу) залежить від ціни. Цю залежність ілюструє **закон попиту**.

Закон попиту визначає обернену залежність між ціною обсягом попиту (кількістю товару).

На попит також діють **нецінові фактори**:

- **кількість покупців** (збільшення покупців підвищує ринковий попит і навпаки);
- **доходи споживачів** (пряма залежність між доходами і попитом);
- **очікування споживачів** (пряма залежність між доходами і попитом);
- **ціни на супутні товари** – якщо зростає ціна на товар-субститут (взаємозамінний товар), то попит на нього підвищується. Якщо зростає ціна на товар-комплімент (доповнюючий товар), то зменшується попит і на цей товар, і на доповнюючий;

- **місткість ринку** чим розвиненіший ринок, тим більше він спонукає економічних суб'єктів до пошуку нових джерел доходу задля збільшення свого платоспроможного попиту;
- **сезонність.**

Пропозиція – це обсяг товарів та послуг, який виробники хочуть і можуть поставити на ринок за різною ціною за певний проміжок часу.

Сталий причинно-наслідковий зв'язок між ціною та обсягом товарів (послуг), який товаровиробник здатний поставити на ринок, виражається **законом пропозиції**.

Зміст **закону пропозиції** полягає в тому, що чим вища ціна (за інших рівних умов), тим більше товару за такою ціною товаровиробники готові запропонувати на ринок упродовж певного проміжку часу, і навпаки, чим нижча ціна, тим менше товарів виробник бажатиме і зможе поставити на ринок.

Як і попит, пропозиція може бути **індивідуальною та ринковою**.

Нецінові фактори впливу на пропозицію:

- **технологічний прогрес** – застосування нових технологій, наприклад, у виробництві йогуртів дає змогу скоротити період визрівання продукту, продовжити термін зберігання ним корисних властивостей, зменшити собівартість одиниці продукції. Це сприяє розширенню пропозиції йогуртів на ринку;
- **зміна цін на ресурси** – це призводить до збільшення витрат на ресурси, зростання собівартості продукції, що змушує підприємства скорочувати пропозицію свого товару;
- **зміна цін на споріднені товари;**
- **зміни у бюджетно-податковій політиці;**
- **очікування підприємців.**

4. Закон Сея і закон Вальраса.

Закон Сея – закон, згідно з яким пропозиція товарів створює власний попит, між ними неможливий розрив тому неможливі загальні економічні кризи розрив між попитом і пропозицією учений допускав лише в межах окремого сектора (сегмента) ринку, але за допомогою цін досягається рівновага між окремими секторами. Цей закон визнавали багато економістів, і серед них Д. Рікардо. В основі його – теза про те, що господарюючий суб'єкт виробляє товари та послуги або для продажу, або для власного споживання, тому кожний виробник у певному сенсі є покупцем власного продукту. Гроші, на думку Сея – лише посередник у процесі купівлі-продажу товару, тому при обміні товарів на гроші, а грошей на товари відбувається, по суті обмін товарів на товари.

Закон Сея справедливий для натурального виробництва. За капіталізму типовим є розподіл доходу особи на споживання і заощадження. Крім того, підприємці використовують залучені кошти, а держава здійснює перерозподіл значної частки національного доходу, що значно ускладнює механізм взаємодії попиту та пропозиції.

В сучасних інтерпретаціях закон Сея (як стверджують) діє за рівності національного доходу та національних витрат. Конкретизацією цього є рівність сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Закон Вальраса – сформульований французьким вченим-економістом Леоном Вальрасом, закон, згідно з яким сукупна сума попиту в економіці дорівнює сукупній сумі пропозиції. Однією з теоретичних основ цього закону є положення про те, що для кожного індивіда його дохід переважно дорівнює його витратам (разом з позиками та заощадженнями).

Закон Вальраса певною мірою подібний до закону Сея. Проте при обґрунтуванні закону, Сей не брав до уваги грошей та цінних паперів, тобто ситуації, коли продавець товарів і послуг нічого не купує, а накопичує гроші. Внаслідок цього в економіці виникає недостатньо ефективний попит, що за продовження виробництва в попередніх обсягах призводить до кризи надвиробництва.

У законі Вальраса беруться до уваги обидва специфічні товари – і гроші, і цінні папери. Водночас, попит і пропозиція повинні збігатись на всіх ринках. Якщо за даної системи цін

попит і пропозиція не збіглися на одному ринку, то внаслідок бюджетних обмежень суб'єктів господарювання таке незбігання відбудеться і на останньому ринку.

Із закону Вальраса випливає висновок про необхідність існування мінімум двох ринків і про існування абсолютної конкурентної рівноваги в теорії загальної рівноваги (за економічної статистики).

5. Конкуренція та її закони.

Важливим складовим компонентом механізму ринкової економіки є конкуренція.

Дослівно конкуренція в перекладі з латинської мови означає “зіштовхуватися”, що характеризує боротьбу між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту продукції. Вона виконує роль регулятора темпів і обсягів виробництва, спонукаючи виробника активно впроваджувати науково-технічні досягнення, підвищувати продуктивність праці, вдосконалювати технологію, організацію праці й т.ін.

Конкуренція означає економічне суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення інтересів, пов'язаних з продажем продукції, виконання робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачем.

Основне завдання конкуренції – завоювати ринок у боротьбі за споживача, перемогти своїх конкурентів, забезпечити одержання сталого прибутку.

Умови виникнення конкуренції:

- наявність на ринку великої кількості виробників будь-якого конкурентного продукту або ресурсу;
- свобода виробників щодо вибору господарської діяльності;
- відповідність між попитом і пропозицією;
- наявність ринку засобів виробництва.

Конкуренція має як негативні, так і позитивні риси.

Позитивні риси конкуренції в тому, що вона є рушійною силою ринкової економіки. в умовах конкуренції перемагає той, хто створює якісну продукцію при найменших витратах виробництва завдяки використанню науково-технічних досягнень, передової організації виробництва.

Негативні риси конкуренції полягають у тому, що дрібні виробники витісняються великим капіталом: одні розоряються, інші збагачуються, посилюється соціальне і майнове розшарування населення, зростає безробіття, посилюється інфляція.

Конкуренція позбавлена суб'єктивних вад. Підсумки її оцінюють самі споживачі, надаючи перевагу тим чи іншим товарам. Вона є процесом-причиною, що зумовлює утворення вартості.

Отже, конкуренція – головна ознака ринкової економіки.

Роль конкуренції у ринковій економіці виявляється через певні **функції**, які вона виконує:

- **функція регулювання** – для того щоб перемогти у конкурентній боротьбі, підприємець повинен виготовляти товар, якому надає перевагу споживач (суверенітет споживача). Виходячи з цього, під впливом ціни капітали спрямовуються в ті галузі, де можливий найвищий прибуток;
- **функція мотивації** – для підприємця конкуренція означає шанс і ризик одночасно: підприємства, що пропонують кращу продукцію отримують нагороду у вигляді більших прибутків (позитивні санкції), це стимулює НТП; підприємства, що не реагують на уподобання клієнтів або порушують правила конкуренції на ринку, виявляються покараними у вигляді збитків або виштовхуються з ринку (негативні санкції);
- **функція розподілу** – конкуренція дозволяє розподіляти прибуток серед підприємств та домогосподарств відповідно до їхнього внеску;
- **функція контролю** – конкуренція обмежує і контролює економічну силу кожного підприємства.

Конкуренція спонукає до дії різноманітні **стратегії конкурентної боротьби**, кожна з яких спрямована на різні умови економічного середовища та різні ресурси, що є у розпорядженні фірми. Це допомагає фірмам вдало пристосовуватись до умов вимог ринку.

Існують чотири типи компаній в залежності від вибраної ними стратегії:

- **віолентна (силова) стратегія** характерна для фірм, що діють у сфері великого, стандартного виробництва товарів та послуг, фірма намагається домінувати на загальному ринку, витісняючи з нього конкурентів;
- **патієнтна (сегментна) стратегія** притаманна фірмам, що обрали шлях вузької спеціалізації, яка передбачає виготовлення особливої, унікальної продукції для обмеженого кола споживачів;
- **комутантна (локальна) стратегія** переважає в умовах звичайного бізнесу в місцевих (локальних) масштабах, ці фірми легко йдуть на кардинальну зміну сфери комерційної діяльності, на яку фірми неспроможні;
- **експлерентна (піонерська) стратегія** пов'язана зі створенням нових або радикальною зміною старих сегментів ринку, це не просто поліпшення якості товарів та послуг, а пошук край ризикованих, але неймовірно вигідних (у випадку успіху) революційних рішень.

Конкуренція може бути **внутрішньогалузева, міжгалузева, міжнародна.**

Ще її можна поділити на **сумлінну та несумлінну (нечесну).**

Основними методами сумлінної конкуренції є:

- підвищення якості продукції;
- зниження ціни (“війна цін”);
- реклама;
- розвиток до- і післяреалізаційного обслуговування;
- створення нових товарів і послуг із використанням досягнень НТР і т.ін.

Згідно із вищевказаними методами конкуренція поділяється на **цінову та нецінову.**

6. Монополії та конкуренції на вищій стадії капіталізму.

Конкуренція може бути **досконалою та недосконалою.**

Досконала конкуренція передбачає, що ринок складається з великої кількості конкурентів (виробників, продавців). Вони пропонують покупцям товарний продукт з однаковими якісними параметрами або ж цілком ідентичні товари. Причому частка кожного з них настільки мала, що практично ніхто не може впливати на ціну ринку.

Недосконала конкуренція буває **монополістичною та олігополістичною:**

- **монополістична конкуренція** діє на ринку з відносно великою кількістю економічних суб'єктів (від 10 до 100), кожен з яких має певний вплив на ціни внаслідок специфічного товару, який він виготовляє, й може мати і реалізовувати монополію владу;
- **олігополія** -- це тип ринкової структури, коли декілька великих фірм монополізують виробництво та збут основної маси продукції і ведуть між собою нецінову конкуренцію;
- **моносонія** – це тип ринкової структури, при якій існує монополія одного покупця товару. Обмежуючи свої закупівлі, покупець забезпечує собі монополію прибутку за рахунок втрати частини доходів продавця;
- **олігосонія** – це тип ринкової структури, при якій існує невелика вузькоспеціалізована група покупців певного товару;
- **дуополія** – це тип ринкової структури, при якій існує тільки два постачальники певного товару і між ними повністю відсутні монополістичні угоди про ціни, ринки збуту та інше;
- **білатеральна монополія** – це тип ринкової структури, при якій виникає протиборство єдиного постачальника і єдиного споживача.

Монополія виростає із конкуренції. Логічно цей процес виглядає таким чином:

- **конкуренція** зумовлює диференціацію товаровиробників (збагачення одних і розорення інших). Унаслідок цього відбувається процес концентрації виробництва й капіталу;

- **концентрація** виробництва, тобто зосередження засобів виробництва і обсягів виробництва на великих підприємствах, спричиняє загострення конкуренції між дедалі більшими підприємствами;
- **монополізація** – економічний результат концентрації та централізації виробництва та капіталу.

Розрізняють три основні **типи монополій**:

- монополія окремого підприємства;
- монополія як змова;
- монополія, що ґрунтується на диференціації продукту.

Класифікація монополій:

- **закрита монополія** – це галузь, захищена від конкуренції за допомогою юридичних обмежень;
- **природна монополія** – галузь, у якій довгострокові середні витрати досягають мінімуму тільки тоді, коли одна фірма обслуговує весь ринок в цілому;
- **відкрита монополія** – це економічне явище, при якому фірма на деякий період стає єдиним постачальником певного продукту, не володіючи при цьому ніяким спеціальним захистом від конкуренції, як це має місце у випадку закритої або природної монополії.

7. Антитрестівське законодавство.

Кроком на шляху приборкання монополій стало антимонопольне законодавство. Воно було започатковане антимонопольними законами: в Канаді – 1889 р. та США – 1890 р., де був прийнятий знаменитий антитрестівський “Закон Шермана”. В Європі аналогічні законодавчі акти з’являються лише в середині ХХ ст., -- в Бельгії і Голандії – 1937 р., Великобританії – 1948 р., ФРН – 1957 р., Франції – 1963 р.

Для боротьби з монополізмом були створені спеціальні органи. У США – Федеральна торгова комісія і Антитрестівське управління міністерства юстиції.

Конкретно антимонопольну діяльність можна сформулювати наступним чином:

- обмеження монополізму, недопущення зловживання монопольним становищем;
- захист інтересів споживачів;
- підтримка та сприяння малому бізнесу.

У світі склалися дві моделі антимонопольного регулювання:

- **американська модель** носить заборонний характер, оскільки не дозволяє створення монополій, які послаблюють конкуренцію. Це декларується двома першими статтями Закону Шермана. Санкції за порушення можуть бути аж до примусового поділу компанії-монополіста;
- **європейсько-Японська модель** забороняє не саму монополію, а зловживання монопольним становищем. Увага наглядових органів концентрується переважно на ринковій поведінці фірми-монополіста.

Антимонопольна діяльність проводиться і в Україні. В спадок від СРСР Україна отримала на 90% монополізоване господарство, тому сучасні реалії вимагають боротьби з найгіршим типом монополізму – **адміністративним**.

В Україні прийнято низку антимонопольних законів, зокрема:

- **ЗУ “Про захист економічної конкуренції” (2001р.);**
- **ЗУ “Про захист від недобросовісної конкуренції” (1996р.).**

Створено **Антимонопольний комітет України** із досить широкими повноваженнями щодо захисту конкуренції. Монополістом в Україні вважається підприємство, у якої частка на ринку перевищує 35%. АМКУ контролює створення, реорганізацію (злиття, приєднання) фірм з метою запобігання виникненню монопольних становищ.

8. Критерії класифікації ринків та їхня структура.

Структура ринку за різними критеріями:

А) за об’єктами обміну:

- **ринок ресурсів** (ринок праці, ринок капіталу, ринок землі та нерухомості);
- **товарний ринок** (ринок споживчих товарів, ринок послуг, ринок науково-технічних розробок та інформації);
- **фінансовий ринок** (грошовий ринок, ринок цінних паперів, валютного ринку);
- Б) **залежно від умов, в яких діють господарючі суб'єкти:**
 - **вільний ринок;**
 - **монополізований;**
 - **монополістична конкуренція;**
 - **регульований;**
- В) **за територіальною ознакою:**
 - **місцевий;**
 - **регіональний;**
 - **національний;**
 - **світовий;**
- Г) **стосовно відповідності чинному законодавству:**
 - **легальний;**
 - **тіньовий;**
- Д) **стосовно способу формування:**
 - **стихийний;**
 - **організований.**

Структура ринку – сукупність окремих ринків у межах національної економіки (внутрішнього ринку), світового господарства та його окремих регіонів і взаємодія між ними.

9. Соціально-економічна характеристика елементів ринку та умови їх формування в Україні.

В межах національної економіки виділяють:

- 1) структуру ринку технологічного способу виробництва;
- 2) структуру ринку економічної власності.

До першої належать ринок засобів праці, природних ресурсів, предметів праці, землі, робочої сили, форм і методів організації виробництва, інформації, технології тощо; до другої – ринок товарів, нерухомості, інтелектуальної власності, послуг, фінансовий ринок та інше. Кожен ринок, в свою чергу, може бути об'єднаним у межах приватної, колективної та державної власності.

Елементи кожної з цих структур ринків поділяють на локальні ринки. Зокрема, ринок товарів – на оптовий та споживчий ринок; ринок інтелектуальної власності – на ринок патентів, ліцензій, “ноу-хау”, програм математичного забезпечення і т. ін.; фінансовий -- на ринок інвестицій (довгострокових кредитів) ринок грошей (короткострокових кредитів), ринок валюти, цінних паперів, золота (який одночасно є і ринком товарів).

10. Сутність та основні елементи інфраструктури ринку.

Термін “інфраструктура” походить від *infra*, що означає “нижче”, “під”, та *structure* – “будова”, що означає сукупність галузей та видів діяльності, які обслуговують виробничу і невиробничу сфери економіки.

Інфраструктура ринку – комплекс інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують нормальний режим безперебійного функціонування ринку.

Вона складається із **чотирьох підсистем:**

- **організаційно-технічна** (товарні банкі, оптові ринки, аукціони, торговельно-промислові палати, сервісні центри, опціони, ярмарки, транспортні комунікації, ріелторські фірми, земельні аукціони);
- **фінансово-кредитна** (банки, фондові біржі, валютні біржі, фінансові небанківські інститути, страхові компанії, інвестиційні, пенсійні та інші фонди, ощадні каси та інші);

- **державно-регулятивна** (законодавче регулювання ринкових відносин – біржі праці, служби зайнятості, ліцензування, оподаткування, митна система, державні фонди для сприяння діловій активності тощо);
- **науково-дослідне та інформаційне забезпечення** (науково-дослідні установи з вивчення ринкових проблем, консалтингові компанії, інформаційні центри та агенства, рекламні агенства, спеціальні навчальні заклади, юридичні контори та інше.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С.179—273.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –279—315.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

1. Білоусенко М.В. Структура та ефективність функціонування ринку // Економічна теорія №3. 2006. – 55 с.
2. Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М., 1993. – 192 с.
3. Лукша П., Белоусенко М. Экономическая организация: на пути к синтетической теории // Вопросы экономики. – 2006. -- №2. – С. 105.
4. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты. – М., 2001. -- С. 147.
5. Уильямсон О. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, “отношенческая” контрактация. – СПб., 1996. – С. 220 – 267.

Тема: Реальний та номінальний ВВП.

Тема: Наслідки нерегульованої інфляції для національної економіки.

1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин.
2. Підприємство як суб'єкт економічної системи.
3. Сутність підприємництва та умови його існування.
4. Витрати виробництва, ціни і прибуток.
5. Капітал та наймана праця.
6. Підприємництво в аграрній сфері.

1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин.

Домашнє господарство – господарство, яке ведуть одна або кілька осіб, що мають спільне житло, з метою відтворення робочої сили та розвитку особистості на основі кінцевого споживання продуктів сфери матеріального та нематеріального виробництва.

Домашні господарства є власниками окремих факторів виробництва та їх постачальниками, займаються виробництвом продуктів і послуг (як ринкових, так і неринкових).

Відповідно до системи національних рахунків ООН, до домашніх господарств відносять населення, яке перебуває в різних колективах: вихованці будинків дитини та інтернатів, військовослужбовці строкової служби, інваліди в будинках інвалідів, ув'язнені та інші.

Роль домогосподарств в національній економіці обумовлюється певною двоїстістю:

- **у першому випадку** домогосподарства є основним джерелом постачання усіх економічних ресурсів;
- **в другому випадку** – здійснюють чи не найбільші грошові витрати.

На ринку ресурсів домогосподарства виступають продавцями факторів виробництва, тобто пропозицією ресурсів. У системі власності на ресурси виробництва домогосподарствам належать власність на працю, власність на землю і матеріали, власність на капітал і власність на підприємницькі здібності.

Реалізуючи ці ресурси на ринку домогосподарства, залежно від диференціації власності на ресурси, отримують грошові доходи, зокрема, власник робочої сили отримує заробітну плату, власник землі – земельну ренту, власник капіталу – процент, а підприємець – нормальний прибуток.

Особливість кругообігу доходів у змішаній національній економіці полягає в тому, що грошовий дохід домогосподарств значною мірою знову вливається у виробничий сектор економіки у вигляді витрат на особисте споживання.

Витрати домогосподарств на споживання класифікуються:

- **витрати на товари тривалого використання;**
- **витрати на товари тимчасового використання;**
- **витрати на послуги.**

Якщо товари мають період користування рік часу і більше, то такі товари відносять до товарів довготривалого користування. Якщо ж термін експлуатації менше року – то це товари короткострокового користування.

Ефективне функціонування національної економічної системи (зростання обсягів виробництва у сукупності зі соціальною політикою держави, зростання доходів населення тощо) сприяє тому, що товари довготривалого користування замінюються споживачами на нові, якісніші, ще до завершення терміну їх придатності (наприклад, купівля нового автомобіля, не дивлячись на справність старого).

2. Підприємство як суб'єкт економічної системи.

Підприємство – основна ланка народного господарства, яка забезпечує виробництво переважної маси товарів і послуг здійснює науково-дослідну і комерційну діяльність з метою

привласнення доходу (прибутку). Як первинна ланка народного господарства, підприємство зосереджує певну сукупність продуктивних сил (засобів праці, працівників, землі, сировини та ін.). відносини власності функціонують з приводу привласнення сконцентрованих на підприємстві об'єктів власності та розподілу створеного працівниками необхідного і додаткового продукту. Суб'єкти відносин власності – саме підприємство як юридична особа, його працівники.

На підприємстві відбувається **одиничний поділ праці**.

Підприємства – це другий компонент приватного сектору змішаної економічної системи.

Підприємство – це заклад у вигляді заводу, фабрики, майстерні, пекарні, млина, що виконує декілька специфічних функцій щодо виробництва та розподілу товарів та послуг.

Фірма – це організація, котра володіє та веде господарську діяльність на підприємствах. Часто фірми володіють і керують декількома підприємствами. Ті фірми, які включають в себе багато підприємств, можуть бути об'єднаннями “горизонтального” та “вертикального” типу, або “конгломератами”, які охоплюють собою підприємства різних галузей народного господарства та оперують на різних ринках.

В економічній теорії сукупність торгово-промислових підприємств, від потужних корпорацій-гігантів до спеціалізованих магазинів та бакалійних крамниць, класифікують, за трьома основними правовими формами:

- **одноосібне володіння** – це така форма організації бізнесу, коли один власник приймає одноосібні рішення і несе персональну відповідальність за результат своєї діяльності;
- **партнерство** – природне продовження одноосібного господарства, це така форма організації підприємництва, коли декілька підприємців спільно приймають рішення і несуть колективну відповідальність;
- **корпорація** – це правова форма бізнесу на основі акціонерної власності, що характеризується широким масштабом операцій та великими розмірами. Це найбільш ефективна форма організації підприємницької діяльності щодо залучення грошового капіталу – через продаж акцій.

Сукупність взаємопов'язаних підприємств, кінцевий продукт діяльності яких вдовольняє певну сферу споживчих інтересів домогосподарств та держави, визначається як **галузь національного господарства**. На сучасному етапі нараховується понад 400 таких галузей, зокрема: промисловість, сільське господарство, будівництво, торгівля, освіта, охорона здоров'я тощо.

3. Сутність підприємництва та умови його існування.

Підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети.

Поняття “підприємництво” запровадив у науковий обіг англійський учений р. Кантільон. Він розглядав його як особливу економічну функцію, важливою рисою якої є ризик.

Французький економіст Ж.-Б. Сей пов'язував підприємництво з організацією людей в межах господарської одиниці.

Англійський економіст А. Сміт трактував підприємця як власника, пов'язував підприємницьку діяльність передусім із власним інтересом (особисте збагачення), у процесі реалізації, якого підприємець сприяє найефективнішому задоволенню потреб суспільства.

Грунтовнішу характеристику підприємству дали у своїх працях американський економіст Й. Шумпетер та австрійський учений Ф. Хайек.

На думку Шумпетера, зміст підприємництва розкривається в таких основних його функціях:

- 1) реформування і докорінна перебудова виробництва через здійснення нових комбінацій щодо техніки та технологій, створення нових товарів, освоєння нових ринків, джерел сировини;

- 2) підприємництво є функцією будь-якої економічної системи, виконання якої необхідно поєднувати з науковими розрахунками, маркетингом та іншими формами;
- 3) виконання функцій підприємництва залежить від господарчо-політичного середовища, яке визначає його можливості, види, мотивацію та інше.

На думку П. Самуельсона, підприємницька діяльність пов'язана з новаторством, а сам підприємець – людина з оригінальним мисленням, смілива, домагається успішної реалізації нових ідей.

Основні функції підприємництва – новаторська, організаційна, господарська, соціальна, й особистісна.

У прийнятому Верховною Радою України законі “Про підприємництво” зазначається, що підприємництво – самостійна, ініціативна на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею задля отримання прибутку.

Основними **принципами**, за якими здійснюється підприємництво у законі названі:

- вільний вибір діяльності на добровільних засадах”
- залучення до підприємницької діяльності майна і коштів юридичних і фізичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності;
- вибір постачальників і споживачів вироблюваної продукції;
- встановлення цін відповідно до чинного законодавства;
- вільне наймання працівників;
- залучення й використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати платежів державі;
- самостійне здійснення підприємцем-юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, отримання підприємцем певної частини валютної виручки на власний розсуд.

Основні умови підприємництва:

- реальний плюралізм форм власності;
- науково сформульована правова база;
- стабільна політична ситуація;
- виважена економічна політика держави щодо підприємництва;
- сприятлива суспільна думка.

В Україні найважливішими передумовами підприємництва є здійснення роздержавлення та приватизації в оптимальних масштабах, інвестиційних процесів для різних суб'єктів підприємницької діяльності та інше.

4. Витрати виробництва, ціни та прибуток.

Витрати виробництва – спожиті у процесі виробництва продукту виробничі фонди підприємства. Часто під витратами виробництва суспільства розуміють всі витрати праці (живої і уречевленої), пов'язані з виготовленням продукції (тобто поняття виробничих витрат ототожнюється з поняттям вартості товару), а під витратами виробництва підприємства – витрати, що складаються з вартості спожитих засобів виробництва (с) і витратами на оплату праці (v). Таке трактування позбавлене логічної послідовності.

Якщо під виробничими витратами розуміти все те, у що обходиться для підприємства виготовлення продукту, то на підставі єдності цілого і частини (підприємство є первинною ланкою суспільного виробництва) таку саму структуру повинні мати й суспільні витрати виробництва, тобто $k=c+v$. І, навпаки, якщо виробничі витрати суспільства виступають як вартість, то й виробничі витрати підприємства повинні мати таку саму будову: $W=c+v+m$. Адже вартість створюється тільки на підприємствах. Поза ними виробництво не існує.

Вартість і виробничі витрати – не синоніми, а різні економічні категорії, незалежно від того, йдеться про суспільні чи індивідуальні виробничі витрати.

Вартість виробництва утворюється на основі відносин виробництва, а виробничі витрати – відносини виробничого споживання, що чітко виражено загальною формулою кругообігу виробничих фондів:

$$Г - Т \quad v \dots B \dots T1 - Г1 \quad c$$

З одного боку, внаслідок взаємодії засобів виробництва і робочої сили відбувається споживання виробничих фондів, а з іншого – внаслідок цієї взаємодії як творчої сили виготовляється товар, створюється нова вартість.

Споживання виробничих фондів і є тим процесом, на основі якого формуються виробничі витрати. Тому до цих фондів належить усе те, у що обходиться підприємству виробництво продукту.

Виробничі витрати у розрахунку на одиницю продукції є собівартістю продукції.

Валові витрати індивідуальні – витрати виробництва, що формуються в конкретних умовах і відображають фактичний рівень господарської діяльності підприємства. До витрат виробництва індивідуальних відносяться не нормативні, а фактичні витрати матеріальних і трудових ресурсів, а тому будь-які зміни в господарській діяльності знаходять своє відображення в загальній сумі виробничих витрат та собівартості продукції. Зниження собівартості відбувається із зростанням продуктивності праці.

Валові витрати суспільні – витрати виробництва, що відображають суспільно необхідний рівень господарської діяльності підприємств. Визначаються на основі індивідуальних витрат виробництва і є середньозваженою величиною:

$$k_c = \frac{\sum k_i * N_i}{\sum N_i} = \dots$$

k_i – індивідуальна собівартість продукції;

N_i – кількість продукції підприємства;

k – усі витрати виробництва галузі.

Існують і інші класифікації витрат:

- **бухгалтерські витрати** враховують зовнішні (явні) витрати, які оплачуються безпосередньо після отримання рахунка чи накладної, вони відображаються у бухгалтерському балансі фірми;
- **економічні витрати** відрізняються від бухгалтерських на величину альтернативної вартості (вартість втрачених можливостей) власних ресурсів.

В залежності від строку, впродовж якого можлива зміна економічних ресурсів, залучених фірмою до виробництва певного виду продукції, розрізняють:

- **витрати фірми в короткостроковому періоді** (часовому інтервалі, протягом якого хоча б один з ресурсів залишається незмінним), в свою чергу ці витрати можуть бути постійні, змінні, сукупні, середні, граничні;
- **витрати фірми в довгостроковому періоді** (часовий інтервал, достатній для зміни всіх зайнятих ресурсів).

5. Капітал та наймана праця.

Капітал – один з основних факторів виробництва власниками якого є домогосподарства, а споживачами – фірми; будь-які створені за участю людини вироби, які використовуються у виробництві благ; ресурс тривалого користування.

В економічній науці існують різні підходи до визначення капіталу. Первісне значення слова “капітал” походить від латинського слова capitalist, що означає “головний”. Пізніше у німецькій та французькій мовах цим терміном стали називати головне майно, головну суму.

Перша спроба наукового аналізу капіталу була зроблена ще Арістотелем, який ввів термін “хремастика”, що походить від слова “хрема” – майно, володіння. Під хремастиком Арістотель

розумів “мистецтво наживати багатство” за допомогою великих торговельних угод для перепродажу та лихварських угод.

У багатьох представників **класичної школи** під капіталом розумілися засоби виробництва, виготовлені людиною.

К. Маркс розглядав капітал як категорію, яка зростає з поняття вартості грошей. Капітал, на його думку, це **самозростаюча вартість**, гроші, які створюють у своєму русі ще більше грошей.

О. Бем-Баверк визначив капітал, як запас засобів існування, який належить капіталісту і “авансується” робітником.

Дж. Мінсер та Беккер запропонували **концепцію людського капіталу**, під яким розуміють витрати на навчання, на підвищення кваліфікації та інше, що сприяють майбутньому збільшенню доходів індивіда.

Але поєднати різні думки вдалося І. Фішеру, який визначив **капітал як дисконтований потік доходу**. Капітал – це будь-який елемент багатства, який надає його власникові регулярний дохід протягом тривалого періоду, а його вартість визначається за принципом дисконтування, який ми розглянемо нижче.

Капітал складається з майна, обладнання, проміжних продуктів, грошей, цінних паперів тощо.

Існують різні види капіталу:

- **технічний капітал** являє собою сукупність матеріальних засобів, які використовуються у різних фазах виробництва і збільшують продуктивність людської праці: верстат, комбайн, машина тощо (поділяється на **основний** та **оборотний**);
- **грошовий капітал** – це сукупність грошових засобів, призначених для виробничих вкладень. Грошовий капітал виникає внаслідок відмови мільонів осіб від споживання;
- **юридичний капітал** – це сума прав розпорядження деякими цінностями, причому ці права надають їх власникам дохід не докладаючи відповідної праці;
- **людський капітал** – це міра втіленої в людині здатності приносити дохід. Він включає вроджені здібності, талант, а також освіту і набуту кваліфікацію.

По характеру обороту, по способу перенесення вартості на виготовлений продукт, капітал поділяється на:

✓ **Основний капітал** – елементи виробничого капіталу (засобу праці), що повністю беруть участь у процесі виробництва, а вартість, що переноситься на готовий продукт по частинам, у міру зносу, повертається капіталісту повністю, у грошовій формі протягом цілого ряду кругооборотів.

✓ **Оборотний капітал** – елементи виробничого капіталу (предмети праці і робоча сила), вартість яких входить у готовий продукт повністю і повертається капіталісту в грошовій формі після кожного виробничого циклу.

Основний капітал піддається зносу. Розрізняють:

✓ **Фізичний знос основного капіталу** – процес, у результаті якого елементи основного капіталу поступово втрачають споживчу вартість і передають вартість створюваному продукту.

✓ **Моральний знос основного капіталу** – знецінення чи вихід з ладу засобів праці внаслідок появи більш продуктивних, більш дешевих і економічних. Тим самим, наявні засоби праці можуть застаріти незалежно від ступеня їхнього фізичного зносу, і їхнє подальше застосування стає недоцільним і невигідним.

Процес перенесення вартості елементів основного капіталу, у міру їхнього зносу на створюваний продукт із наступним використанням цієї вартості для їхнього подальшого відновлення і модернізації називається **амортизацією**.

Норма амортизації – це виражене у відсотках відношення річної суми амортизаційних відрахувань до середньорічної вартості елементів основного капіталу. Норма амортизації встановлюється диференційовано по окремих видах і групам засобів праці.

Розрізняють також:

- ✓ індивідуальний капітал – капітал, що належить окремим підприємствам.
- ✓ суспільний капітал – сукупність індивідуальних капіталів в взаємному зв'язку, переплетінні і взаємодії їх кругооборотів.

Отже, суперечність між монополізованими незначною частиною суспільства засобами виробництва і людьми найманої праці, які становлять більшість трудового населення, у свою чергу знаходять вираження у різноманітних конкретних формах капіталу.

Капітал здійснює колові рухи.

Кругообіг капіталу – це один цикл цього руху, який охоплює процес виробництва і обігу створених товарів і завершується поверненням капіталу у його початкову грошову форму.

В ході кругообігу капітал проходить через три стадії і міняє форму (рис. 8.1).

Безперервний круговий рух капіталу створює його **оборот**. Для того, щоб капітал здійснив оборот, необхідним є певний час – час обороту. Тривалість цього обороту визначається як проміжок між початком руху авансованої капітальної вартості і моментом її повернення у грошовій формі, але збільшений на величину прибутку.

Кожен підприємець зацікавлений у підрахунку часу обороту. Чим швидше гроші, вкладені у справи, повернуться з прибутком, тим швидше зросте власність підприємця. Для виміру і порівняння швидкості обороту індивідуальних капіталів існує загальна міра. Такою мірою є рік.

З допомогою капіталу виготовляється **додаткова вартість** продукції, яка залишається після всіх відрахувань, тобто капітал має **чисту продуктивність**. Вона виражається у формі процента, обчисленого за рік, який називається **нормою чистого прибутку**:

$$\text{НЧП} = \text{ЧП} / \text{ОВК} * 100\%,$$

НЧП – норма чистого прибутку;

ЧП – чистий прибуток;

ОВК – обсяг вкладеного капіталу.

В умовах капіталізму панують економічні методи примусу до найманих працівників до праці (юридично вільний найманий працівник, будучи позбавленим засобів виробництва та життєвих засобів, змушений продавати власну робочу силу, щоб прогодувати себе та членів своєї сім'ї).

Внаслідок цього власники засобів виробництва привласнюють частину праці працівника. Найманий працівник має робочий час умовно розділений на **необхідний** та **додатковий**.

У **необхідний робочий час** працівник працює на себе.

У **додатковий робочий час** працівник працює на власника, тобто він (власник) експлуатує його, привласнюючи цю частку робочого часу.

Рівень експлуатації найманої праці можна виміряти відповідним коефіцієнтом експлуатації:

$$\text{РЕ} = \text{додатковий робочий час} / \text{суму робочого часу}$$

6. Підприємництво в аграрній сфері.

Слово “аграрний” походить від латинського agrarius і в перекладі на українську мову дослідно дослідно означає “земельний”.

Аграрні відносини – це складова частина економічних відносин, які виникають у сільському господарстві з приводу володіння й використання землі як головного засобу сільськогосподарського виробництва, обміну, розподілу й споживання сільськогосподарської продукції та послуг.

Основними факторами сільськогосподарського виробництва є:

- люди;
- земельні угіддя, тварини і рослини;
- технічні засоби виробництва.

Складовою аграрних відносин є **рентні відносини**.

З виникненням власності на землю виникає й відповідна їй форма доходу – **земельна рента**.

Рента (від фр.render – “віддана”) – це передача частини доходу, створеного землекористувачем, власнику землі. Земельна рента за своєю природою не що інше, як надлишкова частина чистого прибутку.

Монополії, характерні для сільського господарства (на землю як об’єкт власності та як об’єкт господарювання) породжують три види земельної ренти:

- **диференційна** – утворюється незалежно від форм власності на землю. Причиною утворення диференційної ренти є монополія на землю як об’єкт господарювання, яку здійснюють власник або орендар земельної ділянки. Виділяються **диференційна рента I** (за рахунок відмінностей природної родючості ґрунтів і неоднакове місцезнаходження земельних ділянок) та **диференційна рента II** (за рахунок відмінностей родючості ґрунтів за рахунок додаткових капіталовкладень у земельну ділянку);
- **абсолютна рента** утворюється як надлишок суспільної вартості сільськогосподарської продукції над ціною виробництва (затрати плюс середній прибуток). Вона виникає тоді, коли існує монополія приватної власності на землю, яка заважає вільному переливанню капіталу з промисловості в сільське господарство, що спричиняє технічне відставання цієї галузі порівняно з промисловістю;
- **монопольна рента** – утворюється на землях особливої якості чи в особливих кліматичних умовах. Джерело монопольної ренти перебуває поза межами сільського господарства.

Ціна землі прямо пропорційна величині ренти і обернено пропорційна тсавці позичкового відсотка. Тобто розраховується вона за формулою:

$$V = R / S * 100\%,$$

V – ціна землі;

R – доход (рента);

S – ставка позичкового відсотка.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 253--471.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.239—259.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.
3. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Т.1. Таллин, 1995. – С.105 – 116.
4. Глущенко К., Топилина В. Об оценке численности домохозяйств // Вопросы экономики. 1995, №9. – С. 80 – 85.

Додаткова література:

1. Богачов С. Механізм розподілу прибутку акціонерних товариств // Економіка України. 1996. №10. – С. 60 – 67.
2. Варнамії З.С. Актуальні проблеми малого підприємництва в Україні // Фінанси України. 1996. №10. – С.23 – 33.

Тема: Підтримка конкуренції та антимонопольне регулювання.

1. Об'єктивні основи виникнення та розвитку капіталістичної системи.
2. Роль ринкового механізму в регулюванні капіталізму.
3. Економічні відносини та відносини власності за умов капіталізму вільної конкуренції.
4. Акціонерна капіталістична власність.
5. Монополістичний капіталізм.
6. Фінансово-монополістичний капітал та фінансова олігархія.
7. Державне регулювання економіки та його межі.
8. Соціально-економічний прогрес та історичні перспективи економічної системи змішаного капіталізму.

1.Об'єктивні основи виникнення та розвитку капіталістичної системи.

Об'єктивними основами виникнення і розвитку капіталізму є:

- по-перше, процес відчуження безпосередніх працівників від засобів виробництва і формування приватної капіталістичної власності;
- по-друге, наявність юридично вільних найманих працівників, які позбавлені власності на засоби виробництва, але є власниками своєї робочої сили (такої власності були позбавлені раби і кріпосні селяни);
- по-третє, розвинене товарне виробництво, яке набуває всезагального характеру, коли робоча сила перетворюється на товар;
- по-четверте, ринковий механізм регулювання економіки, який базується на приватній капіталістичній власності і передбачає наявність вільної конкуренції, стихійного ціноутворення, стихійного переливу капіталу всередині галузей і між галузями;
- по-п'яте, підпорядкування економічної системи закону виробництва додаткової вартості, що виявляється на практиці у формі прибутку.

Ці об'єктивні передумови формуються поступово в межах феодалізму в процесі **первісного нагромадження капіталу**. Таке нагромадження означає процес відокремлення мас дрібних товаровиробників від засобів виробництва і перетворення їх на юридично вільних, але економічно залежних найманих працівників, з одного боку, і зосередження засобів виробництва, інших видів багатства в руках незначної меншості – з другого.

Поняття “первісне нагромадження капіталу” вперше вжито у працях А. Сміта.

Методами первісного нагромадження капіталу були система протекціонізму, колоніальна торгівля, піратство, державні позики й податки тощо. Також первісне нагромадження капіталу здійснювалося революційним насильницьким методом.

2.Роль ринкового механізму в регулюванні капіталізму.

Ринковий механізм саморегулювання економіки реалізується, передусім, через **внутрішньогалузевий і міжгалузевий види конкуренції**.

Боротьба між капіталістами однієї галузі ведеться за най вигідніші умови виробництва і реалізації товарів, передусім, за привласнення надприбутку. Останній виникає на тих капіталістичних підприємствах, власники яких першими запровадили нову техніку, за допомогою якої наймані працівники створюють більшу масу додаткової вартості (з урахуванням синергічного ефекту в процесі взаємодії особистісних і речових факторів виробництва). Як тільки така техніка пошириться і на інші підприємства, надприбуток зникне доти, доки якийсь інше підприємство не запровадить нову техніку і т.ін.

Суперечності, які виникають між капіталістами з приводу неоднакових умов виробництва (а отже, різних витрат виробництва) і привласнення прибутку, передусім надприбутку, вирішуються внаслідок виконання внутрішньогалузевою конкуренцією своїх функцій. Такими функціями є:

- **по-перше**, перетворення багатьох індивідуальних вартостей товарів на єдину суспільну або ринкову вартість, яка лежить в основі ринкової ціни;

- **по-друге**, стимулювання процесу виробництва впровадження капіталістами нової техніки у виробництво, а отже, стимулювання НТП;
- **по-третє**, перерозподіл додаткової вартості у формі прибутку між капіталістами однієї галузі;
- **по-черверте**, на цій основі відбувається розшарування та диференціація між капіталістичними підприємствами, діє закон нерівномірності економічного розвитку на мікрорівні, діє закон нерівномірності економічного розвитку на мікрорівні (нерівномірність розвитку підприємств).

Така конкуренція доповнюється **міжгалузевою**, зумовленою тим, що капіталісти за умов однакової норми додаткової вартості в різних галузях на рівновеликий капітал (однакові обсяги вкладеного капіталу) отримують неоднаковий прибуток. Дана суперечність пояснюється різною органічною будовою капіталу в таких галузях (а отже, різним співвідношенням між живою й уречевленою працею, величиною створеної в них маси і норми прибутку тощо) і швидкістю обороту капіталу. Суперечність вирішується шляхом переливу капіталу із галузей з низькою нормою прибутку.

3. Економічні відносини власності за умов капіталізму вільної конкуренції.

Крім економічної власності до економічних відносин, входять техніко-економічні та організаційно-економічні.

Інтенсивний розвиток техніко-економічних відносин розпочинається лише з часу розгортання промислової революції кінця XVIII століття – початку XIX ст. незначним був на той час і рівень концентрації виробництва, що було матеріальною основою панування індивідуальної (приватної) капіталістичної власності або капіталу.

Індивідуальна капіталістична власність – власність, що належала окремій особі, максимум – сім'ї і базувалась на експлуатації найманої праці. За своїм економічним змістом індивідуальна капіталістична власність охоплювала майже всю сукупність виробничих відносин на нижчій стадії капіталізму (оскільки крім неї існувала ще приватна некапіталістична (трудова) власність та державна власність, які, однак, були другорядними) і розвивались у всіх сферах суспільного відтворення.

Індивідуальна капіталістична власність під впливом дії, передусім, закону адекватності виробничих відносин рівню і характеру продуктивних сил, єдності праці і власності, концентрації виробництва і капіталу та інше переростає в **акціонерну капіталістичну власність**. Таке переростання відбувається наприкінці XIX століття впродовж чотирьох десятиліть і завершується на рубежі двох століть переходом нижчої стадії капіталізму у вищу.

4. Акціонерна капіталістична власність.

Організаційною формою розвитку акціонерної капіталістичної власності є акціонерні компанії. Про їх домінуючу роль в економіці сучасного капіталізму свідчить те, що у США, наприклад, близько 90% ВВП на початку XXI століття створюється в межах акціонерних компаній. В акціонерних компаніях, як і в акціонерній капіталістичній власності, виділяють **матеріально-речовий зміст** (приналежність до продуктивних сил та кількісної сторони власності) і **суспільну форму** (приналежність до виробничих відносин, передусім, економічної власності в якісному аспекті).

У першому акціонерні компанії представлені в засобах виробництва (машинах, устаткуванні, будівлях тощо), наукових лабораторіях, інститутах, патентах, ліцензіях та інших об'єктах.

У другому – як відносини між зановниками, найманими працівниками, власниками акцій, державою з приводу привласнення цих об'єктів та створеного у процесі праці необхідного і додаткового продукту. Таке привласнення здійснюється через виплату заробітної плати найманим працівникам, підприємницького доходу – керівництву компаній, дивідендів – власникам акцій, фіксованих доходів – власникам облігацій, підприємницького доходу – керівництву компаній, податків – державі.

Власний капітал формуються з отриманих від випуску та реалізації акцій та облігацій і резервного капіталу, який утворюється внаслідок відрахувань від прибутку та їх інвестування у виробництво.

Акціонерні компанії відносяться до колективної форми власності. Це зумовлене тим, що вони, **по-перше**, виникають внаслідок злиття багатьох індивідуальних капіталів в один асоційований капітал. **По-друге**, на акціонерних підприємствах праця має колективний характер. **По-третє**, величина прибутків, що розподіляються, залежать від результатів колективної праці, від колективного ухвалення на загальних зборах рішень.

Акціонерні компанії поділяють на два основних типи:

- **відкриті**, акції яких вільно продаються і їх купують усі бажаючі;
- **закриті**, акції яких не надходять у вільний продаж, а розподіляються серед засновників.

Економічним стимулом для придбання акцій акціонерами є вищий рівень дивідендів порівняно з вкладенням певної суми в ощадний банк.

Акція – це вид цінного паперу без встановленого терміну обігу, який засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує право на участь в управлінні товариством, дає право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, дає право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Комплексно сутність акціонерної капіталістичної власності розкривається у поєднанні позитивних та негативних рис, властивостей.

До **позитивних** рис належать:

- 1) можливість значно розширювати джерело нагромадження;
- 2) демократизація управління підприємством;
- 3) послаблення диспропорції в економіці, насамперед між групами “А” (галузі, які виробляють засоби виробництва) і “Б” (галузі, в яких виробляють предмети споживання) за рахунок акумулювання частини заощаджень населення, швидкого будівництва на ці кошти підприємств, які випускають дефіцитні товари (наприклад, легкові автомобілі, відеотехніку тощо), надання цих товарів акціонерам, які вкладають свої кошти за цільовим призначенням;
- 4) поліпшення якості функціонування та розвитку техніко-економічних відносин (спеціалізації, кооперування, концентрації виробництва та ін.);
- 5) прискорення міжгалузевого переливання капіталу, що сприяє широкому впровадженню досягнень НТР у цих галузях;
- 6) регулювання кількості грошей (шляхом продажу акцій держава зменшує їх кількість, а скуповуючи – збільшує);
- 7) посилення зацікавленості працівників у кращому використанні засобів виробництва, економії електроенергії, сировини, зниження плинності робочої сили тощо;
- 8) обмежена відповідальність власників акцій, тобто вони не ризикують втратою свого майна, вкладами на банківських рахунках.

До **негативних** рис належать:

- 1) можливе банкрутство мільйонів дрібних акціонерів під час кризи;
- 2) посилення контролю гігантських акціонерних компаній і великих акціонерів (через механізм купівлі контрольного пакету акцій) за іншими великими і середніми компаніями, завдяки чому створюється багатоступенева система залежності й контролю;
- 3) збільшення маси фіктивного капіталу, махінації на фондових біржах;
- 4) встановлення контролю за дрібним капіталом мільйонів акціонерів, внаслідок чого ще більше зростає могутність великих компаній в економіці та політиці;
- 5) використання акціонерної форми підприємництва як засобу економічного примусу для викупу нерентабельних філій, заводів, цехів (разом з їх боргами) трудовими колективами. А це змушує їх зменшувати заробітну плату, оплачувати відпустки, подовжувати робочий день тощо;

- б) орієнтація інтересів переважної більшості акціонерів на швидке отримання високих дивідендів, а інтересів вищих менеджерів – на тривалий розвиток виробництва, стабільну виплату дивідендів (проте дещо менших), внаслідок чого між ними виникають суперечності і навіть конфлікти.

5.Монополістичний капіталізм.

Домонополістичний капіталізм, який існував впродовж майже чотирьох століть, на початку ХХ століття перетворився на **монополістичний**.

Основними економічними ознаками останнього є процес утворення та панування монополій, злиття банківського монополістичного капіталу з промисловим і утворення фінансового монополістичного капіталу, економічний поділ світу міжнародними монополіями й територіальний поділ світу між великими державами і боротьба за його перерозподіл.

Монополістичний капіталізм виникає внаслідок діалектичного заперечення нижчої стадії, а отже, з утримання ним позитивних сторін індивідуального капіталу й акціонерної власності, внаслідок чого формується складніша система, в якій поєднуються різні форми власності (в т.ч.капіталу), відповідні форми і методи конкурентної боротьби, неоднакові механізми регулювання економіки, різні за обсягами ланки організованості та планомірності та інше, тому не може існувати повної монополізації економіки.

Водночас домінуючими є форми і методи, що виникають на вищій стадії, а тому з'являються нові економічні закони та суперечності. Такими законами є, передусім, породження високим рівнем конкуренції виробництва монополій у різних сферах економіки (або процес монополізації економіки), зрощування банківського та промислового капіталу й утворення фінансового та промислового монополістичного капіталу.

Монополістичний капітал у політекономічному аспекті – це сукупність відносин власності між монополістичною буржуазією та найманими працівниками, з одного боку, власниками монополістичних та немонополістичних підприємств (які прямо чи опосередковано підпорядковані монополіям), з другого боку, у всіх сферах суспільного відтворення, спрямованих на привласнення монополією високих прибутків.

Монополістичний капітал є суспільною формою розвитку монополій (у т.ч.олігополій). найважливішими його елементами за сучасних умов є цінні папери, а формою економічної реалізації – привласнення монополією високих прибутків.

Процес формування монополістичного капіталу розпочався у 90-х роках в Україні.

6.Фінансово-монополістичний капітал та фінансова олігархія.

Фінансово-монополістичний капітал означає процес зрощування банківських монополій та інших крупних фінансово-кредитних інститутів із нефінансовими монополіями (промисловими, торговельними, транспортними та ін.), у процесі якого посилюється контроль наймогутніших банків над промисловістю, торгівлею, сільським господарством та іншими сферами економіки.

Ця форма капіталу є, в основному тотожною до фінансового капіталу, проте перша назва є адекватнішою для відображення сутності названих процесів, оскільки поєднується з монополістичною природою капіталу.

Вперше в науковий обіг категорію “фінансовий капітал” увів німецький економіст Р. Гільфердінг. Він розглядав його як капітал, що перебуває у розпорядженні банків і застосовується промисловцями, зазначаючи при цьому, що “влада банкірів зростає, вони стають установниками і врешті-решт господарями промисловості”.

Ідеї Р. Гільфердінга про посилення залежності промисловості від влади банкірів і ленінські положення про зростання залежності промисловості та торгівлі від небагатьох банківських груп, від тресту банків підтверджуються дослідженнями сучасних західних економістів про цей процес.

Персоніфікатором процесу формвання та розвитку фінансового капіталу є **фінансова олігархія**. Остання є верхівкою економічно панівного класу, яка зосередила у своїх руках більшу частину національного багатства, контроль над власністю, а отже, законодавчу,

політичну та ідеологічну владу у більшості наймогутнішим американських монополій основними акціонерами є фінансові інститути, могутні універсальні фінансові комплекси, насамперед, гігантські комерційні банки.

Основні методи економічного панування фінансової олігархії – “система участі”, особиста угода, підкуп вищих чиновників державного апарату, політичних діячів через фінансування виборчих компаній, надання у майбутньому високооплачуваних посад, корупція та ін. Фінансова олігархія привласнює основну частину монопольного прибутку.

Наступною формою еволюції капіталу на вищій стадії капіталізму є **державно-монополістичний капіталізм**. Останній притаманний вищому і останньому ступеню вищої стадії капіталізму – державно-монополістичному ступеню в межах національних економічних систем. Суспільною формою цього ступеня є **державно-монополістичний капітал**. Останній означає процес поєднання і зрощування державного капіталу з монополістичним, у процесі з якого відбувається їх діалектична взаємодія (взаємообумовленість, взаємопроникнення, взаємозаперечення) і формується та розвивається якісно нова форма капіталу, насамперед, в інтересах державно-фінансової олігархії. Персоніфікаторами цієї форми капіталу є, насамперед, вищі чиновники державного апарату та вищі менеджери державних підприємств, установ та організацій з одного боку, представники фінансової олігархії з другого боку.

Принципово новими категоріями, що відображають розвиток і функціонування державно-монополістичного капіталу у сфері обігу, є державний контракт, гарантований платоспроможний попит, лімітована ціна (ціна, за якою держава гарантує виробникам закупівлю певного виду товарів або послуг впродовж певного періоду), ціна субвенціонована (ціна, що встановлюється на рівні або нижче собівартості продукції внаслідок надання дотацій виробникам) та інше.

Державний капітал, доповнюючи та заперечуючи риси монополістичного капіталу, створює **змішану економічну систему**”.

Поняття “змішана економіка” запровадили у науковий оборот західні вчені зокрема, американський економіст Е. Хансен. Воно означало створення “держави добробуту”, що вимагає від держави певного перерозподілу національного доходу (на відміну від теорії соціально-орієнтованого господарства в інтерпретації Л. Ерхарда) через бюджет, запровадження певних форм національного планування, основою яких є оптимальне поєднання недержавної і державної власності.

7. Державне регулювання економіки та його межі.

В західній економічній літературі трапляється спрощене тлумачення цієї проблеми, що полягає в тому, що цими межами є досягнення такого ступеня втручання, коли витрати на державне регулювання перевищуватимуть позитивні результати від цього регулювання. Некоректність даного твердження в тому, що його автори не усвідомлюють неможливість самого існування сучасного капіталізму без широкомасштабного втручання в економіку.

Щодо одержавлення національного доходу, то оптимально допустимою верхньою межею є 60 – 65 %. Ця межа досягнена лише в Швеції, що є кількісним виміром процесу соціалізації її економічної системи. Оскільки таке одержавлення здійснюється на десь 90% через оподаткування, то межі державного втручання залежить від соціально-економічних меж вилучення податків.

Оптимально допустимими межами державної власності на засоби виробництва за умов капіталізму є частка, приблизно 35%. Такої частки немає у жодній розвиненій капіталістичній країні світу, тому ця складова державного регулювання може ще посилюватись.

Американський економіст Б. Беквіт стверджує, що у 2200 році у США держава володітиме 90% всієї реальної власності.

Такої ж думки і американський науковець Р. Хейлброннер, який вважає, що ринковий механізм і приватна власність будуть істотно змінені або цілком замінені державною власністю та державним управлінням.

8. Соціально-економічний прогрес та історичні перспективи економічної системи змішаного капіталізму.

Соціально-економічний прогрес означає поступальний розвиток соціально-економічної системи, в якій органічно поєднані нацважливіші стикові підсистеми як економічної, так і соціальної систем. Такими підсистемами в межах економічної системи є виробничі відносини і господарський механізм, а в межах соціальної системи – відносини між класами, соціальними верствами і групами, а отже, між працею і капіталом.

Оскільки системною сутністю виробничих відносин є економічна власність, то історичною перспективою економіки змішаного капіталізму є посилення процесу **соціалізації економічної власності**. З погляду характеру відносин економічної власності у майбутньому найінтенсивніше розвиватимуться асоційовані форми власності трудових колективів як у межах окремих країн, так і між державами. Зростатиме частка профспілкової, кооперативної власності. У структурі сучасної корпоративної власності збільшуватиметься частка акцій трудящих. Оскільки однією з основ економічної свободи людини й надалі буде приватна трудова власність, то її значення зростатиме. Водночас поглиблення процесу усупільнення виробництва і праці передбачає домінування колективних форм власності. Щоб узгодити це протиріччя майбутнього прогресу особи та виробництва, необхідне поєднання індивідуального та колективного привласнення. Різні комбінації таких форм привласнення стануть іще однією тенденцією еволюції відносин власності.

У цілому розвитком цих процесів управлятиме **закон соціалізації**, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між досягненим рівнем розвитку технологічного способу виробництва, передусім, продуктивних сил, зростаючим усупільненням виробництва і праці, з одного боку, та наростаючим підривом товарного виробництва, поступовим подоланням відчуженості найманих працівників від процесу праці, власності та економічної влади на мікрорівні в розвинених країнах світу – з другого, внаслідок чого відбувається еволюційне самозаперечення економічної системи капіталізму, що базується на експлуатації найманої праці.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 596—620.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. —С.171—216.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

1. Башнянин Г.І., Загорський В.С., Медведєв В.С., Серєда А.Р. Ринкова економіка: теоретико-практичні проблеми становлення в Україні. — К.: ІСДО, 1996.—С.382.
2. Хавина С. Многообразие типов смешаной экономики за рубежом // Вопросы экономики. — 1993. -- №1.—С. 114 – 123.

Тема: Валютні курси та умови зовнішньої торгівлі.

1. Власність та господарський механізм соціалістичної економіки.
2. Доходи населення, їхня структура та принципи формування.
3. Наростання суперечностей одержавленої економічної системи.
4. Поняття перехідної економічної системи.
5. Типологізація перехідних економічних систем.
6. Особливості функціонування перехідної економічної системи України.
7. Основні моделі перехідної економіки в постсоціалістичних країнах.
8. Роздержавлення та приватизація у постсоціалістичних країнах.

1. Власність та господарський механізм соціалістичної економіки.

Згідно з теорією соціалізму, цей лад виникає та стверджується не в надрах капіталізму, а отже, не стихійно, а формується внаслідок перемоги соціалістичної революції, яка ліквідує приватну власність на засоби виробництва й експлуатацію людину людиною. Водночас за умов капіталізму виникають і розвиваються матеріальні передумови соціалізму – розвиток продуктивних сил і прогресуюче усупільнення виробництва.

Після перемоги соціалістичної революції розпочинається перехідний етап від капіталізму до соціалізму, впродовж якого утверджується новий лад. Тривалість перехідного періоду неоднакова у різних країнах, що залежить від конкретних історичних умов. Наприкінці перехідного періоду, в основному, формується матеріально-технічна база соціалізму, домінуючими стають виробничі відносини нового устрою. Сам соціалізм розглядався класиками марксизму-ленінізму як нижча фаза комуністичного способу виробництва, спільною рисою яких є, передусім, наявність суспільної власності на засоби виробництва.

Соціалістична власність виникає внаслідок націоналізації засобів виробництва капіталістичних підприємств, а також кооперування дрібних самостійних виробників (соціалістична кооперативна власність).

Всі трудящі на стадії соціалізму, згідно з теорією, стають власниками по відношенню до засобів виробництва, внаслідок чого встановлюється єдність праці та власності, а робоча сила перестає бути товаром, зникає експлуатація, а отже, привласнення результатів додаткової праці окремими соціальними групами (ці результати йдуть на вдосконалення соціалістичного виробництва, а також задоволення колективних і особистих потреб).

Основною формою соціалістичної власності вважалась державна власність, на яку припадало близько 90% основних фондів.

З огляду практики **основними ознаками соціалістичної власності** було:

- по-перше, право на працю та його реалізація, що означало, водночас, право на життя та його реалізацію;
- по-друге, такою ознакою була безоплатна освіта, у тому числі вища;
- по-третє, брак значної диференціації в доходах, яка складає в середньому 1/4—5;
- по-четверте, безоплатний розподіл житла та надзвичайно низька плата за комунальні послуги;
- по-п'яте, відсутність економічних криз.

Але були й інші, скоріше негативні, **ознаки соціалістично економіки**:

- по-перше, відсутність реальної реалізації власності працівників на свою робочу силу, що виявляється у низькому рівні заробітної плати;
- по-друге, майже у повній відсутності у трудових колективів права брати участь в управлінні власністю на підприємствах;
- по-третє, у відсутності у майже 40% зайнятих змістовної, а отже, соціалістичної за змістом праці (що виявляється в наявності відповідної частки ручної праці);
- по-четверте, у неможливості істотно впливати на вибір керівників підприємств,

- по-п'яте, існувала монополія бюрократичного апарату, який, в свою чергу, підпорядковувався партійному керівництву;
- по-шосте, у відсутності дієвих стимулів до праці.

Такому типу економічної власності відповідав адміністративно-командний характер управління господарством. Це означало, що кожному регіону, республіці, галузі, підприємству надсилались із центру показники господарської діяльності, виділялися обсяги ресурсів і фонду заробітної плати, визначалась номенклатура продукції, споживачам внаслідок цього нав'язувались значною мірою неякісні товари та послуги.

Такий механізм означав штучне обмеження товарно-грошових відносин, зокрема ринкових важелів саморегулювання економіки, а отже, таких рушійних сил розвитку економічної системи, як конкуренція, що формувало дефіцит на багато якісних товарів.

Крім того, не було реального плюралізму основних форм власності, а отже слабо розвинені в якості потужних сил розвитку приватні та колективні економічні інтереси.

2. Доходи населення, їхня структура та принципи формування.

Основним видом доходу населення була заробітна плата, яка розглядалася як конкретна форма дії закону розподілу за працею та закону вартості. Разом із суспільними фондами споживання зарплата мала забезпечити розширене відтворення робочої сили. Матеріальною основою заробітної плати вважався необхідний продукт.

Про невиконання зарплатою своїх функцій, зокрема стимулюючої, свідчить те, що у 1970 році середня заробітна плата у народному господарстві становила 122 крб.

У 1990 році середньомісячна заробітна плата по господарству становила 247 крб., а виплати із суспільних фондів споживання становили 620 крб на одну особу. Таким чином вищими темпами у колишньому СРСР розвивались виплати із суспільних фондів споживання, що мало свідчити про наближення до комуністичних принципів перерозподілу. Істотним недоліком останнього був слабкий зв'язок із трудовою участю працівників.

3. Наростання суперечностей одержавленої економічної системи.

Потреби у реформуванні існуючої в СРСР економічної системи, крім вищеназваних, зумовили такі основні причини:

- 1) поступове зниження темпів економічного зростання. Певною мірою це було викликане зростанням масштабів господарського комплексу, однак здебільшого – зниженням ефективності економіки;
- 2) істотним зниженням темпів зростання продуктивності праці;
- 3) значним відставанням, порівняно з розвинутими країнами світу, у впровадженні досягнень НТР у виробництві;
- 4) полгиблення диспропорцій в економіці;
- 5) низька конкурентоспроможність товарів на світовому ринку, переважно сировинна спрямованість експорту;
- 6) наростаюче зростання зрівнялівки в оплаті робочої сили, що за низької заробітної плати підривало стимули до праці;
- 7) значне уповільнення темпів зростання реальних доходів населення;
- 8) швидке збільшення зовнішнього боргу СРСР та відсотків на його обслуговування.

4. Поняття перехідної економічної системи.

Невідповідність між економічним устроєм держави та існуючими потребами розвитку суспільства спричинює явище, яке традиційно прийнято кваліфікувати як економічна криза, визначальною рисою якої є економічна деградація – процес руйнування національної економічної системи, що відзначається:

- різким зниженням промислової, комерційної, інтелектуальної діяльності;
- глибоким спадом обсягів виробництва;
- посиленням інфляційних процесів;
- високим рівнем безробіття.

Єдино можливим шляхом подолання економічної кризи є перехід до іншої, якісно ефективнішої форми економічної системи. Період цього перехідного стану характеризується становленням та функціонуванням особливого типу економічних систем, відомого в економічній літературі під визначенням **перехідні економічні системи**.

Період цього перехідного стану характеризується становленням та функціонуванням особливого типу економічних систем, відомого в економічній літературі під визначенням **перехідні економічні системи**.

Перехідна економічна система – це така національна економічна система, яка перебуває на перехідному етапі від одного свого якісного стану до іншого.

За своїм характером ці економічні системи слід трактувати як змішані, оскільки вони у своїй внутрішній структурі ще зберігають значний вміст механізмів та інституції старої економічної системи, але поступово набирають рис та ознак нової системи, до повної трансформації у яку просувається дана перехідна система. Перехідними на сьогодні можна вважати економіки країн СНД та Східної Європи, включаючи, звісно, і Україну.

5. Типологізація перехідних економічних систем.

Перехідним економічним системам притаманні певні визначальні особливості, зокрема:

- нестійкість існуючої системи в поступовому її переході до іншої системи спричинена нестійкістю самих змін;
- альтернативний характер розвитку, що передбачає декілька шляхів до кінцевого результату;
- поява і функціонування перехідних економічних форм, що поєднують у собі елементи старої і нової економічних систем, вказуючи напрям переходу.

За своїми масштабами перехідні економічні системи поділяються на **локальні та глобальні**. Перші характеризують перехідний стан у певному регіоні або окремій країні, а другі пов'язані зі змінами у межах цивілізації чи, навіть усього світового господарства. Щодо характеру перехідних економічних систем, то вони можуть бути **природно-еволюційними** або **реформаторсько-революційними**. За теоретичними прогнозами, кінцевою метою функціонування і розвитку перехідної економічної системи є **становлення ринкової економічної системи**, більш ефективної завдяки прогресивним формам і механізмам регульованого ринку, що склався, утвердився і успішно функціонує у західній економіці.

Типологізація перехідних економічних систем залежить від напряму трансформації. На сучасному етапі виділяємо такі типи перехідних економічних систем: **постсоціалістичні, посткапіталістичні, постадміністративні, постіндустріальні, постринкові, посттоварні, постматеріальні**.

6. Особливості функціонування перехідної економічної системи України.

Перехід від високомонополізованої планової економіки неконкурентного типу в Україні значною мірою був ускладнений через успадковані від колишнього СРСР структуру і спеціалізацію української економіки, а також внаслідок істотних прорахунків економічного та політичного характеру. Внаслідок спеціалізації економіки, сформованої впродовж багатьох десятиріч на основі розподілу праці в СРСР., Україна виробляла в середньому лише біля 20% кінцевого продукту. У промисловому секторі їй було відведено роль виробника напівфабрикатів із низьким вмістом додаткової вартості.

Підприємства були зорієнтовані на енергоємне споживання нафти і газу з Росії, опинившись у цілковитій залежності від російських енергоносіїв.

Рекордно високий темп інфляції в Україні у 1993 році значною мірою спричинений саме цим стрімким підвищенням цін. Негативною складовою структури виробництва була орієнтованість економіки на потреби військово-промислового комплексу.

Для прискорення структурної перебудови економіки й піднесення центру ваги з базових на переробні галузі важливого значення набуває залучення в економіку України іноземних інвестицій.

Важливим значенням розбудови державності та економіки України є її інтеграція України до світового економічного простору.

7. Основні моделі перехідної економіки в постсоціалістичних країнах.

У другій половині 80-тих і початку 90-тих років формувались такі основні моделі трансформації економічних систем постсоціалістичних країн.

По-перше, **неокласична модель**, яка розроблялась М. Фрідменом, Дж. Стінглером та іншими передбачає орієнтацію на абсолютне переважання приватної власності, механізму вільного ринкового саморегулювання економіки (зокрема, проведення політики “дорогих грошей”), опору на іноземні інвестиції, здійснення швидкої лібералізації цін та лібералізації зовнішньої торгівлі (без раціонального поєднання з політикою протекціонізму), опосередковане незначне втручання держави в економіку, скорочення соціальних виплат держави, соціальну диференціацію суспільства, акцентує увагу, насамперед, на досягненні фінансової стабілізації. При цьому стверджується, що невиконання будь-якої з названих умов деформує процес трансформації, а з метою зменшення ризиків від поступових реформ необхідна “шокова терапія”.

На відміну від класиків, автори другої, **градуалістської** (від англ. gradual – поступовий) концепції трансформації провідну роль відводять стабілізації виробництва. При цьому усвідомлюється тривалість даного процесу та можливість забезпечення можливого обсягу внутрішніх інвестицій у господарство, зміни структури сукупної пропозиції та попиту, створення умов для соціальної адаптації населення лише за умови стабільного випуску економічних благ. Низький рівень рентабельності вважається переважним порівняно з падінням обсягів виробництва. Ця концепція не передбачає тотальної приватизації і необачної лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, скорочення соціальних виплат, надає перевагу колективним цінностям

Серед градуалістів виділяються **еволюційні**, які вважають доцільним еволюцію наявних структур та **помірні**, які схиляються до державного втручання в економіку.

Представники **інституціоналізму**, (третя модель) акцентують увагу на необхідності інституційних змін у суспільстві, які передбачають еволюційні трансформаційні процеси не тільки у сфері базисних відносин (до яких інституціоналісти відносять зміни прав власності), але й у законодавстві, діяльності держави та громадських організацій, у звичаях тощо. Окремі теоретики інституціоналізму, як, наприклад, представник неоінституціоналізму Д. Норд, як основну інституціональну зміну розглядають приватизацію.

Четвертим напрямом у теоретичному розумінні моделей перехідної економіки є **структурний підхід**. Представники цієї концепції вважають, що економічна політика має базуватися на плановій перебудові промисловості, перерозподіл доходів, реструктуризації економіки та відновленні ділової активності. Монополії, на їхню думку, є невід’ємною частиною технологічної структури господарства, тому антитрестівська політика вважається недоцільною. До структурних реформ також відносяться реформи прав власності, мотивації праці управлінського персоналу та ін.

8. Роздержавлення та приватизація у постсоціалістичних країнах.

Роздержавлення означає процес переходу державної власності на засоби виробництва в інші недержавні типи власності, в тому числі у приватну власність окремої особи або членів її сім’ї (що означає приватизацію державної власності як складову роздержавлення).

Загалом у країнах колишнього СРСР та соціалістичного табору роздержавлення та приватизація відбувалися за різними соціально-економічними моделями та конкретними механізмами їх реалізації.

Основними з них є:

- 1) модель масового роздержавлення та приватизації – найповніше була використовувана у Чехії, Росії, Литві та Монголії, частково у Польщі. У межах цієї моделі в Чехії використовувались такі найважливіші методи: прямий продаж, ваучерний метод, комерціалізація та перетворення на акціонерне товариство,

- відкритий аукціон, безкоштовна передача муніципалітетам, пенсійним фондам та банкам; повернення майна колишнім власникам (реституція);
- 2) модель колективного роздержавлення та приватизації – передбачає придбання переважної частини акцій трудовим колективам (у тому числі менеджерами). Значного поширення ця модель набула в Росії, Україні, Румунії, Угорщині та інших;
 - 3) модель зовнішнього власника – передбачає надання контрольного пакета акцій (понад 50% голосуючих акцій) в руки іноземного інвестора. Ця модель отримала найбільше поширення в Чилі, частково – в Угорщині, НДР та Естонії;
 - 4) змішана модель роздержавлення та приватизації – передбачала поєднання державної, колективної і приватної власності у різних пропорціях за умов переважання державної власності і державного контролю в стратегічних для господарства галузях.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 621 – 637.

Основна література:

3. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.63 –75.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

1. Герцунь М.П., Башнянин Г.І., Зав’ялова О.Р. Функціональний аналіз перехідної економічної системи України // Мат-ли конф.проф.-викл.складу і аспірантів академії за підсумками наук.-досл.роботи у 1996 р. – Львів: ЛКА. – 1997. –С. 3 – 5.
2. Роміх А.В. Перехідні економічні системи // Екологія і економіка. – Львів, 1997. – С. 82 – 83.
3. Покритан А. Перехідна економіка, її зміст і особливості // Економіка України. – 1996. -- №11. – С. 17 – 29.
4. Палкін Ю. Соціально-економічна справедливість в умовах ринку // Економіка України. – 1997. – 152с.

Тема: Способи протидії загрозам глобалізації.

1. Сутність держави та її еволюція.
2. Одержавлення продуктивних сил.
3. Державна власність.
4. Підприємництво в державному секторі.
5. Суспільні блага та послуги.
6. Економічні функції держави у змішаних економічних системах.
7. Державний перерозподіл доходів у змішаних економічних системах.
8. Державний перерозподіл ресурсів у змішаних економічних системах.

1. Сутність держави та її еволюція.

Держава виникла в процесі розпаду первіснообщинного ладу та появи рабовласницького устрою. Зокрема, первісна община поступово трансформується у селянську, яка базується на приватній власності окремих сімей на засоби виробництва, що поступово спричинило економічну нерівність сімей, розшарування членів общини, появу родової знаті, а згодом і поділ суспільства на протилежні класи і появу держави.

Вона була необхідною, насамперед, для того, щоб зламати опір знедоленого класу, мати можливість постійно його експлуатувати, захищати приватну нетрудову власність. Для цього був необхідний спеціальний орган насильства, уособленням якого стала армія, чиновницький апарат, суди, тюрми тощо.

Сутність держави, її роль у житті суспільства повніше розкривається у її **функціях**. Зокрема, у країнах Стародавнього Сходу держава виконувала такі загальні для всього суспільства функції, як будівництво іригаційних споруд, прокладання доріг, запровадження єдиного грошового обігу. З виникненням і розвитком держави здійснюється розподіл населення за адміністративно-територіальними одиницями, територіальне верховенство, що забезпечувало зв'язок органів влади з населенням на всій території. З економічного погляду такий зв'язок забезпечувало вилучення податків, виконання державою загальних економічних функцій.

За феодалізму в VIII – XI столітті основними формами експлуатації селян були панщина та податки (у грошовій та натуральній формі), які централізовано збирали державні органи.

У Візантії в X – XI столітті держава передавала приватним особам право вершити суд, описувати майно тощо.

За часів становлення і розвитку капіталістичного способу виробництва роль держави, у тому числі економічна значно розширюється. Насамперед, вона сприяє первісному нагромадженню капіталу. Важливим економічними завданнями держави в цей період стають збереження конкуренції, обмеження іноземного впливу на місцеву промисловість, утримання пошти, портів, транспортних засобів, організація географічних досліджень. Держава регулює також тривалість робочого дня, частково заробітну плату за допомогою законодавства.

Від часу переростання продуктивними силами вузьких меж монополістичної власності починається процес одержавлення капіталістичної економіки або процес все більшого одержавлення системи продуктивних сил і відносин власності, господарського механізму. Тому держава перестає бути тільки елементом надбудови, а стає елементом базису. Економічна роль держави значно розширюється і поглиблюється порівняно з тим, яку роль вона виконувала на нижчій стадії розвитку капіталізму. Так, якісно новою функцією держави стає **функція відтворення сукупного капіталу** – держава виконує таке глобальне економічне завдання, як розвиток усієї економічної системи.

На основі вищевказаного можна дати таке **соціологічне визначення сутності держави**: це організація економічної, політичної, правової та ідеологічної влади в суспільстві, за допомогою якої забезпечується його цілісність і безпека, здійснюється виконання загальнолюдських та класових соціально-економічних функцій.

З економічної точки зору держава – це важливий суб'єкт економічної діяльності, організація економічної влади в суспільстві, виконання якої базується на державній власності, з приводу формування та розвитку якої виникають та еволюціонують відносини привласнення між державою та іншими суб'єктами господарської діяльності.

2. Одержавлення продуктивних сил.

Одержавлення продуктивних сил – це постійно повторювальний процес одержавлення відтворення продуктивних сил в кожному елементі системи: робочої сили, засобів праці, предметів праці, науки, сил природи що використовуються людьми, форм і методів організації праці, а на сучасному етапі – й інформації.

Одержавлення процесу відтворення робочої сили відбувається у таких формах:

- зростання кількості робітників у державному секторі;
- організація громадських робіт і створення відповідних установ;
- збільшення витрат держави на допомогу безробітним, на пенсії за віком;
- встановлення мінімуму заробітної плати, введення шкали заробітної плати залежно від кваліфікації робітників;
- регулювання тривалості робочого дня;
- витрат на опдату громадських робіт;
- забезпечення умов праці;
- розвиток державної освіти;
- заходи щодо охорони навколишнього середовища.

Одержавлення процесу відтворення засобів виробництва здійснюється через:

- побудову державних підприємств;
- створення спільних із приватним капіталом корпорацій;
- фінансування передових, наукомістких галузей;
- встановлення норм амортизації;
- здійснення сприятливої податкової фінансово-кредитної політики.

Одержавлення процесу відтворення науки відбувається у формі:

- фінансування державою науково-технічних і конструкторських розробок;
- підготовки наукових кадрів;
- будівництва й утримання наукових лабораторій, науково-дослідницьких центрів;
- формування державної інтелектуальної власності (у вигляді патентів, ліцензій тощо).

Все вищевказане виявляє себе у **законі одержавлення капіталістичної економіки**, який виражає внутрішньо необхідні, сталі та суттєві зв'язки між посиленням суспільної природи продуктивних сил, техніко-економічних відносин і господарського механізму та об'єктивно неминучим процесом їх одержавлення, зростанням державної власності.

3. Державна власність.

Аналогічно тому, як у категорії “власність” (багатоплановій соціологічній категорії) виділяється економічний, юридичний, соціальний політичний та інші аспекти, таке розмежування слід здійснити щодо державної власності. Найважливішою стороною державної власності для пізнання її політекономічної сутності є економічний аспект.

Оскільки власність як економічна категорія є діалектичною єдністю матеріально-речового змісту (кількісний аспект даної категорії) і суспільної форми (якісний аспект), то відповідні сторони слід виділяти і у категорії “державна власність”. Водночас остання категорія є узагальнюючою для різних типів власності – державної рабовласницької, державної феодальної, а також перехідних форм власності (або державної власності за умов перехідної економіки).

В економічному аспекті державну власність можна визначити як процес привласнення державою (як суб'єктом власності) засобів виробництва, частки національного доходу та інших об'єктів власності у різних сферах суспільного відтворення.

Із урахуванням сказаного можна дати таке **політекономічне визначення державної капіталістичної власності**: це система заснованих на експлуатації відносин економічної

власності між вищими чиновниками державного апарату та менеджерами вищої і середньої ланок державних підприємств та установ з одного боку, і найманими працівниками цих підприємств та установ з другого боку, з приводу привласнення певної сукупності одержавлених продуктивних сил та результатів праці у різних сферах суспільного відтворення.

Правовий аспект державної власності полягає в можливості значною мірою володіти, розпоряджатися і користуватись об'єктами державної власності, впливати на ухвалення вигідних правових документів та інше.

Соціальний аспект державної власності виражає процес формування окремої соціальної групи класу капіталістів (у т.ч. прошарку монополістичної буржуазії) з одного боку, класу найманих найманих працівників з другого.

Політичний аспект державної власності означає вплив вищих чиновників державного апарату та вищих менеджерів державних підприємств на внутрішню та зовнішню політику держави залежно від обсягів привласнюваного ними багатства.

4. Підприємництво в державному секторі.

Вперше такі підприємства виникли за умов рабовласницького ладу, певного розвитку вони набули за феодального способу виробництва.

На нижчій стадії розвитку капіталізму (початок XVI – кінець XIX ст.) держава створювала мануфактури, майстерні, монетні, двори, соляні, горілчані, тютюнові, селітрові та інші монополії.

Частка державних підприємств на різних етапах розвитку вищої стадії капіталізму в окремих країнах то розширювалась, то звужувалася внаслідок націоналізації або роздержавлення економіки.

Державні підприємства в своєму розвитку проходять ряд етапів:

- 1) засіб оздоровлення збиткових капіталоємних галузей промисловості;
- 2) сприяння розвитку приватного сектору за допомогою надання йому товарів та послуг за зниженими цінами.

Позитивними рисами державних підприємств є:

- стабільність, яка забезпечує реалізацію прав на працю;
- цілеспрямоване створення значної кількості державних підприємств у тих регіонах, де був надлишок робочої сили;
- планомірний характер розвитку;
- невне впровадження досягнень науки у виробництво.

Негативними рисами державних підприємств є:

- низький рівень рентабельності;
- інертність до впровадження інновацій порівняно з приватним сектором.

5. Суспільні блага та послуги.

До суспільних благ та послуг у західній економічній літературі відносять:

- охорону громадського порядку;
- законодавство;
- утримання громадських парків і садів;
- розвиток освіти;
- забезпечення національної безпеки;
- міжнародні відносини та інше.

Такий перелік суспільних благ, крім національної оборони, дають, зокрема, американські вчені М. Бурда та Ч. Віплош.

Загальною причиною надання таких благ вони називають те, що без неї (держави) ці блага взагалі не виготовлялися б, або виготовлялися б у недостатній кількості.

Політекономічний аналіз державних послуг передбачає також виокремлення серед них наступних аспектів:

- економічних – розвиток економічної інфраструктури (доріг, мостів та ін.);
- соціальних – надання послуг із освіти, охорони довкілля та ін.;

- правових – розробка нових та вдосконалення чинних юридичних законів;
- політичних – утримання армії, поліції, в'язниць тощо;
- ідеологічних – здійснення ідеологічного впливу держави через засоби масової інформації на широкі верстви населення згідно з ціннісними орієнтирами держави, їх класової природи.

Надання державою різноманітних послуг передбачає значний перерозподіл ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних) у суспільстві. Він здійснюється, головним чином, через механізм оподаткування.

У свою чергу, такий перерозподіл істотно впливає на кривообіг ресурсів, передусім, через механізм державної закупівлі товарів та послуг. Так, відомий американський економіст Г. Манків називає державну закупівлю третім компонентом попиту на товари і послуги.

Держава має своєю діяльністю посилити позитивні риси ринку і ринкової економіки та послабити, нейтралізувати їхні негативні риси.

6. Економічні функції держави у змішаних економічних системах.

В економічному житті будь-якого суспільства держава відіграє певну роль. Посилення чи послаблення впливу державного регулювання вищначає тип змішаної економічної системи. Держава виконує чимало **функцій**, особливості яких випливають зі специфічності умов розвитку і функціонування національної економічної системи. Функції держави у змішаній економіці можуть мати **стимулюючий, стабілізуючий та захисний характер**.

Ці функції наступні:

- **правова база** – визначає законний статус підприємця, визначає права приватної власності, а також гарантує дотримання контрактів;
- **економічне програмування** – найрозвинутіша функція державного регулювання економіки, що має на меті розробку і реалізацію національних комплексних програм;
- **захисна функція держави** – захист конкуренції, яка є важливим механізмом регуляції у змішаних економічних системах;
- **модифікуюча та стимулююча функція** – здійснюється через перерозподіл доходів, цінову і податкову системи. Ще одним напрямом реалізації цієї функції держави є перерозподіл ресурсів;
- **стабілізуюча функція** – виконується за допомогою таких методів (регулювання урядом податкових ставок, регулювання відсоткових ставок по кредитах комерційних банків, державна закупівля товарів та послуг);
- **демонополізація економіки** – здійснюється через антимонопольне право (є американська та європейська моделі).

7. Державний перерозподіл доходів у змішаних економічних системах.

Зменшення нерівності доходів у суспільстві – важливе завдання держави. Ринкова економічна система передбачає значну нерівність у розподілі грошового доходу, а значить, і в розподілі національного продукту між індивідуальними домогосподарствами.

Державний перерозподіл доходів здійснюється через:

- **податкову систему** – в її основі лежить те, що особи з більшими доходами будуть сплачувати більші податки, ніж ті, чиї доходи значно скромніші;
- **цінову систему** – західні держави практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилають споживачеві помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків. Останнім часом, на Заході набула поширення **диференційована система торгівлі**. Тобто існують крамниці для людей з високим та низькими рівнями доходів, де один і той же товар має різні ціни;
- **трансфертні платежі** – являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, вони підтримують

певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

8. Державний перерозподіл ресурсів у змішаних економічних системах.

В економічній літературі, зокрема у доктрині представників класичної школи політичної економії (Рікардо, Сей), панує думка, що конкурентна ринкова система забезпечує ефективний розподіл ресурсів. Низка економічних криз, особли, особливо, “велика депресія” 30-х років, змусили економістів засумніватися у догматичності даної тези. Представники школи кейнсіанців обґрунтували необхідність державного втручання в економіку з метою **досягнення зайнятості через стимуляцію інвестування.**

Державний перерозподіл ресурсів досягається шляхом:

- **перерозподілу ресурсів між державним і суспільним секторами економіки** – він залежить рівня зайнятості і повноти використання факторів виробництва;
- **перерозподіл ресурсів із галузей з їх надлишковим використанням у галузі з їх недостатнім використанням;**
- **механізми формування витрат та вигод переливу** – корекція державою механізму регулювання відбувається у випадках, відомих в економічній теорії як переливи ресурсів, або побічні ефекти держави, або соціальні блага. Переливи виникають, коли деякі вигоди або витрати, пов’язані із виробництвом і споживанням товарів, перекладаються на третіх сторін, тобто на індивідів або групи, які не є безпосередніми покупцями чи продавцями. Проблему непропорційного розподілу ресурсів, пов’язаних з витратами переливу держава вирішує двома шляхами: законодавчими заходами та особливими податками.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 438 --470.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.216 – 239.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

1. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч.посібник. – К.: Знання-Прес, 2000, -- 209 с.
2. Жаліло Я. Японський досвід державного регулювання економіки. // Економіка України. – 1995. №3.
3. Волинський Г. Державне регулювання ринкової економіки. // Економіка України. – 1996. -- №11. – С. 69 – 77.
4. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду (світовий досвід і проблеми України) – Тернопіль: Збруч, 1995, -- 179 с.
5. Нестеренко В., Рокоча В. Економічна ефективність держави: суспільні товари і державне підприємство. // Економіка України, 1993. №11. – С. 44 – 45.
6. Савченко А. Про концепцію державного регулювання виробництва. // Економіка України, 1993. №1. – С. 9 – 17.

Тема: Форми власності і організаційні форми.

Тема: Власність, її сутність і місце в економічній системі.

Тема: Суб'єкти та об'єкти власності.

Тема: Власність у системі економічних відносин

1. Сутність суспільного продукту та методи його обчислення.
2. Методологічні аспекти системи національних рахунків.
3. Сутність ВВП та способи його обчислення.
4. Національний дохід та інші макроекономічні показники.
5. Продуктивна і непродуктивна праця.
6. Сутність і види економічного відтворення.
7. Особливості відтворення в аграрному секторі економіки.

1. Сутність суспільного продукту та методи його обчислення.

Процес суспільного виробництва, як зазначалося, відбувається у сфері матеріального та нематеріального виробництва, а його результатом є **суспільний або національний, продукт**.

Поняття **“національний продукт”** логічніше вживати, коли йдеться про результативність національного господарства або національної економічної системи; **“суспільний продукт”** – при оцінюванні результатів і суспільного виробництва.

У колишньому СРСР для вимірювання результатів у сфері матеріального виробництва використовувалась категорія **“сукупний суспільний продукт”**. Вона не втратила ролі показника і за сучасних умов і є засобом створених товарів та послуг у сфері матеріального виробництва. Свідченням цього є її включення до переліку категорій понять термінів **“Великого економічного словника”**, виданого в Москві у 1998 році.

У сучасній економічній літературі **національний продукт** розглядається як весь річний потік товарів і послуг у межах національного господарства, а з погляду його структури – як загальні доходи суспільства, загальні витрати і загальний обсяг виробництва.

Щодо категорії **“суспільний продукт”**, то її трактують як **“всю суму матеріальних і духовних благ, створених суспільством за певний період, частіше за рік**.

Проте наведені визначення є достатніми для статистичної науки, оскільки охоплюють лише кількісну сторону категорій, але недостатніми для економічної теорії та, передусім для політичної економії.

З урахуванням цього **суспільний продукт** або (національний продукт) можна визначити як сукупність матеріальних і нематеріальних благ, створених у межах національної економіки, з приводу створення якого між різними категоріями сукупного працівника і власниками за умов виробництва виникає сукупність економічних відносин і, передусім, відносин економічної власності.

З приводу створення продукту в межах відносин економічної власності виникають відносини двоякого виду:

- з одного боку, відбувається процес вилучення корисних властивостей із речовини природи у процесі праці;
- з другого – при цьому формуються і розвиваються відносини власності між людьми у сфері безпосереднього виробництва.

2. Методологічні аспекти системи національних рахунків.

Система національних рахунків означає комплекс балансових таблиць у формі бухгалтерських рахунків (принцип подвійного запису), а значить, взаємозв'язаних рахунків, які характеризують кругообіг товарів і доходів між суб'єктами економічної діяльності у процесі безпосереднього виробництва, обміну, розподілу і кінцевого використання (споживання) в межах національної економіки і створюються для обґрунтування економічної політики держави, планування та економічного прогнозування національного господарства, зв'язку

теорії з практикою. Крім того, така система є важливим засобом регулювання макроекономічних процесів.

Засновником даного методу був Ф. Кене, який розкрив його сутність у праці “**Економічна таблиця**”. Ідеї Ф. Кене одержали подальший розвиток у працях К. Маркса, Дж. Кейнса, А. Боулі, С. Кузнеця, Дж. Стемпа, Р. Стоуна та інші.

Одна з досконалих систем національного рахівництва була французька система, розроблена у 1938 році. Удосконаленим варіантом цієї системи стала система національного рахівництва, видана у 1976 році. Її особливістю є масове використання бухгалтерських даних фірм і компаній та їх щорічне обстеження з урахуванням національної специфіки.

Посилення процесів інтернаціоналізації національних економічних систем розвинених країн, насамперед, країн Західної Європи зумовило необхідність координації статистичних міжнародних рекомендацій і створення міжнародної системи національного рахівництва.

Серед національних систем рахівництва найбільш досконалою була англійська, розроблена лауреатом Нобелівської премії Р. Стоуном. Модифікованим і спрощеним варіантом цієї системи стала система національного рахівництва ООН, яка застосовувалася у більше 100 країнах світу. Країни ЄС розробили на її основі Європейську систему інтегрованих економічних рахунків (ЄСІЕР).

У 1993 році ООН на основі удосконалення методів національного рахівництва та з урахуванням позитивних сторін ЄСІЕР прийняла сучасну систему національних рахунків. Відповідно до неї Міністерство статистики України у 1995 році завершило розробку національних рахунків.

В основі системи національного рахівництва лежать рахунки:

- благ, послуг і виробництва;
- доходів і споживання;
- нагромадження, створення вартості поза виробництвом (переоцінки);
- баланси, якими відкриваються (матеріальні та фінансові активи і пасиви на початок періоду, а також сальдо цих рахунків);
- і закриваються (активи і сальдо рахунків на кінець періоду) ці рахунки.

За сферами господарської діяльності в системі національного рахівництва розрізняють рахунки:

- **внутрішні** –товарів та послуг, доходів, виробництва, розподілу доходів, інвестицій і, насамперед, капітальних витрат, фінансовий рахунок;
- **зовнішні (інших країн)** – зовнішніх боргів і кредитів, поточних операцій з іншими країнами та інші.

Побудова системи національного рахівництва у формі бухгалтерських рахунків означає, що національні рахунки кожного сектору на **активні та пасивні**.

В **активних рахунках** майна (крім них виділяють рахунки потоків, у яких реєструються результати договорів економічних агентів), відображається сукупність матеріальних благ, які перебувають у власності окремої господарської одиниці, а також надані нею кредити.

В **пасивних рахунках** – її борги.

У національних рахунках зроблена спроба узагальнити інформацію про перебіг здійснення **економічних операцій** – найпростіших актів господарської діяльності, тобто створення, переміщення матеріальних благ і послуг, а також прав власності на різні блага.

Економічні операції поділяють на:

- операції з товарами та послугами (їх виробництво всередині країни або одержання шляхом імпорту; використання на кінцеве споживання або на виготовлення інших благ, експорт частини продукції; інвестування частини ресурсів);
- операції розподілу (розподіл доходу і капіталу, тобто передача прав володіння акціями, облігаціями, переказ валюти та інших цінностей з інших країн тощо);
- фінансові операції (характеризують динаміку зміни активів і пасивів, різних видів заборгованості у зв'язку з рухом готівки, надання кредитів та інше).

На думку французького економіста Л. Столеро, функціями, які виконує система національних рахунків є:

- сприяння проведенню економічної політики;
- економічне прогнозування;
- оцінювання рівня життя різних соціальних верств та груп населення порівняно з аналогічними показниками в інших країнах;
- зв'язок теорії з практикою.

Стадії виробництва в системі національних рахунків характеризують такі макроекономічні показники, як:

- **валовий випуск товарів і послуг** – характеризує повну їх вартість за факторною вартістю. Крім зарплати і прибутку в ньому враховуються і амортизаційні відрахування та непрямі податки;
- **проміжне споживання** – це вартість товарів та послуг, які витрачалися (використовувалися) при виготовленні кінцевої продукції;
- **валовий внутрішній продукт** – отримуємо, якщо із валового випуску віднімемо проміжне споживання.

3. Сутність ВВП та методи його обчислення.

ВВП характеризує кінцевий результат функціонування і розвитку національної економіки або виробничої діяльності суб'єктів – резидентів господарювання у сфері матеріального і нематеріального виробництва і вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених цими суб'єктами для кінцевого споживання.

З боку вартісних критеріїв він виражає вартість кінцевого продукту (товарів і послуг), виготовлених впродовж року в країні з використанням національних та інтернаціональних факторів виробництва.

У **політекономічному аспекті ВВП** виражає відносини економічної власності між різними категоріями сукупного працівника з приводу вилучення корисних властивостей із речовини природи у процесі праці при створенні товарів у сфері матеріального виробництва з одного боку, та їх привласнення з другого боку, а також відносин у процесі створення послуг у сфері нематеріального виробництва, в якій першочергову роль відіграє надання послуг одними працівниками іншим та всім верствам населення.

Основними способами обчислення ВВП є:

- **за витратами** – до ВВП входять товари та послуги, придбані такими суб'єктами, як окремі індивіди (а в сукупності населення), підприємства та держава (закупівля товарів та послуг);
- **за доходами** – заробітна плата та премії найманих робітників, амортизаційні відрахування, доходи від власності, у тому числі від капіталу, непрямі податки на підприємстві;
- **через виробництво** – здійснюється шляхом підсумовування доданих вартостей, вкладу кожного підприємця у створення ВВП. Додана вартість означає новостворену вартість, до якої додається амортизація і визначається як різниця між виручкою від реалізації і витратами на засоби виробництва (речові фактори виробництва).

До ВВП не зараховують частину продукції, яку виробляють і споживають домашні господарства.

Важливими недоліками обчислення ВВП є те, що:

- у ньому не враховується тіньова економіка;
- у ньому не враховується вплив на стан довкілля.

4. Національний дохід та інші макроекономічні показники.

Якщо ВВП зменшити на суму амортизаційних відрахувань, то отримаємо **чистий національний продукт (ЧНП)**.

Якщо від ЧНП відрахувати непрямі податки, які виплачують підприємці (ПДВ або податок з обороту, митні збори, акциз та ін.), то отримаємо показник **національного доходу (НД)**.

Якщо від НД відрахувати податки з прибутків підприємств, зроблені ними внески на соціальне страхування, нерозподілений прибуток і додати дивіденди, особисті доходи у формі відсотків і трансфертні платежі населення, то отримаємо **особистий дохід**.

Коли з останнього вирахувати індивідуальні податки і неподаткові платежі, то отримаємо **використовуваний особистий дохід**, що перебуває в особистому розпорядженні.

Якщо врахувати працю багатьох поколінь, а також залучені у виробництво природні ресурси, рівень освіти і обдарованість населення та деякі інші елементи, то найбільш узагальнюючим показником є **національне багатство**.

Найважливішими **складовими національного багатства** в усій сукупності матеріальних благ, споживних вартостей є:

- створені й накопичені у країні виробничі фонди, які у свою чергу поділяються на основні та оборотні;
- основні невиробничі фонди, тобто фонди, що функціонують у соціальній сфері;
- домашнє майно населення;
- товарні запаси національного господарства.

Обсяг національного багатства, національного доходу, інших макроекономічних показників у натурально-речовій та вартісній формі, що створюється в країні, залежить від продуктивності праці.

5. Продуктивна і непродуктивна праця.

Проблема продуктивної та непродуктивної праці є предметом дискусії в економічній літературі вже протягом кількох століть.

Найповніше в домарксівський період визначення продуктивності праці дав Адам Сміт. Від вважав продуктивною працю тих робітників капіталістичного суспільства, які створюють додаткову вартість, але обмежував їхнє коло лише тими категоріями працівників, котрі виготовляють видимі матеріальні блага, що можуть бути продані на ринку або обмінені на інші товари. Внаслідок цього до непродуктивної праці потрапляла категорія осіб, що створювала послуги.

Згідно з поглядами К. Маркса, розмежування продуктивної і непродуктивної праці необхідно проводити стосовно речового змісту суспільного способу виробництва (тобто його продуктивних сил або споживчої вартості – як найелементарнішої клітини цієї системи) і суспільної форми (тобто виробничих відносин або капіталістичних відносин економічної власності, а за капіталістичного способу виробництва – капіталу). Він розширив межі підходу А. Сміта до непродуктивної праці та включив до неї осіб, зайнятих виробництвом послуг.

На думку сучасних західних вчених, будь-яка праця є продуктивною. Тому виробниками ВВП, національного доходу вони вважали усіх зайнятих у сфері матеріального та нематеріального виробництва, в т.ч. військовослужбовців, поліцейських, чиновників держапарату, служителів культу, діячів сфери розваг.

У радянській економічній літературі панувала концепція, згідно з якою продуктивною працею вважалася лише праця зайнятих у сфері матеріального виробництва.

У широкому розумінні (з боку загальноцивілізаційного підходу) до **продуктивної праці** належить праця всіх тих категорій зайнятого працездатного населення країни, які збільшують або сприяють збільшенню названих нами елементів національного багатства і, насамперед, його економічного потенціалу.

До **непродуктивної праці** належить праця тих категорій населення, які не беруть участі у створенні національного багатства і не сприяє його зростанню.

6. Сутність і види економічного відтворення.

Для існування і розвитку людського суспільства процес виробництва матеріальних і нематеріальних благ має постійно відновлюватись. Тому найпростішим визначенням відтворення є постійно відтворювальний процес виробництва.

У процесі дослідження **економічного відтворення** важливо дотримуватися вимог принципу виробництва: щодо сфер суспільного відтворення відзначає вирішальну роль сфери безпосереднього виробництва; щодо речових об'єктів привласнення – засобів виробництва, щодо всіх об'єктів привласнення – робочу силу.

Процес відтворення буває двох видів – **простим і розширеним**.

Просте відтворення означає процес функціонування даних відносин (тобто відсутність у їхніх межах якісних зрушень, а з кількісного боку – відтворення економічної власності (засобів виробництва, предметів споживання тощо) у попередніх розмірах.

За умов простого відтворення весь обсяг цього продукту йде на споживання. Якщо конкретизувати його з погляду соціально-економічного посднання засобів виробництва і робочої сили, то найманим працівникам протистоїть така ж маса засобів виробництва.

На противагу простому **розширене відтворення** означає:

- 1) виробництво зростаючих обсягів товарів і послуг кращої якості;
- 2) процес розвитку капіталістичної власності, тобто розширення меж наявних типів і форм такої власності та появу нових (якісний аспект);
- 3) відтворення капіталістичної власності (засобів виробництва, грошового капіталу тощо) в розширених масштабах (кількісний аспект);
- 4) збільшення кількості найманих працівників, кожному з яких протистоїть більша маса засобів виробництва в якості капіталу, посилення соціально-економічного відчуження робочої сили від засобів виробництва;
- 5) використання частини додаткового продукту у форму додаткової вартості на розширене відтворення.

7. Особливості відтворення в аграрному секторі економіки.

Процес відтворення у даному секторі здійснюється в межах різних типів і форм власності.

У цій сфері існують:

- приватний тип власності (у формі трудової та нетрудової);
- колективний (у формі трудової та нетрудової);
- державний.

Два перших типи та форми власності з боку кількісних критеріїв можна умовно об'єднати в малі (здебільшого, фермерські господарства) та великі сільськогосподарські підприємства.

На їхню роль у розширеному відтворенні свідчать такі факти: у США із 1,9 млн господарств лише 70 тисяч входили до розряду великих. Вони реалізували 67% товарної продукції, використавши лише 20% сільськогосподарських угідь.

На противагу їм, сімейні (дрібні) господарства порушували сівозміну, меліорацію, не застосовували передову техніку, а також не сприяли збереженню якості земель.

Найбільш ефективний вплив на процес розширеного відтворення здійснюється в умовах суспільної власності на землю. Це зумовлено тим, що диференціальну ренту привласнює держава, яка спрямовує її на покращення якості ґрунтів, меліорацію тощо. Привласнення цієї форми ренти землевласником в умовах капіталізму може використовуватися з метою паразитичного споживання тощо.

Ще більшою мірою здійснюється негативний вплив на цей процес монопольної земельної ренти, оскільки вона звужує платоспроможний попит населення. Суперечності між розвитком продуктивних сил і відносинами приватної власності на землю значною мірою долає диференціальна рента, особливо тоді, коли договір про оренду землі укладається на тривалий період.

Негативний вплив земельної ренти на розширене відтворення послаблюється зі збільшенням органічної будови капіталу в сільському господарстві, впровадженням передових досягнень НТР.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 471 –496.

Основна література:

1. Мочерний С.В. та інші. Основи економічної теорії. – Тернопіль.: АТ “Тарнекс”. 1993. – С. 359 –383.
2. Будаговська С., Кілієвич О. та ін. Мікроекономіка і макроекономіка. – К.: “Основи”. 2001. – С. 230 – 243.

Додаткова література:

1. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К.: “Либідь”. 1999. – 29 –56.
2. Валовий внутрішній продукт України та його вартісна структура // Фінанси України. 1997, №4.

Тема: Реформування відносин власності в Україні.

1. Сутність і типи економічного зростання.
2. Нагромадження капіталу і форми нагромадження.
3. Заощадження та інвестиції.
4. Сутність НТР та її вплив на економічне зростання.
5. Економічні цикли, кризи та їх причини.
6. Теорії циклів і закон циклічного розвитку економіки.
7. Основні причини економічної кризи в Україні та особливості розвитку її економіки.

1. Сутність і типи економічного зростання.

У сучасній економічній літературі немає чіткого обґрунтування категорії “економічне зростання”, як в загальноекономічному, так і в політекономічному аспектах.

Так, в “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна **економічне зростання** розглядається як “постійне збільшення реального обсягу виробництва, що супроводжується покращенням технологічних, економічних та соціальних характеристик суспільства”.

У підручнику “Економічна теорія” за редакцією А. Добриніна і Л. Тарасевича стверджується, що “в сучасній економічній літературі під **економічним зростанням**, зазвичай, розуміють ... довгострокові зміни природного рівня продуктивних сил на довгостроковому часовому інтервалі”.

А. Філіпенко характеризує **економічне зростання** як “...просте збільшення реального ВВП нації (країни) в одному періоді порівняно з іншим”.

Економічне зростання означає процес кількісно-якісних зрушень у межах технологічного способу виробництва, зумовлених відповідними суперечностями та чинниками і виражається у збільшенні обсягів суспільного виробництва.

У **політекономічному аспекті економічне зростання** означає техніко-економічні відносини між людьми з приводу привласнення предметів праці та надання послуг.

Розрізняють два основних типи **економічного зростання** – **екстенсивний** та **інтенсивний**.

За **екстенсивного типу** економічне зростання досягається внаслідок кількісного приросту всіх елементів продуктивних сил, насамперед, факторів виробництва, за незмінного рівня технічної основи виробництва.

Основними факторами цього типу економічного зростання є:

- 1) збільшення обсягу інвестицій за збереження існуючого рівня технології;
- 2) збільшення кількості сировини;
- 3) зростання обсягів оборотних фондів (сировини, матеріалів);

За **інтенсивного типу** економічного зростання збільшення масштабів випуску продукції досягається внаслідок якісного вдосконалення всієї системи продуктивних сил, насамперед, речових і особистих факторів виробництва. Основою інтенсифікації є НТП, а в наш час радикальна форма його розвитку – НТР, що розгортається.

Основними факторами цього типу економічного зростання є:

- 4) впровадження нової техніки і технології на основі передових технологій НТП, основою яких є процес інвестування виробництва;
- 5) підвищення загальноосвітнього і професійного рівня працівників;
- 6) покращення використання основних та оборотних фондів;
- 7) впровадження нових прогресивних форм організації виробництва і праці;
- 8) розвиток підприємницьких здібностей;
- 9) випереджаючий розвиток інформаційної сфери, інформатизація господарської діяльності.

Важливе значення для характеристики економічного зростання має **ефективність** та **якість** такого зростання.

Якість економічного зростання виражається у покращенні життєвого рівня більшості населення, умов праці, зростання загальноосвітнього, професійного та культурного рівнів зайнятого населення, збільшенні вільного часу тощо.

Ефективність економічного зростання виражається у зростанні ефективності сукупної праці, передусім, у зростанні **продуктивності живої праці**.

2. Нагромадження капіталу і форми нагромадження.

Найпростішим визначенням **сутності нагромадження капіталу** за умов капіталізму є процес перетворення додаткової вартості на капітал, у тому числі – на різні типи та форми капіталу (капіталістичної власності). Цей процес іще називається **капіталізацією**.

Нагромадження капіталу є однією з історичних форм розширеного відтворення, що зумовлює:

- розвиток технологічного способу виробництва;
- організаційно-економічних відносин;
- еволюції відносин економічної власності;
- еволюції господарського механізму.

Водночас нагромадження капіталу створює матеріальні умови виробництва для вищого суспільного устрою.

Процес нагромадження капіталу відбувається у **двох основних формах**:

- 1) концентрації капіталу;
- 2) його централізації.

Нагромадження капіталу розпадається на нагромадження:

- продуктивного капіталу;
- грошового капіталу.

У свою чергу, в процесі нагромадження продуктивного капіталу слід виділити валові та реальні інвестиції.

Валові інвестиції включають всю суму витрат, що йдуть на заміщення зношених виробничих фондів і приріст капіталовкладень у поточному році (в тому числі товарно-матеріальні запаси, житлове будівництво).

Реальні інвестиції -- це вкладення в засоби виробництва, розвиток науки, інформації та інших елементів продуктивних сил.

Якщо від валових інвестицій відрахувати суму амортизації основного капіталу, то отримуємо **чисті інвестиції**, які йдуть лише на розширення основного капіталу.

Рівень та інтенсивність нагромадження капіталу показує **норма нагромадження**, яка визначається відношенням фонду нагромадження до національного доходу або валового національного продукту.

Сталі, істотні зв'язки та інші форми зв'язків, що виникають у процесі нагромадження капіталу, розкриває **закон нагромадження капіталу**. Він виражає внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки між збільшенням та якісним вдосконаленням структури нагромадженого капіталу, зростанням на цій основі суспільної продуктивної праці, з одного боку, зростанням національного багатства, привласненням все більшої його частини класом капіталістів і певним підвищенням життєвого рівня інших верств населення з другого боку.

3. Заощадження та інвестиції.

Заощадження – це частина безподаткового доходу домогосподарств, який не йде на споживання.

Частиною заощаджень є **інвестиції**.

Найраціональнішим визначенням є визначення авторів “Економікса” К. Самуельсоном і С. Брю:

- 1) “інвестиції – витрати на будівництво нових заводів, на устаткування з тривалим терміном служби та ін.”;

- 2) “інвестиції – витрати на виробництво та нагромадження засобів виробництва і збільшення матеріальних запасів”;
- 3) “інвестиції у людський капітал – будь-який захід, спрямований на зростання продуктивності праці робітників (шляхом підвищення їх кваліфікації та розвитку навичок); витрати на покращення освіти, здоров’я робітників чи на підвищення мобільності робочої сили”.

Інвестиції при капіталізмі – це вкладення у розвиток капіталістичних виробничих відносин на основі постійного вдосконалення системи продуктивних сил.

4. Сутність НТР та її вплив на економічне зростання.

НТП має еволюційну та революційну форми розвитку.

Еволюційна форма НТП характеризується поступовими змінами у розвитку науки і техніки, вдосконаленням традиційних видів техніки виробництва.

Революційна форма НТП означає появу принципово нових видів техніки, предметів праці, фундаментальних наукових відкриттів, їх практичного застосування та інше, тобто докорінну революційну зміну технологічного способу виробництва – НТР.

Глибинну сутність НТР можна визначити як революційні зміни у взаємодії людини та природи, а також у системі продуктивних сил і техніко-економічних відносин.

Глибинна сутність НТР виявляється в її основних рисах, розгортаючись у цілісну систему, охоплюючи основні структурні елементи технологічного способу виробництва.

Першою такою рисою перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу. Наука – загальний духовний продукт суспільного розвитку, загальний інтелект, суспільне знання.

Другою важливою рисою НТР є кардинальні зміни у техніці – штучно створених засобах праці, які посідають проміжне місце у взаємодії людини та природи.

Третьою характерною рисою НТР є докорінні перетворення головної продуктивної сили – людини-працівника.

Четвертою характерною рисою НТР є докорінне перетворення предметів праці, поява принципово нових видів матеріалів із попередньо заданими властивостями.

П’ятою важливою рисою НТР, що виникає на основі попередніх, є впровадження принципово нових технологій, що з’явилися на базі фундаментальних відкриттів. До них належать лазерні, плазмові, мембранні, електронно-променеві та інші технології.

Шостою характерною рисою НТР є революція у силах природи, що використовується людьми.

Сьома риса НТР – революція у формах і методах організації виробництва. Вперше революційні зміни в цій сфері відбулися з упровадженням системи Тейлора – автора наукової організації праці.

Восьмою рисою НТР є також інформаційна революція (космічні, волоконно-оптичні засоби зв’язку) тощо.

Вплив НТР на економічне зростання пояснюється моделями економічного зростання:

- 1) початковим варіантом створення таких моделей, як зазначалося, була економічна таблиця Ф. Кене, розвинена в теорії К. Маркса, В. Леонтєва;
- 2) у кейнсіанській теорії економічного зростання заперечується закон Сея про те, що сукупний попит створює адекватну пропозицію і відіграє визначальну роль у досягненні макроекономічної рівноваги;
- 3) у посткейнсіанській найпростішій моделі економічного зростання американського економіста Е. Домара інвестиції є фактором створення і доходу, і нових потужностей;
- 4) у досконалішій моделі економічного зростання Р. Харрода (англійського економіста) ендогенна теорія інвестицій базується на принципі акселератора і очікування підприємців. Останні, на його думку, виходять із того, що при підтвердженні їхніх прогнозів попереднього періоду щодо динаміки інвестицій та реалізації виготовлених товарів, вони плануватимуть зростання обсягів виробництва в таких же розмірах;

- 5) у моделі економічного зростання, розробленій американським економістом Р. Солоу, показане співвідношення між капіталом і працею у процесі економічного зростання. На його думку, темпи такого зростання на довготривалому відрізку часу залежать, передусім, від технологічного розвитку.

5. Економічні цикли, кризи та їх причини.

Циклічні коливання в економіці відомі давно, але до початку XIX століття вони мали, здебільшого, сезонний характер, що було зумовлено, передусім, переважанням сільського господарства і, особливо, сільськогосподарського виробництва. З 1825 року капіталістична система господарства з певною періодичністю переживає кризи, які виявляються у перевиробництві товарів і неможливості їх реалізації, що спричиняє спад виробництва, зростання армії безробітних, погіршення життєвого рівня населення тощо.

Тривалий і періодичний характер протікання циклів свідчить про те, що циклічність є **законом розвитку капіталістичного способу виробництва.**

Науковий підхід до з'ясування причин циклічності та криз застосували представники класичної школи політичної економії. Д. Рікардо такою причиною вважав несправедливість у розподілі багатства.

Вперше системний науковий аналіз економічного циклу і, насамперед, кризи (як основного його елемента) зробив К. Маркс, піддавши конструктивній критиці погляди своїх попередників на цю проблему. На його думку, **економічний цикл** – це рух виробництва від початку попередньої до початку наступної кризи.

За Марксом, перша економічна криза підштовхнула процес еволюції власності. Тому не випадково саме в 30-ті роки починають виникати акціонерні товариства – колективна форма власності. Але процес еволюції власності відставав від темпів та масштабів усупільнення виробництва і праці, що призводило, врешті-решт, до виникнення нової кризи, початку економічного циклу. Так коротко характеризував причину криз К. Маркс.

Видатний український вчений-економіст М. Туган-Барановський не погоджується з таким обґрунтуванням. Він розглядав теорію К. Маркса лише як теорію ринку і давав при цьому високу оцінку концепції Ж.-Б. Сея, який причину промислових криз вбачав не у порушеннях, що мають місце у кожній зі сфер суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні), а в неправильному розподілі національного виробництва загалом, обмеженні продуктивних сил суспільства. Підтримуючи тезу Ж.-Б. Сея, М. Туган-Барановський також стверджував, що попит на товаристворюється самим виробництвом. **Головною причиною** циклічних коливань він називав диспропорції між рухом заощаджень та інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва та недосконалість регулюючої ролі ринкового механізму у сфері нагромадження й використання суспільного капіталу.

Сучасні західні економісти А. Паретто та А. Пігу пояснювали цикл співвідношенням оптимізму та песимізму в господарській діяльності; І. Фішер та Р. Хоутрі – незбалансованістю попиту і пропозиції грошей тощо; Н. Калдор – розривом у динаміці інвестицій та заощаджень.

6. Теорії циклів і закон циклічного розвитку економіки.

В економічній літературі за критерієм тривалості розрізняють три типи циклічних коливань:

- 1) довгі економічні цикли, які тривають 48 – 55 років;
- 2) середні економічні цикли тривалістю 7 – 11 років;
- 3) короткі економічні цикли, що протікають упродовж 3 – 4 років.

Крім того, американський економіст С. Кузнець обґрунтував наявність циклів тривалістю 10 – 25 років, основою яких є періодичне оновлення житла та деяких виробничих споруд.

Крім того, існують такі теорії циклічного розвитку:

А) грошова теорія, яка пояснює цикл експансією (стисканням) банківського кредиту (Хоутрі та ін.);

Б) теорія нововведень, яка пояснює цикл використанням у виробництві важливих нововведень (Шумпетер, Хансен);

В) психологічна теорія, яка трактує цикл як наслідок хвиль песимістичного та оптимістичного настрою, котрі охоплюють населення (Пігу, Беджгот та ін.);

Г) теорія недоспоживання, що вбачає причину циклу в занадто великій частці доходу, який іде багатим і заощадливим людям, порівняно з тим, що може бути інвестовано (Гобсон, Фостер, Катчингс та ін.);

Д) теорія надмірного інвестування, прибічники якої вважають, що причиною спаду є, швидше, надмірне, ніж недостатнє, інвестування (Ф. Хайєк, Л. Мізес).

Отже, **закон циклічного розвитку капіталістичної економіки** – закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між періодичним оновленням елементів технологічного способу виробництва в межах різних типів циклічних коливань та відповідними структурними змінами інших елементів економічної системи (відносин власності, господарського механізму) і відноленням через певний час на цій основі макроекономічної рівноваги.

7. Основні причини економічної кризи в Україні та особливості розвитку її економіки.

Основні причини економічної кризи в Україні після розпаду СРСР можна розділити на три групи.

Перша група причин:

- 1) майже повне, тотальне одержавлення економіки, власності;
- 2) наявність глибоких диспропорцій в економіці, зокрема між групами “А” і “Б”;
- 3) зосередження 95% всієї власності, розміщеної в Україні, в руках загальносоюзних міністерств та відомств;
- 4) відчуження трудящих від засобів виробництва, від самого процесу праці;
- 5) значна мілітаризація економіки;
- 6) політика пограбування села.

Друга група причин:

- 1) розрив господарських зв'язків із країнами колишнього СРСР;
- 2) відсутність науково обґрунтованої стратегії трансформації командно-адміністративної системи;
- 3) злам державного управління економікою і запровадження ринкових важелів;
- 4) ухвалення численних непрацюючих або руйнівних законів;
- 5) непродумане запровадження купоно-карбованця;
- 6) шокова лібералізація цін і ліквідація та знецінення трудових заощаджень;
- 7) придушення національного виробництва, майже повна втрата внутрішнього ринку;
- 8) доларизація української економіки;
- 9) брак надійної банківської системи;
- 10) тіньовий характер роздержавлення та приватизації;
- 11) масовий відплив капіталу;
- 12) значне зростання управлінського апарату;
- 13) стрімке подорожчання енергоносіїв;
- 14) відсутність науково обґрунтованої промислової політики, політики ціноутворення;
- 15) отримання значних кредитів на не вигідних умовах;
- 16) значні витрати на відшкодування збитків від Чорнобильської катастрофи;
- 17) надмірно швидка зміна урядів.

Третя група причин зумовлена самим процесом трансформації адміністративно-командної економіки у ще більш недосконалу соціально-економічну систему – капіталізм взірця ХІХ століття, але з мінімальним соціальним захистом населення.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 526 –555.

Основна література:

3. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К.: “Либідь”. 1999. – 56 – 77, 264 – 278.

4. Будаговська С., Кілієвич О. та ін. Мікроекономіка і макроекономіка. – К.: “Основи”. 2001. – С. 470 – 489.

Додаткова література:

1. Гальчинський А. Циклічність як загальна закономірність ринкової економіки // Економіка України. 1991. №8.

Тема: Натуральне та товарне виробництво.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.
6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.
7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми.
8. Споживання, заощадження та добробут людини.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 1) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 2) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Визначальна роль сфери безпосереднього виробництва щодо розподілу виявляється також у тому, що такі категорії першої сфери, як необхідний і додатковий продукт набувають у другій форми заробітної плати і прибутку.

Оскільки необхідний і додатковий продукт є речовою основою НД, розглянемо процес розподілу останнього.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають

власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім'ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 1) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 2) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 3) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 4) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 5) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конкретного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чий доходи значно скромніші.

Ставка податку диференціюється залежно від рівня доходу: багаті сплачують більше, а бідні – менше, тобто податки розподіляються відповідно до величини отриманого кожною людиною доходу.

Таке співвідношення між ставкою податку і рівнем доходу, в економічній теорії називається прогресивною системою оподаткування.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

Разом з тим, держава встановлює верхню межу цін (тарифів) на продукцію (послуги) природних монополій, забезпечуючи їм нормальний (середній) прибуток.

Останнім часом, на Заході набула поширення **диференційована система торівлі**. Існують крамниці для людей з високим та низьким рівнями доходів, де один і той же товар має різні ціни. Крім того, може існувати суттєва знижка на товари сезонного використання тощо. У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для перних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 1) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 2) заморожування заробітної плати;
- 3) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 4) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 5) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;

- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

1. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

2. Можина А. Анализ дифференциации доходов населения // Экономист, 1995. №1. С. 33 – 42.

Тема: Сутність суспільного виробництва.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 3) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 4) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 6) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 7) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 8) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 9) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 10) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чий доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у

вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7.Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 6) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 7) заморожування заробітної плати;
- 8) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 9) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 10) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8.Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

3. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Конкуренція та її значення. Типи конкуренції.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 5) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- б) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 11) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 12) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 13) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 14) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 15) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чий доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у

вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7.Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 11) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 12) заморожування заробітної плати;
- 13) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 14) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 15) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8.Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

4. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Виникнення і розвиток грошових відносин.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 7) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 8) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 16) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 17) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 18) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 19) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 20) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у

вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7.Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 16) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 17) заморожування заробітної плати;
- 18) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 19) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 20) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8.Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання.**

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями.**

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

б. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Тема: Грошова маса та її показники.

Тема: Грошовий обіг і його закони.

Тема: Доходи в ринковій економіці.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як “одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 9) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 10) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 21) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 22) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 23) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 24) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 25) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чий доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 21) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 22) заморожування заробітної плати;
- 23) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 24) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 25) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом наромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

8. Тема: Типи економічного зростання, циклічність економічного розвитку.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 11) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 12) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат

монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 26) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 27) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 28) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 29) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 30) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 26) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 27) заморожування заробітної плати;
- 28) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 29) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 30) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

Тема: Менеджмент - як структура управління підприємством.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 13) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 14) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат

монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 31) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 32) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 33) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 34) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 35) необхідністю розвивати базові, капіталоємні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7.Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 31) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 32) заморожування заробітної плати;
- 33) встановлення державою лімітів на збільшення номінально їзаробітної плати;
- 34) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 35) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8.Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання.**

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями.**

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом наромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом наромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

10. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

Тема: Функції і принципи маркетингу.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 15) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 16) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Політекономічна сутність розподілу: це стадія суспільного відтворення, в якій на основі виконання нею функцій сполучної ланки між безпосереднім виробництвом і споживанням виникає підсистема відносин економічної власності між різними економічними суб’єктами з приводу привласнення умов та результатів виробництва, що управляється відповідними законами, характер яких визначається у кінцевому підсумку сферою безпосереднього виробництва і власністю на засоби виробництва.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Конкретизуючи одну із причин нерівності – “володіння власністю” – американські вчені визнають, що “величезна більшість домогосподарств мають мало або взагалі не мають власності, а інші – їх меншість – володіють великою кількістю устаткування, нерухомістю, сільськогосподарськими угіддями і т.д.

Якщо виходити з біосоціальної сутності людини, то деякі причини диференціації в доходах населення зумовлені такими біологічними чинниками, як відмінності у здібностях і творчих обдаруваннях населення, чисельність сім’ї, частково вік та інше.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат

монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 36) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 37) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 38) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 39) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 40) необхідністю розвивати базові, капіталоємні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків держави.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 36) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 37) заморожування заробітної плати;
- 38) встановлення державою лімітів на збільшення номінально ї заробітної плати;
- 39) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 40) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання.**

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями.**

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом наромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом наромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

11. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

5. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Загальні результати національного виробництва
Тема: Міжнародна валютна система Міжнародні фінансово-кредитні організації

Тема: Світове господарство: поняття, основні етапи розвитку.

Тема: Вивіз капіталу і міжнародний кредит. Світова торгівля.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як “одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 17) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 18) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3.Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 41) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 42) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 43) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 44) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 45) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4.Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конкретного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5.Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6.Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7.Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових

доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 41) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 42) заморожування заробітної плати;
- 43) встановлення державою лімітів на збільшення номінальної заробітної плати;
- 44) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 45) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

12. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

6. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Економічна система: її сутність та структурні елементи.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 19) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 20) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 46) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 47) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 48) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 49) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 50) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 46) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 47) заморожування заробітної плати;
- 48) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 49) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 50) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

13. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

7. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Особливості ринкових відносин в Україні.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 21) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 22) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 51) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 52) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 53) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 54) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 55) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 51) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 52) заморожування заробітної плати;
- 53) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 54) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 55) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

14. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

8. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Сутність та види суспільного відтворення.

Тема: Сукупні доходи та сукупні витрати: структура та взаємозв'язки

Тема: Аналіз структури державного бюджету України

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 23) “різновид об'єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб'єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 24) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 56) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 57) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 58) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 59) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 60) необхідністю розвивати базові, капіталоємні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чий доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 56) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 57) заморожування заробітної плати;
- 58) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 59) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 60) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

15. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

9. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Бюджетний дефіцит. Державний борг.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 25) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 26) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 61) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 62) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 63) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 64) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 65) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 61) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 62) заморожування заробітної плати;
- 63) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 64) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 65) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання.**

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями.**

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

16. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

10. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Вивіз капіталу і міжнародний кредит.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 27) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 28) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 66) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 67) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 68) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 69) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 70) необхідністю розвивати базові, капіталоємні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 66) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 67) заморожування заробітної плати;
- 68) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 69) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 70) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

17. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

11. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Види підприємництва

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 29) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 30) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 71) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;

- 72) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 73) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 74) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 75) необхідністю розвивати базові, капіталоємні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності**.

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конкретного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чий доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист**.

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах**:

- 71) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 72) заморожування заробітної плати;

- 73) встановлення державою лімітів на збільшення номінально їзаробітної плати;
- 74) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 75) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

18. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

12. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Мале та велике підприємство.

Тема: Необхідність втручання держави в регулювання ринкової економіки

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як “одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 31) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 32) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 76) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 77) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 78) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 79) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 80) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 76) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 77) заморожування заробітної плати;
- 78) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 79) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 80) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

19. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

13. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Роль Інтернет у забезпеченні руху інформації, його можливості та обмеження

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як “одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 33) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 34) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 81) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 82) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 83) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 84) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 85) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 81) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 82) заморожування заробітної плати;
- 83) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 84) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 85) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

20. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

14. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.

Тема: Нагромадження, його ефективність та напрямок реформування

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.
2. Диференціація доходів населення.
3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.
4. Перерозподіл доходів через податкову систему.
5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

1. Розподільчі відносини та їх місце у відтворювальному процесі.

В “Економічній енциклопедії” за редакцією Л. Абалкіна розподіл характеризується як **“одна із стадій єдиного відтворювального циклу, що йде за виробництвом продукту, створенням доходу”**.

У “Короткій економічній енциклопедії”, виданій перербурзькими вченими, розподіл характеризується як:

- 35) “різновид об’єктивних економічних процесів і відносин, специфікою яких є встановлення пропорцій, в яких суб’єкти відтворення беруть участь у виробленому продукті;
- 36) одна із сторін виробничих відносин, сполучна ланка між виробництвом та споживанням, необхідна фаза процесу відтворення суспільного продукту”.

Як політекономічна категорія розподіл національного доходу означає відносини економічної власності між найманими працівниками, капіталістами і землевласниками з приводу привласнення новоствореної вартості. Формами економічної реалізації цих відносин є привласнення заробітної плати найманими працівниками, прибутку – промисловими і торговельними капіталістами, дивідендів – різними верствами населення і, насамперед, власниками засобів виробництва.

2. Диференціація доходів населення.

Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності і влади різних класів, соціальних верств і прошарків у межах певної економічної системи, що виявляється у рівні їхніх доходів, передусім, грошових.

Найзагальнішою причиною диференціації в доходах населення за сучасних умов є економічна система капіталізму, побудована на відчуженні переважної більшості населення від власності на засоби виробництва і влади.

Серед соціально-економічних причин можна назвати рівень соціалізації економіки країни, чим він більший, тим менша нерівність у доходах.

Окрему групу причин диференціації в доходах населення можна виділити на мікрорівні, які, водночас, є похідними від соціально-економічних чинників. До них належать диктат монополій (олігополій) на ринку, існування контрактної системи, нижчий рівень заробітної плати і доходів у немонополізованому, передусім, дрібнотоварному секторі економіки та ін.

Ступінь нерівності в доходах населення в західній економічній літературі вимірюється шляхом виділення 10% найбагатших і 10% найбідніших верств населення (**децильний коефіцієнт**), 20% відповідних груп (**так званий квінтіль**), 30% і т.д. так, децильний коефіцієнт диференціації визначають шляхом відношення рівня доходів 10% найбагатшого і 10% найбіднішого верств населення.

Крім того, використовують показник концентрації (**індекс Джинні**), який розкриває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від рівномірного.

3. Сутність механізму перерозподілу національного доходу та доходів населення.

Перерозподіл національного доходу через державний бюджет є наступною (після розподілу) стадією його руху.

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється:

- 86) значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективної праці;
- 87) такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою широкомасштабних функцій, без яких економічна система не може існувати;
- 88) перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого підприємництва, національного товаровиробника, забезпечення плюралізму форм власності;
- 89) доцільністю розширення громадських робіт, розвитку економічної та соціальної інфраструктури та ін.;
- 90) необхідністю розвивати базові, капіталоемні галузі промисловості.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою значної частки необхідного та додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави.

4. Перерозподіл доходів через податкову систему.

В основі принципу перерозподілу доходів через податки лежить **концепція платоспроможності.**

Цей принцип базується на ідеї, що рівень оподаткування перебуває у залежності від конктетного доходу і рівня матеріального становища людини. Це означає, що окремі особи та підприємці з більш високими доходами будуть сплачувати більш високі податки ніж ті, чії доходи значно скромніші.

5. Перерозподіл доходів через цінову систему.

Західні країни практично повністю відмовилися від державного регулювання цін, оскільки воно порушує дію ринкового механізму, позбавляє ціни ролі індикаторів суспільного попиту, надсилає виробникам помилкові сигнали, що призводить до негативних наслідків.

У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, держава гарантує ряд пільг для певних груп населення у користуванні суспільними благами, наприклад, пільги для інвалідів та ветеранів у користуванні громадським транспортом тощо.

6. Перерозподіл доходів через трансфертні платежі.

Трансфертні платежі являють собою передачу податкових внесків певним верствам населення, наприклад, пенсіонерам, безробітним або тим, що живуть у нестатках, тобто, держава здійснює грошові виплати певним громадянам, які постійно або тимчасово безробітні, ветерани війни, потребують виплат із соціального страхування тощо.

Таким чином, через державний бюджет відбувається перерозподіл національного доходу.

Трансфертні платежі підтримують певну соціальну рівновагу у суспільстві, виступають суттєвим важелем регулювання державного сукупного попиту.

Трансфертні платежі не впливають на зростання суспільного споживання за рахунок особистого, а призводять лише до змін в особистому споживанні. Сплата податків скорочує особисте споживання платника податку, однак, домогосподарства, які отримують цю суму у вигляді соціальних виплат, збільшують свої витрати на особисте споживання приблизно на ту ж суму, яку здійснив платник податків державі.

7. Сутність державного регулювання розподілу доходів та його форми .

Державне регулювання розподілу доходів можна визначити як сукупність форм та методів впливу державних органів влади на рух ВВП (у тому числі НД), нарівень трудових доходів, передусім, заробітної плати, з одного боку, та нетрудових доходів, насамперед, прибутку, ренти і відсотка з другого боку.

Основними напрямками такого регулювання є **політика доходів та соціальний захист.**

До найважливіших методів державного регулювання доходів належать важелі бюджетного (у т.ч. податкового) регулювання, кредитного, цінового, регіонального, інвестиційного тощо.

Регулювання доходів здійснюється у таких **формах:**

- 86) рекомендаційне обмеження темпів зростання номінальної заробітної плати;
- 87) заморожування заробітної плати;
- 88) встановлення державою лімітів на збільшення номінально заробітної плати;
- 89) індексація, тобто підвищення заробітної плати відповідно до зростання цін;
- 90) стимулювання росту заробітних плат завдяки надання податкових пільг підприємствам.

8. Споживання, заощадження та суспільний добробут.

Заключною фазою суспільного відтворення, як зазначалось, є споживання, оскільки в ній відбувається знищення створених благ.

Специфічність даної сфери полягає в тому, що на відміну від інших сфер суспільного відтворення, в ній немає чітко визначених меж: адже воно здійснюється у сфері безпосереднього виробництва (виробниче споживання) і власне сфері споживання.

Розрізняють **виробниче і невиробниче споживання**.

До **законів розвитку сфери споживання** належать закони:

- зростання споживання послуг;
- зростання колективного споживання;
- підвищення якості споживання;
- граничної схильності до споживання.

Та частина отриманого індивідуумом, сім'єю, населенням грошового доходу, яка не йде на споживання, є **заощадженнями**.

У **політекономічному аспекті заощадження** для більшості населення є, передусім, засобом нагромадження приватної трудової власності; для капіталістів – засобом нагромадження капіталу.

Базовий підручник:

Мочерний С.В. Політична економія.—К. “Знання-прес”, 2002.С. 497 –526.

Основна література:

1. Башнянин Г.І., Медведчук С.В., Шевчук Є.С. Політична економія.—Львів.: “Новий світ—2000”, 2004. –С.224 –227.

21. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1./Редкол С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Додаткова література:

15. Василик О.Д. Податки в системі регулювання доходів юридичних та фізичних осіб // Економіка України. 1993. №4. С.20 – 29.